

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Diplomová práce

Bc. Veronika Elšíková

Británie v době železné a římské

Iron Age and Roman Britain

Praha 2013

Doc. PhDr. Lubomír Košnar, CSc.

Děkuji vedoucímu své diplomové práce doc. PhDr. Lubomíru Košnarovi, CSc., prof. B.Sc. Johnu C. Barrettovi, D.Litt. a dalším vyučujícím z The University of Sheffield za poskytnuté rady a pomoc při psaní této práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 9. 12. 2013

Klíčová slova:

Doba železná - arraská kultura - aylesfordská kultura – hradiště - římská okupace - Keltové, římská Británie - Hadriánův val.

Key words:

Iron Age - Arras culture - Aylesford culture – hillforts - Roman Conquest - Celts - Roman Britain - Hadrian's Wall.

Abstrakt:

Tato práce se zabývá současným stavem poznání keltského etnika v Británii (6.stol. př. Kr. – 5. stol. po Kr.), zahrnující poznatky o chronologii a periodizaci, společenském uspořádání, sídlištní archeologii, pohřebním ritu, hospodářství, hmotné kultuře, umění, náboženství atd. Pozornost je také věnována dnešním názorům na podíl Británie v procesu etnogeneze Keltů a na etnickou strukturu jejího obyvatelstva v předřímském období a otázce migrací z kontinentu. Důležitou součástí je období římské okupace v letech 43 – 410 po Kr. a jejího vlivu na různé aspekty života zdejší společnosti se snahou postihnout i vývoj zemědělského osídlení mimo centrální lokality a zkoumat vlivy římské civilizace v tomto prostředí. Práce by měla mj. směřovat k celkovému posouzení rozsahu kontinuity, modifikace nebo zániku domácích kulturních forem.

Abstract:

My work deals with current knowledge of Celts in Iron Age and Roman Britain (approximately from the 6th century BC to the 5th century AD), includes information about chronology and periodization, Celtic society, settlement, burial practices, economic life, art and religion. The attention is devoted to today's views on Britain's share in the process of ethnogenesis of Celts and the ethnic structure of the population in pre-Roman period and the influence of the migration from the continent. The thesis further focuses primarily on the period of Roman occupation between 43 – 410 AD and the influence of Roman occupation on other aspects of Celtic society and effort to capture the development of the agricultural settlement outside the central site and explore the influences of Roman civilization in this environment. Work should, inter alia, aim to complete assessment of the extent of the continuation, modification or extinction of indigenous cultural forms.

OBSAH

1.	Úvod	8
2.	Chronologický přehled doby železné v Británii	9
3.	Dějiny bádání	11
4.	Historický přehled	15
5.	Británie v době železné (6. – pol. 1. stol. př. Kr.)	17
5.1.	Zeměpisné údaje a rozdělení Británie	17
5.2.	Podnebí	20
5.3.	Populace	21
5.4.	Etnikum a jazyk	21
5.5.	Předchozí vývoj	21
5.6.	První písemné prameny	24
5.7.	Doklady kontaktů s pevninskou Evropou	24
5.8.	Osídlení	25
5.9.	Společenské uspořádání	43
5.10.	Hospodářství	45
5.11.	Řemeslná výroba	48
5.12.	Pohřebiště	61
5.13.	Náboženské představy	68
6.	Obsazení Británie Římany v letech 55 př. Kr. – 84 po Kr.	75
6.1.	Caesarovo tažení	75
6.2.	Sídliště	78
6.3.	Pohřebiště	80
6.4.	Claudiovo tažení	86
7.	Římská Británie (43 – 410 po Kr.)	96
7.1.	Sídliště	97
7.1.1.	Města	97
7.1.2.	Venkov	103
7.2.	Hospodářství	109
7.3.	Architektura a umění	116
7.4.	Volný čas	118
7.5.	Pohřebiště	120

7.5.1.	Pohřební ritus v 1. a 2. stol.	120
7.5.2.	Pohřební ritus ve 3. a 4. stol.	129
7.6.	Náboženství	140
7.7.	Hadriánův a Antoninův val	147
8.	Británie v letech 300 – 550 po Kr.	154
9.	Závěr	155
10.	Seznam obrázků	158
11.	Seznam použité literatury	171

1. Úvod

Cílem této práce je zachytit vývoj v době železné a římské a současný stav poznání keltského etnika v Británii, tedy podat obecný přehled o období přibližně od 6. stol. př. Kr. do počátku 5. stol. po Kr. Součástí následujícího textu jsou poznatky o chronologii a periodizaci, společenském uspořádání, sídlištní archeologii, pohřebním ritu, hospodářství, hmotné kultuře, umění, náboženství atd. Pozornost je také věnována dnešním názorům na podíl Británie v procesu etnogeneze Keltů a na etnickou strukturu jejího obyvatelstva v předřímském období a otázce migrací z kontinentu ve 2. půli posledního tisíciletí se zaměřením především na archeologické doklady, zvláště rozšíření kontinentální laténské kultury.

Druhá část této diplomové práce se zabývá obdobím římské okupace v letech 43 – 410 po Kr. a jejího vlivu na různé aspekty života zdejší společnosti (politické uspořádání, rozvoj urbanizace a obchodu, vliv na kulturu a náboženství atd.) se snahou postihnout i vývoj zemědělského osídlení mimo centrální lokality a zkoumat vlivy římské civilizace v tomto prostředí (vytlačování nebo asimilace staršího domácího obyvatelstva, případné změny jeho pohřebišť, sídlišť a usedlostí a podíl římských statků - vill). Práce mj. směřuje k celkovému posouzení rozsahu kontinuity, modifikace nebo zániku domácích kulturních forem.

1. Chronologický přehled doby železné v Británii

Letopočty	Britská chronologie	Kontinentální chronologie	Fáze podle mincovních nálezů	Fáze podle bronzových artefaktů	Fáze LT výzdobného stylu v Británii			
100 AD	DOBA ŘÍMSKÁ	Doba římská	3		V			
50 AD	POZDNÍ DOBA ŽELEZNÁ							
0								
50 BC		Latén D	2					
100 BC	STŘEDNÍ DOBA ŽELEZNÁ	Latén C	1		IV			
200 BC		Latén B						
300 BC								
400 BC			Latén A					
500 BC	RANÁ DOBA ŽELEZNÁ	Halštat D			II a III			
600 BC		Halštat C						
700 BC	DOBA BRONZOVÁ	Halštat B					Llyn Fawr fáze XIII	I
800 BC							Ewart Park fáze XII	
900 BC								

Na většině britského území je pro předřímskou dobu železnou (PRIA) používána od 30. let 20. stol. chronologie založená na typologii keramických nálezů, které toto období rozděluje do tří fází. Starší doba železná (EPRIA) zahrnuje období přibližně od r. 700 do r. 450 př. Kr., střední doba železná (MPRIA) od r. 450 do r. 100 př. Kr. a pozdní doba železná (LPRIA) od r. 100 př. Kr. do římské invaze v r. 43 po Kr.

Někteří badatelé vyčleňují také nejranější dobu železnou či tzv. přechodovou fázi datovanou do let 800 až 600 př. Kr. Tato fáze je opět založena na typologii keramických nálezů, avšak neodráží zřetelně počátky využívání železa ve stupni Halštat C (700 – 600 př. Kr.).

Chronologie užívaná na kontinentu, která je založena na typologii kovových artefaktů, je na Britských ostrovech také aplikovatelná, kovové předměty se však v této oblasti vyskytují jen ojediněle v sídlištním kontextu a dostatek nálezů nepochází ani z pohřebišť (*Hill 1995, 74 – 75*).

2. Dějiny bádání

V průběhu první poloviny 19. stol. dochází k značnému nárůstu nálezů z doby železné zahrnujících nástroje, zbraně a umělecké předměty, které obohacovaly muzea a soukromé sbírky. Jako předního badatele v tomto období můžeme zmínit reverenda E. W. Stillingfleet, který v letech 1815 a 1817 prozkoumal přibližně 200 mohyl patřících arraské kultuře. Výzkumy pohřebního ritu ve východním Yorkshiru pokračovaly v průběhu celého 19. stol. a jejich výsledky byly publikovány mezi lety 1895 a 1911 J. R. Mortimerem. Jako další badatele můžeme uvést J. Thurnhama a sira Wollastona Frankse. Poté co v roce 1872 vznikla klasifikace pro kontinentální dobu halštatskou a laténskou, vytvořili britští archeologové vlastní jednoduchý systém sloužící k porovnání místních nálezů s pevninskými. V tomto období se také rozvíjí teorie o původu obyvatel Británie v době železné. Nejvlivnější byla práce oxfordského profesora sira Johna Rhýse, jejíž první vydání pochází z roku 1882. Zde zastává názor, že Keltové přišli na Britské ostrovy ve dvou vlnách z kontinentu. V druhé polovině 19. stol. se výzkumy začínají zaměřovat na sídliště a hradiště. V letech 1857 a 1858 byla například Stephenem Stonem prozkoumána lokalita Standlake v Oxfordshiru a výsledky publikovány v *The Antiquaries Journal*. Rozsáhlé výzkumy řídil také generál A. H. L. F. Pitt Rivers. Jednalo se např. o lokality Caburn v Sussexu (1877-8), Woodcuts a Rotherley Down (1880 – 1890) a hradiště Winklebury (1887, 1888). Jeho práce včetně publikací dosahovala na svou dobu neobvykle vysoké úrovně. Koncem 19. stol. byl založen *The Dartmoor Exploration Committee* v Devonu (1894) v jehož čele stál S. Baring-Gould. Pod jeho vedením byla prozkoumána četná sídliště a hradiště včetně Worlebury v Somersetu a Bigbury v Kentu. V roce 1892 započal výzkum lokality Glastonbury Lake Village pod vedením H. St. George Graye a A. Bulleida, který pokračoval do roku 1907. V roce 1911 začínají první výzkumy v Hengistbury Head.

Po první světové válce narůstá množství nálezů. V roce 1925 publikuje Britské museum druhé vydání *Guide to the Antiquities of the Early Iron Age*. S vzrůstajícím počtem nálezů dochází i k rozvoji typologie a nových interpretačních teorií. Významným přelomovým objevem z roku 1886 byl nález pohřebiště aylesfordské kultury připisované kmeni Belgů. Sir Arthur Evans vyložil tento nález jako doklad příchodu nové skupiny ze severní Francie kolem roku 150 př. Kr. Jeho teorie ovlivnila řadu dalších badatelů, např. Reginalda Smithe, který v roce 1912 publikoval hrobové nálezy z lokality Welwyn. V roce 1925 posunul objev pohřebiště ve Swarlingu datování

počátku této kultury přibližně do roku 75 př. Kr. Také další badatelé zastávali teorii invazí z kontinentu, např. H. Peake předpokládal na základě typologie mečů tři invazní vlny v letech 1200, 900 a 300 př. Kr. V průběhu 20. let 20. stol. dochází k dalším výzkumům hradišť (Ham Hill v Somersetu, Chun v Cornwallu, Caburn v Sussexu, Bury Hill v Gloucestershiru, Trundle v Sussexu a St. Cathrine's Hill v Hants.). Z přelomu 20. a 30. let pocházejí významné práce Christophera Hawkesa zabývající se vlnami migrací pevninských Keltů do jihovýchodní Británie, na jejichž základě rozdělil dobu železnou na stupně A, B a C. Toto schéma bylo používáno po dobu následujících třiceti let.

YEARS B.C. (B.A.D.)	PERIOD	PHASE	S O U T H E R N P R O V I N C E														FRANCE (P.A.D. - N. 210)
			14	13	12	11	10	9	8	7	6	5					
550	1	1a	S O U T H E R N														I Hallstatt
500		1b	S O U T H E R N														II Hallstatt
450	2	2a	S O U T H E R N														a La Tène
400		2b ⁱ	S O U T H E R N														b La Tène
350		2b ⁱⁱ	S O U T H E R N														c La Tène
300		2c	S O U T H E R N														d La Tène
250	3	3a	S O U T H E R N														I La Tène
200		3b	S O U T H E R N														II La Tène
150		3c ⁱ	S O U T H E R N														III La Tène
100		3c ⁱⁱ	S O U T H E R N														III La Tène
50	3	3d	S O U T H E R N														III La Tène
15			S O U T H E R N														III La Tène
A.D. 43			S O U T H E R N														Romans

Obr. 1. Schéma vytvořené Ch. Hawkesem pro dobu železnou v jižní Británii.

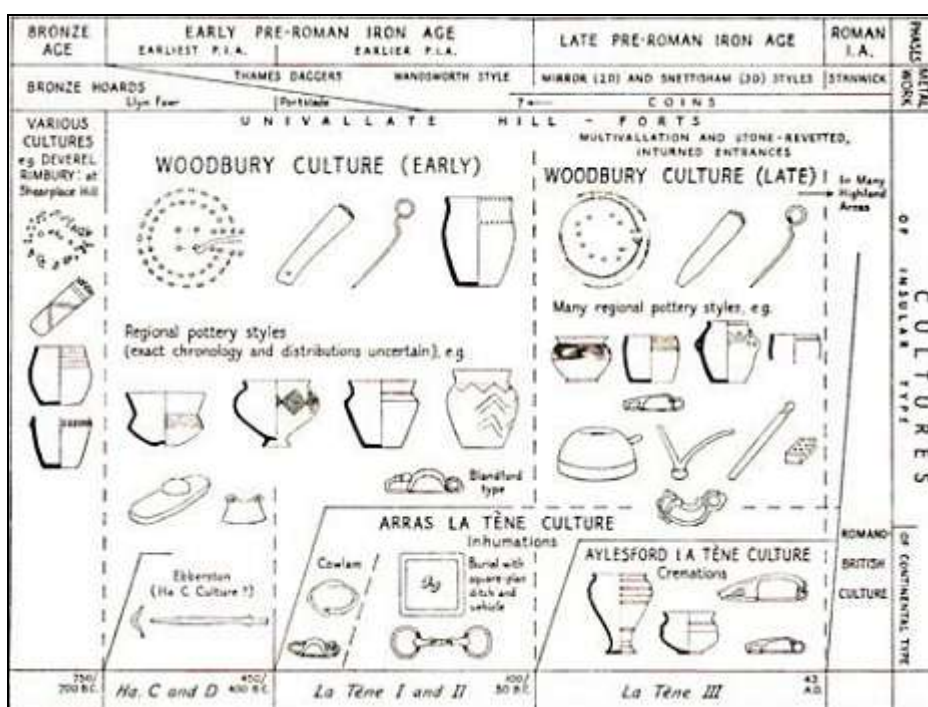
V třicátých letech jsou zkoumány nejen opevněné lokality, ale také otevřená sídliště, např. Meon Hill, Twyford Down, Little Woodbury a další. V této době vychází mnoho publikací zabývajících se artefakty doby železné. V roce 1930 také začínají výzkumy v Colchesteru a St. Albans. O pět let později vedl sir Mortimer Wheeler rozsáhlý výzkum na hradišti Maiden Castle, na jehož základě podrobněji rozpracoval a upravil Hawkesův systém podle typologie keramiky u stupně A a na základě regionálních skupin u stupně B.

Co se týče severní Británie, z průběhu 18. a 19. stol. pochází jen několik málo prací pojednávajících o době železné. Tento stav se změnil až ve 30. letech 20. stol., kdy vedl V. Gordon Childe sérii výzkumů na hradištích Earn's Heugh, Castle Law Frot, Finavon atd. Jeho publikace *Prehistory of Scotland* vyšla v roce 1935.

V následujícím desetiletí nedochází k výrazným změnám. Pokračuje zájem o výzkum hradišť, který se ještě zvýšil v průběhu 50. let, kdy byly prozkoumány např. lokality Sutton Walls, Hod Hill, Blewburton Hill, Little Solisbury, Blackbury a mnoho dalších. Publikováno bylo několik prací zabývajících se touto tematikou. Zkoumány byly také další typy sídlišť, což vedlo k většímu porozumění v oblasti sociální struktury a ekonomiky. Objevují se také články s environmentální tematikou či zkoumající kmenové a politické uspořádání. Jako příklad můžeme uvést publikace D. F. Allena zabývající se britskými kmeny doby železné na základě mincovních nálezu.

V severní Británii dochází mezi lety 1950 až 1975 k rapidnímu nárůstu terénních výzkumů. Ve středu zájmu byla převážně malá ohrazená sídliště. Na západě a severu Skotska byly pečlivě zkoumány také oblasti s kruhovými kamennými věžemi (*broch* a *dun*).

Na jihu Británie dochází v poválečném období k další modifikaci systému ABC. Na toto téma se v roce 1958 konala konference s názvem „*The Problems of the Iron Age in Southern Britain*“, kde Hawks představil novou verzi tohoto schématu, ve které rozdělil Británii na 30 regionů, rozčlenil období na fáze a subfáze atd. Tento nově formulovaný systém byl obecně převzat, třebaže se objevili i odpůrci, např. F. R. Hodson, který vypracoval vlastní schéma pro kulturu Woodbury. Hodson vyčlenil tři horizonty založené na nálezech importovaných železných předmětů.

Obr. 2. Schéma vytvořené Hodsonem pro kulturu Woodbury.

Revolučním předělem pro studium doby železné v Británii byla 60. léta, kdy Grahame Clark napadl teorii o invazi z kontinentu.

V posledních 30 letech jsou vidět dramatické změny v bádání o době železné, a to jak v kvantitě nálezů, tak i v kvalitě evidence, což se výrazně projevuje i na množství publikací. Nárůst dat získaných výzkumy sídlišť podnítl také zájem o environmentální kontext, kterým se zabývali např. Robert Mercer a Peter Fowler. Zájem badatelů se zaměřil i na výzkumy v zamokřeném prostředí. Jako příklad můžeme uvést lokality Dartmoor, Bodmin Moor, Exmoor atd. V tomto období dochází také k výraznému posunu v poznání pohřebních praktik. Zkoumány byly nejen hroby arraské kultury ve východním Yorkshiru, ale také pohřby v sídlištních jamách na hradišti Danebury a pohřebiště v Suddren Farm a Yarntonu. Žárový ritus objevující se v pozdní době železné, představující hroby elity, byl zachycen na pohřebištích Folley Lane a Staneway. Do středu zájmu se dostávají náboženské představy a rituální praktiky (*Green 1986, Fitzpatrik 1992, Cunliffe 1992, 1995, Hill 1995, McOmish 1996, Parker Pearson 1999, Parker Pearson at al. 2001*). K výraznému posunu v poznání dochází i v oblasti metalurgie (*Tylecote 1986, Crew 1991, 1994, 1998, Foster 1980, 1995, Northover 1984, 1987, 1988, Dugworth 1996, Henderson 1985, 1987, 1992*), obchodu (*Cunliffe 2001, Carver 2001*), umění (*Megaw a Megaw 1986, Frey 1996, Jope 2000*), numismatiky (*Cunliffe 1981, Van Arsdell a de Jersey 1994, Cahdburn 1999, Bean 2000, de Jersey 2001*) a v mnoha dalších odvětvích (*Cunliffe 2009, 3 – 23*).

3. Historický přehled

550 př. Kr.	rozšíření halštatské kultury v Británii
400 př. Kr.	rozšíření laténské kultury v Británii
310 př. Kr.	Pýtheás z Massalie navštěvuje Británii
100 př. Kr.	řecký historik Poseidónios píše o Keltech na základě své cesty po Španělsku, Galii a možná Británii
55 – 54 př. Kr.	vpád Julia Caesara do Británie
10 po Kr.	Cunobelinus spojuje kmen Trinovantů a Catuvellauniů
43 po Kr.	Claudius vydává příkaz k obsazení Británie
51 po Kr.	konec odporu v jižní Británii
60 po Kr.	Římané pobíjejí druidy z Anglesey
60 – 61 po Kr.	Boudica z kmene Icenů vede britské povstání proti Římanům
84 po Kr.	Římané porázejí Kaledoňany u Mons Graupius (Skotsko)
87 po Kr.	Římané opouštějí od záměru obsadit celou Británii
122 po Kr.	vybudování Hadrianova valu napříč severní Británií
142 po Kr.	vybudování Antoninova valu napříč severní Británií
297 po Kr.	první záznam o přítomnosti Piktů v severní Británii
300 po Kr.	počátky britského osídlení v Bretani
367 po Kr.	Piktové, Skotové a Sasové pustoší římskou Británii
410 po Kr.	konec římské vlády v Británii
450 po Kr.	mnoho britských Keltů odchází v důsledku anglosaské invaze do Bretaně

(Haywood 2001, 9)

4. Británie v době železné (6. – pol. 1. stol. př. Kr.)

Doba železná v Británii měla mnoho společných znaků s keltskou Evropou, ale nacházíme zde i významné rozdíly. Dříve se většina badatelů soustředila především na shodné znaky a dospěla k názoru, že keltský jazyk a kultura byly na Britské ostrovy přineseny novými obyvateli z evropského kontinentu. Pozdější badatelé od tohoto názoru upustili a Británie a Irsko se nyní považuje za část oblasti, kde se keltské jazyky původně vyvinuly. Přestože se nejednalo o příchod nového keltského obyvatelstva z kontinentu, byly Britské ostrovy otevřeny vlivu pevninského halštatského a laténského kulturního stylu, který se sem dostával prostřednictvím politických a obchodních kontaktů. Území nebylo kulturně uniformní a velká část na západě a severu země byla kontinentálním vlivem relativně nedotčena (*Haywood 2001, 78*).

5.1 Zeměpisné údaje a rozdělení Británie

Část Velké Británie, již se tato práce zabývá, zaujímá území dnešní Anglie (130 420 km²) a Walesu (20 770 km²). Spolu se Skotskem je součástí ostrova Velká Británie, který leží severozápadně od pobřeží kontinentální Evropy. Hranice se Skotskem je tvořena vrchovinami a mokřinami. Severní Anglie je rozdělena vápencovými a žulovými hřbety horkého pásma Pennin. Pro severozápad jsou typické hory a jezera. Ve Walesu převládají travnaté planiny, kopcovitý terén a hory. Většinu země pokrývají jezera a Kambrické pohoří. Střední Anglie je z velké části tvořena zvlněnou rovinou a na východě u hranice se severním mořem úrodnou nížinou. Jihovýchodní část byla vždy hustě osídlena díky úrodným oblastem s nízkými křídovými pahorkatinami zvanými Downs. Na jihozápadě se rozprostírají rozlehlé mokřiny pokryté vřesovišti. Jihozápadní část poloostrova u Atlantického oceánu je tvořena rozeklanými skalami (*Brožková - Jirásek a spol. 1999, 30 – 31*).

Obr. 4. Mapa Velké Británie.

Podle kontaktů s pevninskou Evropou lze jižní část Velké Británie rozdělit na tři hlavní oblasti. Na jihovýchodní Británii (*Channel Zone*) s osou vedoucí mezi lokalitami Newhaven a North Foreland. Pro toto území jsou doloženy kontakty s francouzským pobřežím (Calais – Le Havre). Dále na jižní Británii (*North Sea Zone*), tedy oblast mezi Temží a Yare s kontakty s oblastí Severního moře a západní Británii (*Atlantic Zone*), kde v době železné nacházíme u komunit usídlených v Cornwallu mnoho společných znaků s Bretaní.

Podle přírodních podmínek lze obecně území Británie rozdělit na pět zón: jihozápadní, severozápadní, severovýchodní, východní a centrální jižní (Cunliffe 2004, 11 - 18).

Obr. 5. Rozdělení Británie podle přírodních podmínek.
Obr. 6. Rozdělení Británie podle zón kontaktu.

Obr. 7. Názvy krajů v jižní Británii.

5.2 Podnebí

Změny klimatu výrazně ovlivňovaly vývoj společnosti. V průběhu prvního tisíciletí př. Kr. došlo k poklesu průměrné teploty přibližně o 2°C. Ačkoliv se tento pokles může zdát nevýrazný, ve skutečnosti měl za následek zkrácení vegetačního období o pět týdnů, což mělo zvlášť katastrofální následky v horských oblastech na severu a projevilo se opuštěním některých lokalit na počátku prvního tisíciletí př. Kr. V určitých oblastech severní a západní Británie byly některé komunity nuceny v důsledku změny podnebí opustit svá dřívější sídliště a přesunout se do nižších poloh, kde byly podmínky příznivější.

Kromě výkyvů teplot se také měnilo množství srážek. Od konce druhého tisíciletí přibližně do roku 700 př. Kr. bylo klima výrazně vlhčí a to až do poloviny

prvního tisíciletí, kdy se stává klima opět sušším. Nejvýrazněji se tyto změny projevují na severu a na vysočinách, jako příklad můžeme uvést oblasti v Dartmooru, kde se v tomto období rozšířila rašeliniště a vytlačila osídlení do nížin (*Cunliffe 2004*, 11 - 18).

5.3 Populace

Podle odhadů populace v prvním tisíciletí př. Kr. oproti pozdní době bronzové dramaticky vzrostla z přibližně jednoho milionu na pět až šest milionů obyvatel. Osídlení nebylo rozšířeno rovnoměrně, nejvíce bylo koncentrováno v úrodnějších oblastech s křídovým a vápencovým podložím a v údolích řek. Ve 3. a 2. stol. př. Kr. byly osídlovány i méně vhodné oblasti s písčitou a jílovitou půdou. Velký počet obyvatel se soustřeďoval na jihovýchodě Británie, což odpovídá i Caesarově zprávě z r. 54 př. Kr. (*Cunliffe 2004*, 24 - 26).

5.4 Etnikum a jazyk

Až do Caesarovy invaze v letech 55 – 54 př. Kr. nemáme žádné spolehlivé zprávy o zdejších obyvatelích. Z římských záznamů se dozvídáme, že Velkou Británii obývají dvě odlišné keltské skupiny: Britové v jižní části ostrova a Kaledoňané na severu (území dnešního Skotska). Britové hovořili keltským jazykem podobným galštině, který byl předchůdcem moderní velštiny. Většina nynějších badatelů předpokládá, že indoevropština, ze které se keltský jazyk v Británii a západní Evropě vyvinul, se na tomto území objevuje snad již v raném období neolitu. Rozdíly mezi Q-Kelty a P-Kelty by pak mohly být způsobeny odlišným vývojem různých místních skupin a částečně také opakujícími se vpády nájezdníků (*Cunliffe 2004*, 20 - 23). O jazyku Kaledoňanů nám chybí záznamy, ale je pravděpodobné, že se podobal britskému (*Haywood 2001*, 73-78).

5.5 Předchozí vývoj

Podle konvenčních dat nastupuje doba železná v Británii po době bronzové kolem roku 700 př. Kr. Změna není spojena pouze s intenzivnějším používáním železa, ale také s výraznými změnami ve společenském a ekonomickém uspořádání.

1400 – 1200 př. Kr.

V části Britských ostrovů nacházíme v tomto období doklady o počátku rozvoje některých společenství a o intenzivnějším využívání země: osídlení bylo stabilnější a krajina byla rozdělována rozsáhlým systémem zídek stavěných z nasucho kladených kamenů. Výzkumy odhalily, že v některých případech předcházelo těmto hraničním zdem dřevěné oplocení. Území rozparcelovaná tímto způsobem měla obvykle rozlohu mezi 200 až 600 ha, ale např. lokalita Rippon Tor zabírala plochu o rozloze 4500 ha. Ohrazení byla objevena v Yorkshiru, Východní Anglii, Hampshiru a Devonu. S těmito oblastmi jsou spojována ohrazená sídliště s kruhovými domy, které obývaly izolované komunity. Výzkumy odhalují rozmanité fáze přestaveb trvající několik generací.

V centrální jižní Británii nacházíme doklady širší sociální organizace v opevnění některých výšinných poloh, např. Rams Hill (Berkshire), Harrow Hill (Sussex) nebo Norton Fitzwarren (Somerset). Jejich poloha a umístění je odlišuje od zemědělských sídlišť. Zdá se, že by mohly sloužit jako centrální místa, kde se shromažďovaly větší sociální skupiny, např. při pravidelných náboženských slavnostech spojených s hostinami a obchodem, což dokládají bohaté nálezy bronzového nářadí a zbraní.

V tomto období převládá žárový ritus. Ostatky jsou často ukládány v popelnících na pohřebištích, které čítaly kolem stovky hrobů, např. Ardleigh (Essex). V mnoha případech byla pohřebiště umístěna kolem starších mohyl (*Cunliffe 2009*, 67 – 68).

1100-800 př. Kr.

Z východní Británie pochází charakteristický regionální typ osídlení tvořený jedním nebo více velkými dřevěnými domy obehnanými jedním či dvěma kruhovými příkopy o průměru 30-100 m. Jako příklady těchto sídlišť můžeme uvést Thwing (Yorkshire), Mucking a Springfield Lyons (Essex). Díky dokladům metalurgie jsou tato sídliště spojována s místní elitou nebo jsou považována za veřejná shromaždiště či místo kultu.

Velšské pohraničí v tomto období poskytuje odlišný obrázek. Z oblasti horního toku řeky Severn pochází rozlehlá hradiště, jako příklad lze uvést lokality Breiddin, Llwyn Bryn-dinas, Old Oswestry a Ffridd Faldwyn.

Také v centrální jižní Anglii se objevuje značné množství rozsáhlých opevněných výšinných poloh, většinou mezi 10 až 30 hektary, jen s málo doklady, dokazujícími jejich obývání. Jako příklad můžeme uvést Bathampton Hill nedaleko Bath, Balkerbury u Andoveru nebo Harting Beacon poblíž Perersfield. Mohlo se jednat o

veřejná shromaždiště, ale absence dokladů lidské přítomnosti vede některé badatele k myšlence, že byly spjatý s pastevectvím.

V odlehlejších oblastech, např. na Orknejích a Shetlandách, se vlivem nepříznivějších přírodních podmínek vyvíjely jednodušší systémy.

V tomto období mizí doklady hrobových nálezů. Je pravděpodobné, že převládalo uložení ostatků bez uren.

Británie a Evropa 800-550

8. stol. př. Kr. bylo v Británii časem rapidních změn, které se viditelně projevovaly v cirkulaci bronzových předmětů. V rané části prvního tisíciletí zastupoval v Británii bronzové zbraně a nástroje wilburtonský komplex na jihu, wellingtonský komplex na severu a široce zastoupené nálezy poldarské fáze. Některé nálezy na jihu území dokládají kontakty s pevninskou Evropou. Objevují se také nové typy zbraní, např. dlouhý sečný meč pojmenovaný podle naleziště Ewart Park a nové formy mečů a nástrojů inspirovaných kontinentem. Nálezy z jižní Británie dokládají její příslušnost ke komplexu mečů s jazykovitým řapem patřící do atlantické zóny vlivu. Tento typ mečů se vyskytoval spolu s kruhovým bronzovým štítem. V letech 700 – 600 př. Kr. dochází k výraznému nárůstu depotů kovových artefaktů v řekách a bažinách (*Hill 1995, 76*). Tato fáze je pojmenována podle naleziště Llyn Fawr v jižním Walesu, kde se v depotu mimo jiné vyskytovaly bronzové srpy místního původu spolu s jejich železnými kopiemi. Jedná se o první doklad místní výroby železných nástrojů v Británii (*Collis 1997, 183 – 202*).

V tomto období máme také doklady o zintenzivnění obchodu napříč Severním mořem, hlavně v průběhu 7. stol. Koňské postroje a snad i koně se do Británie přivážely spolu s vědry a halštatskými meči typu C. Všechny tyto předměty byly napodobovány místními řemeslníky.

V období přibližně mezi lety 800 až 600 př. Kr. se objevují velké kruhové budovy nacházející se často uvnitř rozlehlých ohrazených usedlostí, např. Pimperne (Dorset), Old Down Farm (Hampshire) a Duston Park (Berkshire) (*Hill 1995, 77*).

Obecně můžeme říct, že v letech 800-550 př. Kr. byly Britské ostrovy, zejména jižní a východní oblasti, součástí západní evropské zóny úzce propojené sítí směnného systému.

V polovině 6. stol. se v Evropě rozvíjí nové uspořádání, jehož výsledkem je viditelné ochabnutí kontaktů, což se projevilo v sociálních a ekonomických změnách britských společenství. Můžeme očekávat i přispění dalších faktorů, jako například změna klimatu. Ve východní Británii jsou doklady kolapsu obchodu s bronzem patrné z množství depotů bronzových předmětů uložených do země nebo vhozených do řek či bažin a zánikem sídel elit na výšinných polohách ohrazených kruhovými příkopy, jejichž postavení pravděpodobně plynulo pouze z kontroly obchodu s bronzovými předměty (Cunliffe 2004, 27 - 39).

5.6 První písemné prameny

První písemná zpráva o Britských ostrovech pochází od Himilkóna. Tento kartaginský mořeplavec se koncem 6. stol. př. Kr. plavil podél Iberského poloostrova do Armoriky a zaznamenal místní jména označující Irsko a Británii, která zněla *Ierne* a *Albion*. Ještě o něco dříve (kolem roku 600 př. Kr.) měl podle Plinia do Británie doplout obchodník Midacritus, který prý dovážel cín z tzv. Cínových ostrovů (*Cassiterus*), což bylo pravděpodobně označení pro ostrovy u cornwallského pobřeží a Cornwall. Ve 4. stol. př. Kr. se stejnou trasou vydal řecký námořník Pýtheas k ostrovům *Pretannikai*, které byly známy ložisky cínu (z Cornwallu). Podle těchto a mnoha dalších zdrojů byly tedy Britské ostrovy v první polovině prvního tisíciletí př. Kr. již dobře známy řeckým a fénickým kupcům. Do popředí zájmu se však Británie dostává až v 1. stol. př. Kr. (Potter – Johns 2002, 12 – 15).

5.7 Doklady kontaktů s pevninskou Evropou

Archeologické nálezy ostrovních Keltů se liší od kontinentálních, ale na JV Británie se objevují předměty dokládající obchodní kontakty s pevninskou Evropou. Jako příklad můžeme uvést nálezy prestižních vojenských výstrojí. Během pozdní doby bronzové se v Británii objevují rozmanité importy zbraní, zejména mečů, které byly poté často napodobovány a přizpůsobovány místnímu stylu. Kontakty s kontinentem se v Británii projevují bez přerušení po celou dobu železnou. V 7. stol. se objevuje bronzový, někdy i železný halštatský sečný meč. Z 6. a 5. stol. pocházejí nálezy pozdně halštatských mečů, dýk s „anténovitou“ rukojetí a prvních laténských mečů a dýk.

Laténský ornamentální výzdobný styl byl rychle převzat a širokou škálu výzdobných motivů nacházíme nejen na štítech a pochvách mečů, patřících elitě, ale i na poměrně prosté keramice (*Cunliffe 2004*, 23 - 24). Jako další příklad můžeme uvést depot zdobených bronzových pochev na dýky z 5. stol. př. Kr. ze dna Temže, jejichž analogii nacházíme v soudobých zbraních z Champagne nebo pochvy mečů zdobené rytinami dračích dvojic pocházející z téže lokality datované do 4. – 3. stol. př. Kr. (*Vitali 2008*, 130).

Značná část importů představovala dary předávané si elitou mezi sebou, které mohly být dále redistribuovány. V 7. stol. př. Kr. se jedná hlavně o zbraně (meče, pochvy, součásti koňského postroje) a osobní předměty (břitvy, toaletní sady, spony, jehlice a náramky). Tento systém recipacity vysvětluje přítomnost nálezů, které byly dříve považovány za důkaz nově příchozích obyvatel z Francie a Německa. Pohyb zboží nebyl jednosměrný, na kontinent byly pravděpodobně posílány např. vlněné oděvy, kov nebo lovečtí psi. Tyto komodity jsou obtížně archeologicky zachytitelné, ale jsou v této souvislosti zmiňovány v pozdějších obdobích (*Cunliffe 2004*, 23 – 24).

5.8 Osídlení

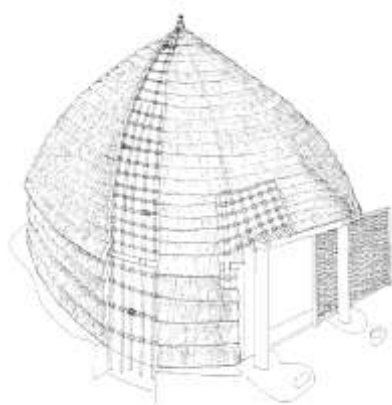
Přestože osídlení v Británii zahrnovalo řadu rozmanitých sídlištních forem, prošlo mnoho oblastí podobným vývojem. Díky nárůstu populace v průběhu doby železné bylo zakládáno mnoho nových sídlišť. Na většině území, s výjimkou jihovýchodní Anglie, kde se objevují rozvinutá hradiště, převládají usedlosti jako nejstálejší a nejvýraznější typ sídel. Osídlení různých oblastí bylo pochopitelně ovlivněno přírodními podmínkami a hustotou osídlení.

Obecně žili Keltové v domech s kruhovým půdorysem, jejichž stěny byly v nížinách stavěny z vyplétaného proutí omazané mazanicí a ve vyšších polohách z nasucho kladených kamenů. Jako stavební materiál byl nejčastěji používán dub a lískové či vrbové proutí. Velikost jednotlivých domů se měnila v závislosti na regionu a čase. V jižní a centrální Anglii se na přelomu pozdní doby bronzové a rané doby železné (1. polovina 1. tisíciletí př. Kr.) objevují kruhové stavby monumentálních rozměrů (kolem 8 – 13,5 m v průměru). V pozdějších stoletích dochází k výraznému zmenšení domů (přibližně 5,5 - 10,5 m v průměru). Usedlosti byly ve většině případů

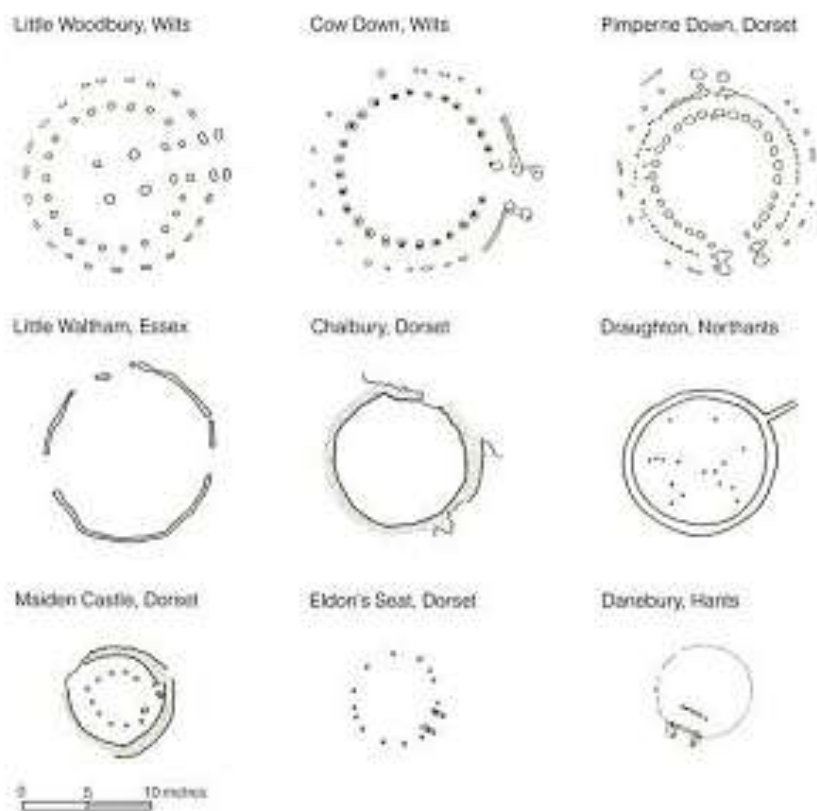
umístěny uvnitř okrouhlého hliněného náspu s kůlovou palisádou nebo kamennou zdí a vnějším příkopem (*Hill 1995, 59 – 60; Sharples 2010, 116 - 124*).

Stavby byly bez oken se střechou z rákosových došků či drnů téměř, která se téměř dotýkala země. Na stavbu konstrukce střechy bylo většinou používáno dřevo jasanu či jilmu. Střecha ve tvaru kužele svírala úhel 45° a výška v nejvyšším bodě dosahovala u průměrné stavby přibližně 8 metrů od země. U některých domů objevily výzkumy stopy po vnitřním prstenci sloupových jamek, které dokládají podporu střechy. Těchto dokladů začíná během střední doby železné postupně ubývat. Stavby měly poměrně velký vchod, obvykle orientovaný podle zimního slunovratu a podzemní rovnodennosti (*Bewley 2003, 107 - 114*). Výzkumy také odhalily, že objekty sloužily k běžným každodenním aktivitám, jako je spánek a příprava pokrmů. Nálezy přeslenů ukazují na textilní výrobu a doložena je i další domácí řemeslná produkce. Za povšimnutí stojí, že levá (východní) polovina domu sloužila denním aktivitám, zatímco pravá (západní) polovina byla využívána ke spánku a jako skladiště. Ohniště se pak nacházelo ve většině případů ve středu obydlí (*Sharples 2010, 116-124*).

Podlaha byla ve většině případů tvořena udusanou hlínou. Výbavu interiéru tvořilo ohniště a jednoduchý dřevěný nábytek (*Williams 2011, 10 – 11*). V některých objektech byly objeveny hliněné pece. Životnost těchto staveb se odhaduje přibližně na 35 až 40 let (*Sharples 2010, 116 - 124*).

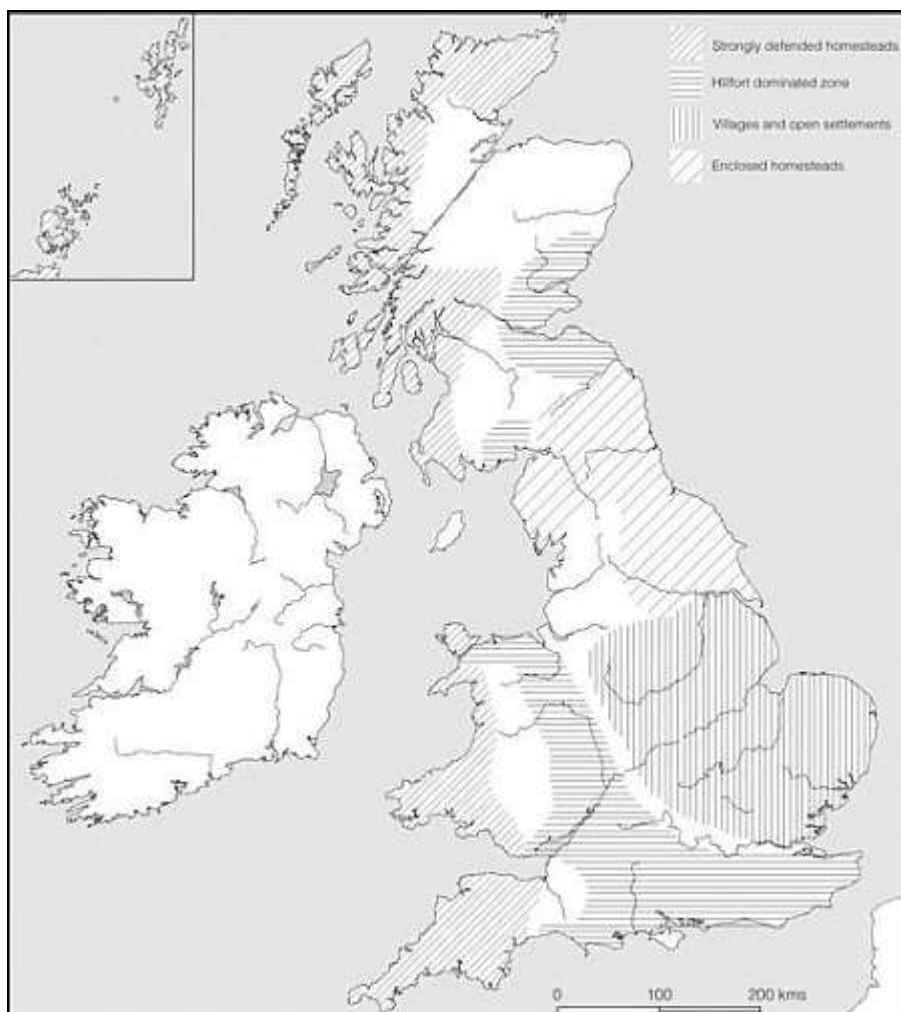
Obr. 8. a 9. Rekonstrukce domu z doby železné (*roundhouse*).

Obr. 10. Půdorysy domů z doby železné v jižní Británii.

Obr. 11. Butser Ancient Farm, Hampshire – rekonstrukce.

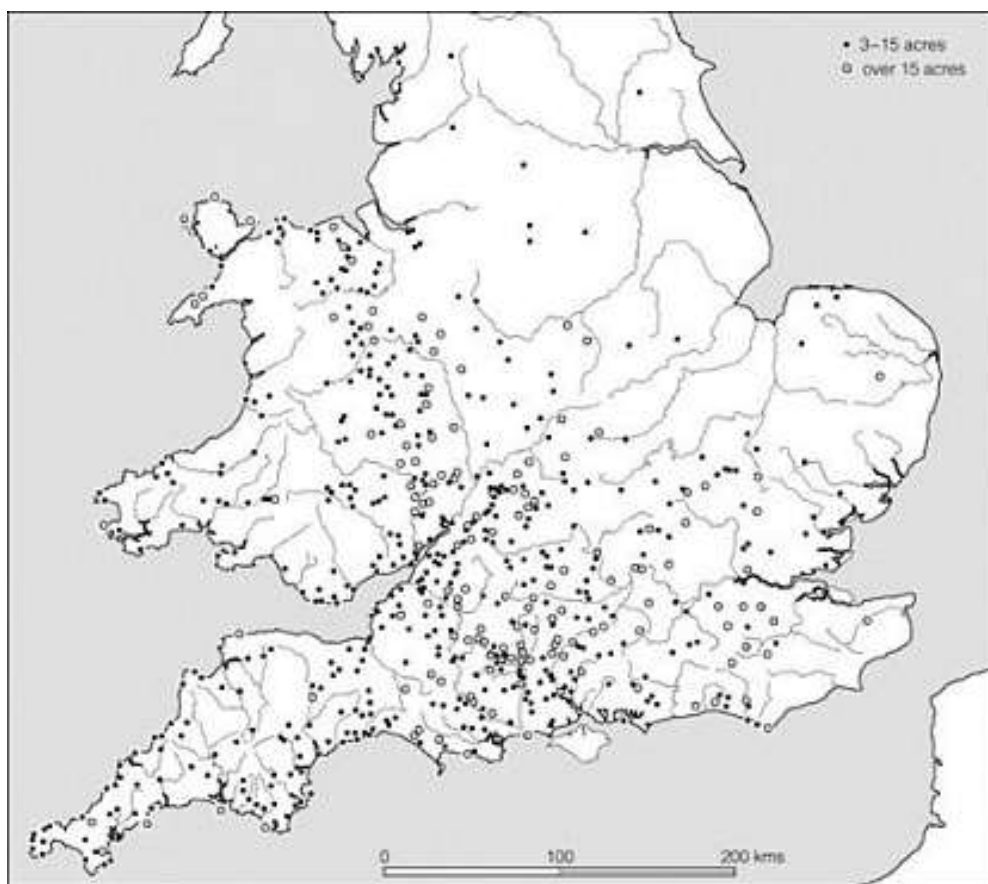

Obr. 12. Typy osídlení v Británii v průběhu 2. stol. př. Kr.

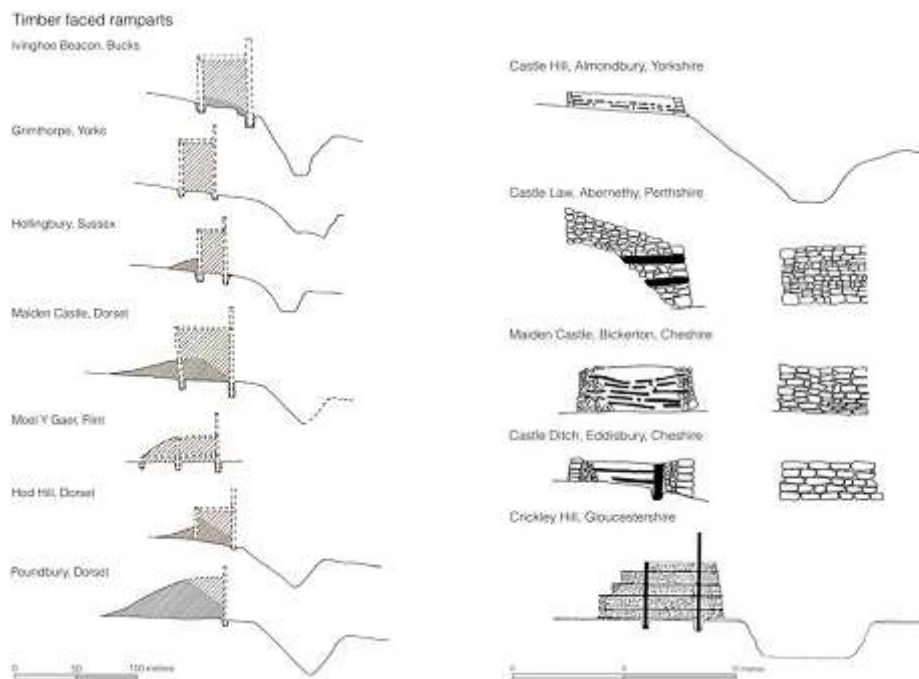
Hradiště

Jihovýchodní a jižní Anglie

Nejrozšířenějším sídlištním typem, především v oblasti jihovýchodní Anglie, byla hradiště s mohutným opevněním tvořeným valem a příkopem, stojícím na vyvýšeném místě (*hillfort*). Valy byly často zpevňovány vertikálně zaraženými kůly nebo na sucho kladenými kameny. Ve většině případů se v opevnění vyskytovaly dva vstupy na opačných stranách (Cunliffe 2004, 48 - 53). Počet dnes známých hradišť se pohybuje kolem tří tisíc, z nichž některá vykazují kontinuitu osídlení již od neolitu. Největší rozvoj začíná po roce 600 př. Kr. a počátky kamenné hradby se v některých regionech objevují kolem roku 400 př. Kr. (Potter – Johns 2002, 18). Hradiště měla různé funkce, mohla sloužit např. jako sídliště, útočiště v dobách ohrožení i jako mocenská, hospodářská nebo kultovní centra.

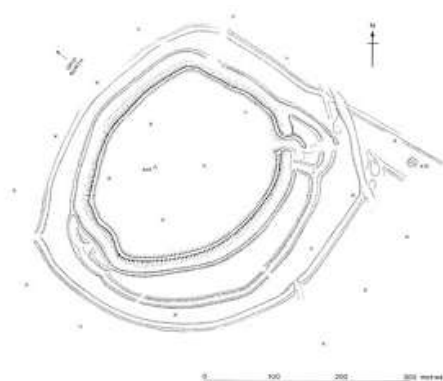

Obr. 13. Mapa hradišť v jižní Británii a Walesu.

Obr. 14. a 15. Typy opevnění s dřevěnou a kamennou konstrukcí.

Mezi nejznámější hradiště patří lokalita Danebury (Hampshire) o rozloze 5 ha. Opevnění vznikalo v pěti fázích od 6. stol. do roku 100 př. Kr., kdy hradiště zaniklo požárem. Danebury bylo hustě osídlené s pečlivě rozvrženou vnitřní zástavbou, která obsahovala hlavní cestu spojující dvě brány, roubené dřevěné stavby, vedlejší cesty, skladiště, řemeslné dílny, budovy interpretované jako svatyně atd. Díky nálezům železa, bronzových předmětů, nádoby na sůl nebo břidlice sloužící k výrobě náramků, můžeme hradiště považovat za centrum výroby a směny a neobvyklé množství sýpek pak naznačuje roli centrálního skladiště a distribučního centra (*Potter – Johns 2002, 23*). Také délka trvání, rozloha, četné přestavby vnitřního prostoru a mohutné opevnění sestávající z příkopů a hliněných valů ukazují na prestižní postavení tohoto místa.

Obr. 16. a 17. Hradiště Danebury.

Dalším významnou lokalitou je největší hradiště v jižní Anglii Maiden Castle (Dorset). Zde byly objeveny pozůstatky mohutného opevnění a budova s neobvyklým čtvercovým půdorysem interpretovaná jako svatyně. Maiden Castle byl opuštěn na sklonku 1. stol. po Kr., kdy vrcholilo období římské okupace (Vitali 2008, 140 - 148). Rozloha 18,5 ha řadí Maiden Castle (Sharples 1991) spolu s lokalitou Hod Hill (22 ha) mezi nejrozsáhlejší hradiště (Potter – Johns 2002, 16). Jako příklady dalších hradišť můžeme uvést Bury Hill v Hampshiru, South Cadbury v Somersetu a Croft Ambrey, Midsummer Hill a Credenhill ve velšském pohraničí (Cunliffe 2004, 40 - 58).

Obr. 18. Maiden Castle.

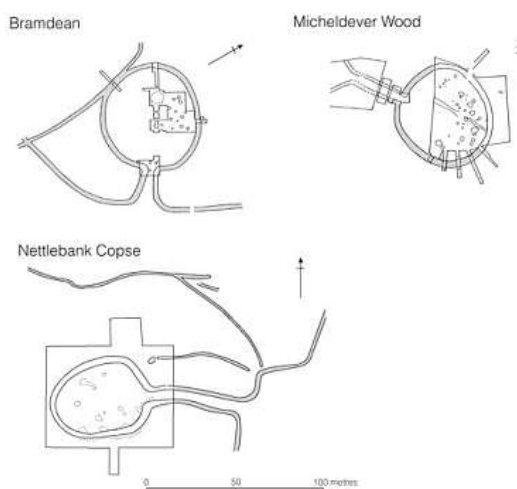
Dvorce

Je pravděpodobné, že vrstvy elity, které měly zásluhy na budování hradišť, žily poblíž ve dvorcích, na místech jako Little Woodbury, Cow Down nebo Pimperne. Na těchto lokalitách byly zachyceny kruhové dřevěné domy velkolepých rozměrů. Pokud to tak bylo, můžeme předpokládat, že hradiště v tomto stádiu sloužila jako ústřední bod pro aktivity větší sociální skupiny.

Další typy osídlení se ve střední době železné často rozvíjely bez výrazných zvrátů a až na několik výjimek byla sídliště v centrální jižní Británii tvořena skupinami rodin.

„Benjo enclosures“

V závěrečném období střední doby železné se začíná objevovat nový typ osídlení. Jedná se o malá kruhová příkopová ohrazení o rozloze méně než 1 hektar s dlouhou přístupovou cestou vymezenou po obou stranách příkopu (*banjo enclosures*). Původně se myslelo, že tento typ ohrazení sloužil k ustájení dobytka, ale výzkumy odhalily stopy po osídlení, které pokračovalo i v průběhu pozdní doby železné. V Hampshiru, kde je tento typ zastoupen zejména, byla velká část těchto sídlišť využívána i v průběhu doby římské a z některých se nakonec vyvinuly malé římské vily. Jednou z možností je, že se jednalo o sídliště s určitým postavením, která zůstávají v rukou menšinové vrstvy elity, jež si po římské invazi postupně osvojovala výhody romanizace. Zdá se, že některá z těchto sídlišť trvala 300 - 400 let. Druhým typem osídlení objevující se během konce střední doby železné jsou rozsáhlá kruhová ohrazení tvořená jedním nebo dvěma masivními příkopy podobné velikosti jako u hradišť.

Obr. 19. „Benjo enclosures“.

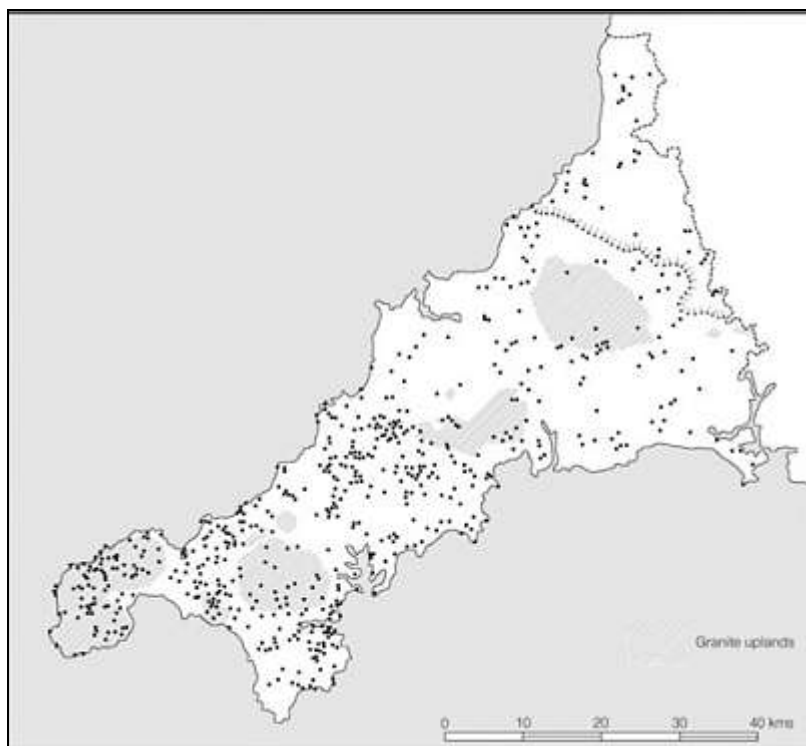
Usedlosti

Východní Británie

Přes nedostatek nálezů se předpokládá, že běžným osídlením na východě území ve střední době železné byly rozsáhlé aglomerace vesnického typu. Podobné se nacházejí v sousedících oblastech kontinentální Evropy.

Jihozápadní Británie

V jihozápadní Británii jsou doloženy úzké kontakty s Bretaní, které nedokládá ani tak přítomnost importů, jako shodné znaky v kultuře. Aspektem spojujícím Bretaň, jihozápadní Británii, jihozápadní Wales a jižní Irsko jsou pobřežní fortifikace (*cliff castle*) a podzemní skladovací komory (*rath*), které jsou v tomto období běžnou formou osídlení napříč celým regionem. Na území Cornwallu, Devonu a jižního Walesu se nachází také mnoho tisíc ohrazených sídlišť, která bývají interpretována jako rodinné usedlosti. Sídlíště s mnohonásobným ohrazením by pak mohla být považována za sídla elity. Většina z těchto sídlišť byla situována na stráních v blízkosti pastvin, které naznačují, že chov dobytka hrál významnou roli v ekonomice.

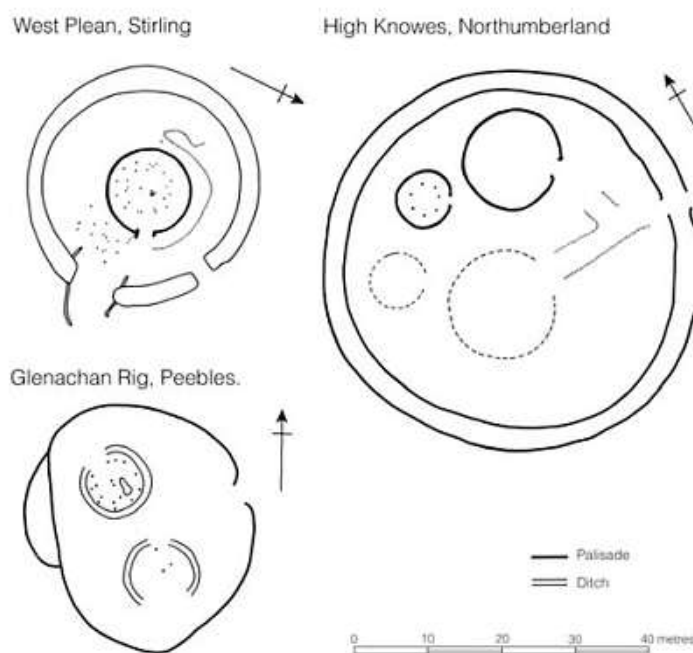
Obr. 20. Rozšíření osídlení včetně „cliff castle“ v Cornwallu

Severovýchod Británie

V severovýchodní Británii, v oblasti arraské kultury (Yorkshire), převládají rozptýlené vesnice, které byly rozděleny systémem příkopů. Podobné uspořádání nacházíme v jižnějších regionech východní Anglie spíše než na severovýchodě území.

Ve vyšších polohách nacházíme dobře dochované pozůstatky osídlení, které tvoří neohrazené shluky chat situované mezi malými poli. Není jasné, zda se jednalo o stálé osídlení nebo jen o sezónní sídliště. Jako příklad může uvést rozsáhlejší opevněné výšinné sídliště Eildon Hill, kde bylo na ohrazené ploše o průměru 500 metrů objeveno mnoho set kruhových chat, které byly pravděpodobně obývány jen pár měsíců v roce.

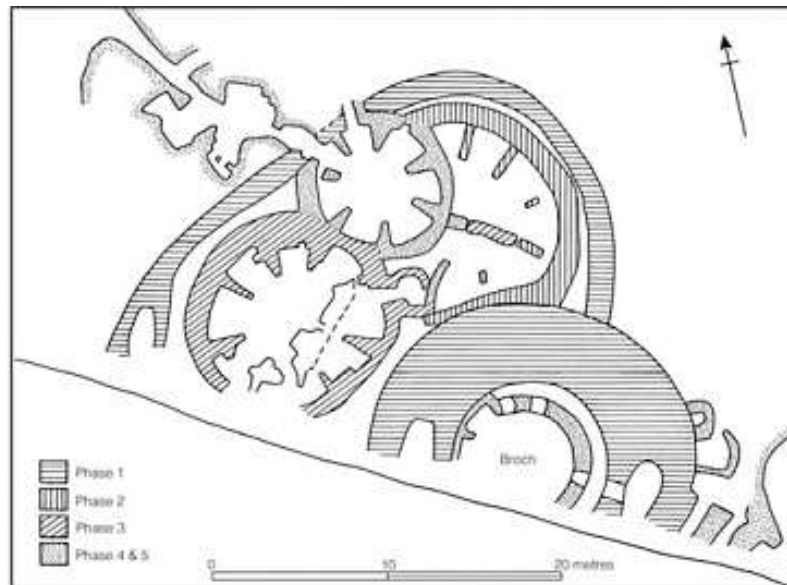
Stejně jako na jihu spadá většina změn v této oblasti do 7. stol., kdy se rozšiřuje nový typ osídlení s mnoha místními variacemi. Základním znakem nového typu sídlišť je ohrazení tvořené dřevěnou palisádou, v některých případech dvojitou, s jedním nebo více velkými kruhovými domy uvnitř. Jedním z největších sídlišť z tohoto typu je White Hill (Peebleshire), jehož rozloha je pouhých 0,7 hektaru. Byly zde zachyceny pozůstatky mnoha domů, ale pouze jeden nebo dva byly užívány ve stejnou dobu. Tyto domy, jejichž kruhové půdorysy přesahovaly 10 metrů v průměru a byly ohrazené dřevěnou palisádou, v mnoha směrech připomínají dvorce elity a hradiště v centrální jižní Británii.

Obr. 21. Palisádou ohrazená sídliště ze severovýchodní Británie.

Severozápadní Británie

Severozápadní region se rozprostírá od úžiny Clyde po Shetlandské ostrovy. Je charakteristický vlhkým atlantickým podnebím a rozeklanými pobřežími. V pozdní době bronzové byly charakteristickými obydlími malé kruhové zahloubené kamenné domy, např. z Jarlshofu a Clickhiminu (Shetlandy), které jsou datovány do 8. stol. V letech 750 – 500 jsou viditelné dramatické změny, v nichž někteří z badatelů spatřují přítomnost nově příchozí elity, jiní v nich spatřují pouze demonstraci postavení, stejně jako u ohrazených domů na severovýchodě území (Cunliffe 2004, 40 - 58).

Obr. 22. a 23. Kruhové kamenné domy z Jarlshofu.

Broch a dun

Severně a západně od Grampianských hor, hlavně v severním a západním Skotsku, na Orknejích a Shetlandských ostrovech byly budovány malé kamenné kruhové pevnosti, tzv. *broch* a *dun*. Podobné stavby se nachází i v jihozápadním Walesu a jihozápadní Anglii. Nejranější stavby pocházejí již z 6. stol. př. Kr., největší koncentrace pak pochází z období 2. stol. př. Kr. – 2. stol. po Kr.

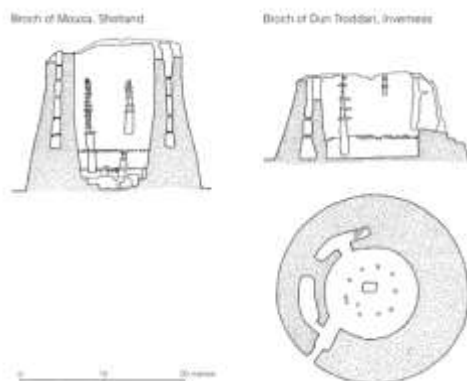
Dun je jednoduchá kruhová zeď z nasucho kladených kamenů. Výška zdi se pohybovala kolem 3 metrů a v průměru měla stavba 15 – 40 m. U vstupu se často nacházela strážní komnata a ke zdi přiléhalo galerie a vnitřní schodiště. Tento typ převažoval na západním pobřeží.

V případě *broch* jde o mnohem sofistikovanější stavbu. Jednalo se o masivní kruhovou věž z nasucho kladených kamenů o rozměrech 12 - 25 metrů v průměru, 9 - 13 metrů na výšku a šířce zdi u základů až 5 metrů. Horní část věže byla otevřená. Vnitřní prostor byl rozdělen na veřejnou část s cisternou uprostřed a přístěnky na spaní okolo. Stavby se vyskytovaly hlavně v severovýchodním Skotsku, na Orknejích a Shetlandských ostrovech (Armit 1990, 435 – 444)

Četné rozšíření těchto pevností naznačuje, že po velkou část pozdní doby železné byla místní společnost rozdělená do malých politických jednotek. Předpokládá se, že tyto stavby sloužily jako pevnosti drobných lokálních náčelníků, kteří vládli pouze několika málo rodinám. Ve 2. stol. byla většina těchto pevností opuštěna, což může souviset s útoky Piktů. (Haywood 2001, 80). Tento kmen, potomci Kaledonů, žil na britských ostrovech mezi lety 200 – 600 po Kr. První písemná zmínka o nich pochází z r. 297 po Kr. V 7. stol. pod náporom Skotů Piktové úplně mizí, aniž po sobě zanechali pozůstatky jazyka nebo kultury, kromě kamenů zdobených reliéfy (Haywood 2001, 86 – 87).

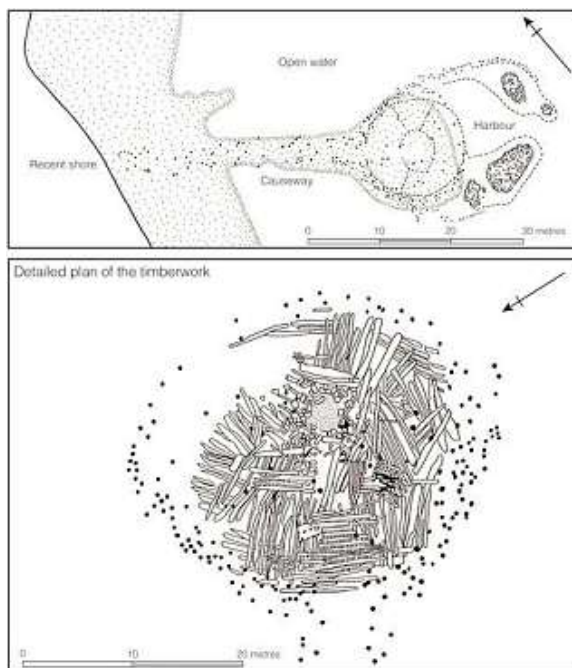

Obr. 24 a 25. Brochs (vlevo Clickhimin broch, Lerwick, Shetland).

Crannog

Zvláštním typem sídlišť jsou nákolní osady (*crannogs*), které se nacházejí uprostřed jezer nebo v zamokřeném prostředí, díky čemuž zde dochází ke konzervaci organických materiálů. Jedním z nejznámějších sídlišť tohoto typu je Glastonbury Lake Village, které bylo obklopeno močály. První výzkum zde probíhal již v 19. stol. Byly zde zachyceny čtyři fáze osídlení datované přibližně od r. 150 př. Kr. do r. 50 po Kr. Kromě dokladů pěstování ječmene, pšenice a hrášku a chovu ovcí a prasat, pocházejí ze sídliště i nálezy rybích a ptačích kostí. Na sídlišti je také doložena řemeslná činnost, např. zpracování kovů a dřeva, košíkářství, výroba hřebenů, tkaní, předení a keramická produkce. Nalezeny byly také hrací kostky a ostruhy dokládající kohoutí zápasy (Bewley 2003, 122 - 126).

Obr. 26. Rekonstrukce crannogu Loch Tay v Perthshiru.

Obr. 27. Crannog Milton Loch v regionech Dumfries a Galloway.

Obchodní centra

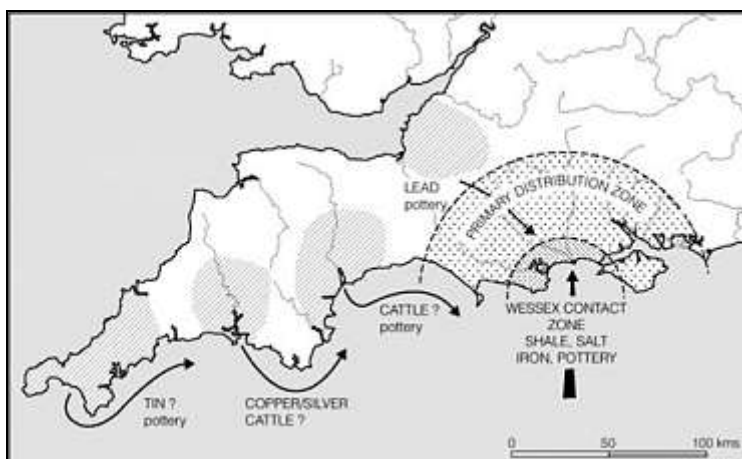
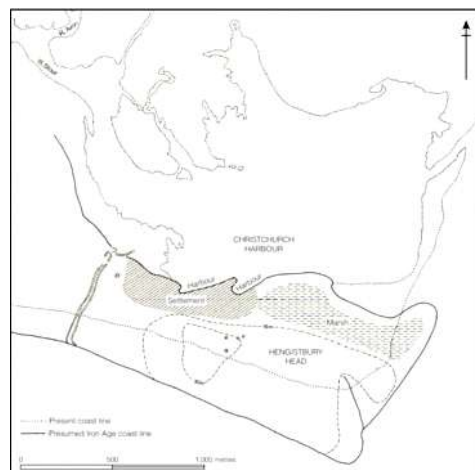
Jako důležité obchodní centrum můžeme zmínit Hengistbury Head, které bylo osídleno již na přelomu doby bronzové a železné. Největší rozkvět zažilo toto místo na sklonku 2. stol. př. Kr. v souvislosti s rozvojem obchodních vztahů se Středomořím. Vliv těchto kontaktů můžeme spatřit ve výrobě napodobenin bronzových zrcadel, která byla bohatě zdobena kružnicovými motivy a reliéfními dekory na držadlech. Tato zrcadla jsou typická pro Británii v době mezi 1. stol. př. Kr. a pol. 1. stol. po Kr. (Megaw – Megaw 2001, 210 – 213).

Obr. 28. a 29. Zrcadlo s kružnicovou výzdobou z Desborough (v. 36 cm).

Nálezy objevené na lokalitě Hengistbury Head a kryté kotviště v Christchurch Harbour naznačují, že se jednalo o významné skladiště a tržní centrum na počátku 1. stol. př. Kr. Mys byl snadno viditelný z moře a kontroloval klidný záliv mezi dvěma hlavními řekami Stour a Avonem, které představovaly snadný přístup do vnitrozemí. Nacházelo se zde také ložisko vysoce kvalitní železné rudy. Z oblasti podél atlantické námořní trasy pocházejí nálezy široké řady exotických importů. Převládá velké množství amfor typu Dressel 1A, ale neméně zajímavé jsou nálezy kusů surového purpurového a žlutého skla a semínek fiků, které společně dokreslují ideu vysoce ceněného a těžko dostupného zboží, které se nyní objevuje ve směnném systému.

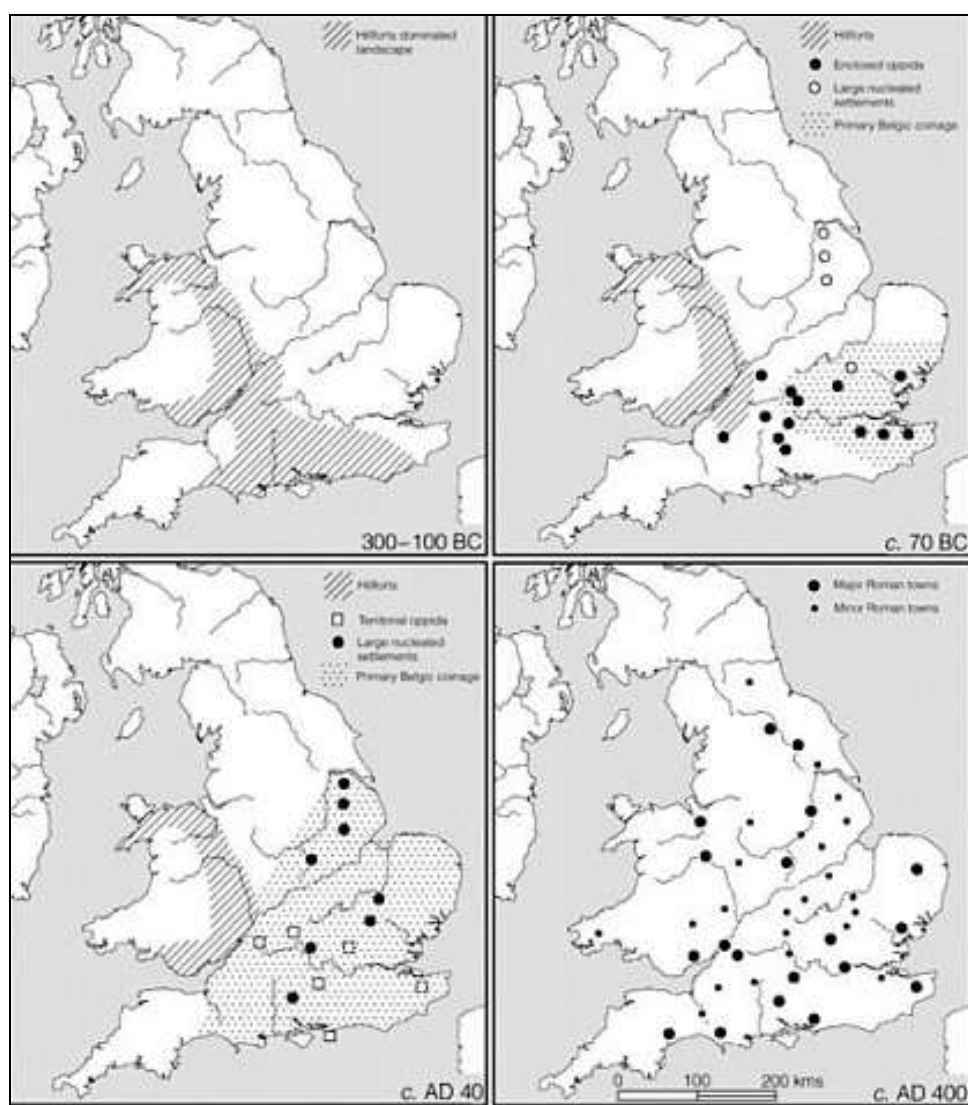
Nálezy obsahují také značné množství keramiky pocházející z Armoriky, která dokládá úzké kontakty na obou stranách kanálu. Hengistbury sloužilo jako místo, kde se shromažďovalo britské zboží. Pro některé komodity, jako bronz, stříbro, zlato, sůl, náramky z břidlice a zrní máme archeologické doklady, jiné, např. otroci a lovečtí psi jsou archeologicky špatně zachytitelné. Koncentrace takového množství zboží v Hengistbury dokládá nárůst obchodní činnosti a rozvoj nových kontaktů v letech kolem roku 100 př. Kr. Je pravděpodobné, že tento rozmach přímo souvisel s rozkvětem obchodu v Galii v důsledku založení provincie Gallia Transalpina v roce 120 př. Kr. Přesnou povahu osídlení v Hengistbury je obtížné určit, ale na základě nálezů se jednalo pravděpodobně o obchodní přístav. Vysoké procento keramiky a mincí náležících mnoha kmenům z Armoriky naznačují, že zde bretonští obchodníci působili jako zprostředkovatelé (Cunliffe 2004, 59 – 64; Vitali 2008, 140 - 148).

Obr. 30. a 31. Hengistbury Head.
Obr. 32. Model obchodu s Hengistbury.

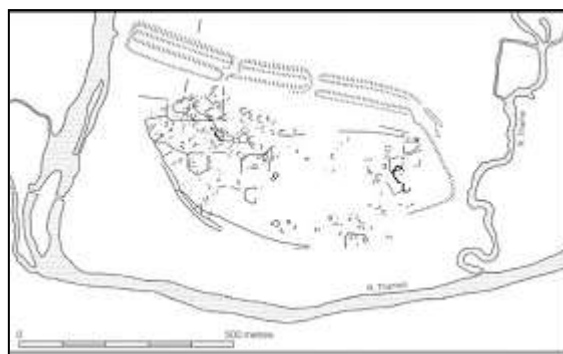
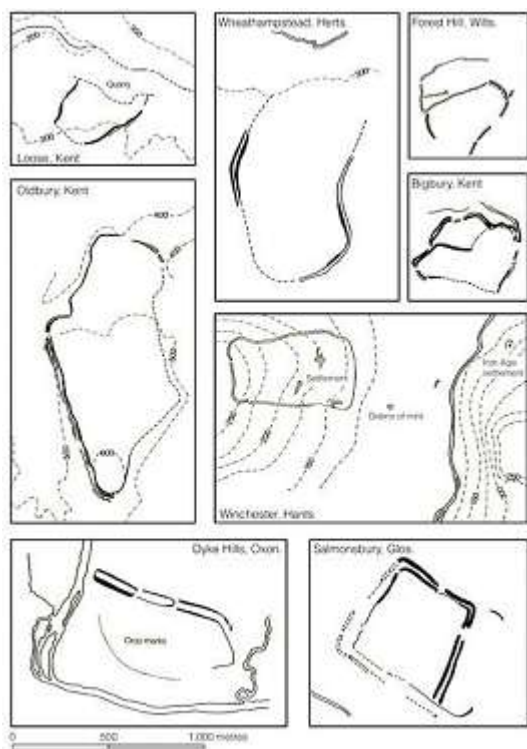
Oppida

Za oppida jsou v Británii označována rozsáhlá ohrazená sídliště s rysy pozdějších měst datovaná od pozdního 2. stol. př. Kr. do 1. stol. po Kr. Tyto lokality jsou považovány za doklad politické centralizace, sídelního a industriálního rozvoje a řemeslné specializace. Dave McOmish uvádí, že v Británii bylo do roku 2011 objeveno přibližně 20 lokalit, které se dají označit termínem oppida. Jen u některých z těchto sídlišť je doložena ražba mincí, ale ze všech pocházejí nálezy importované keramiky a doklady kontaktů s pevninskou Evropou. Později se část těchto sídlištních areálů vyvinula v římská města.

Obr. 33. Mapa rozšíření urbánních sídlišť v Británii.

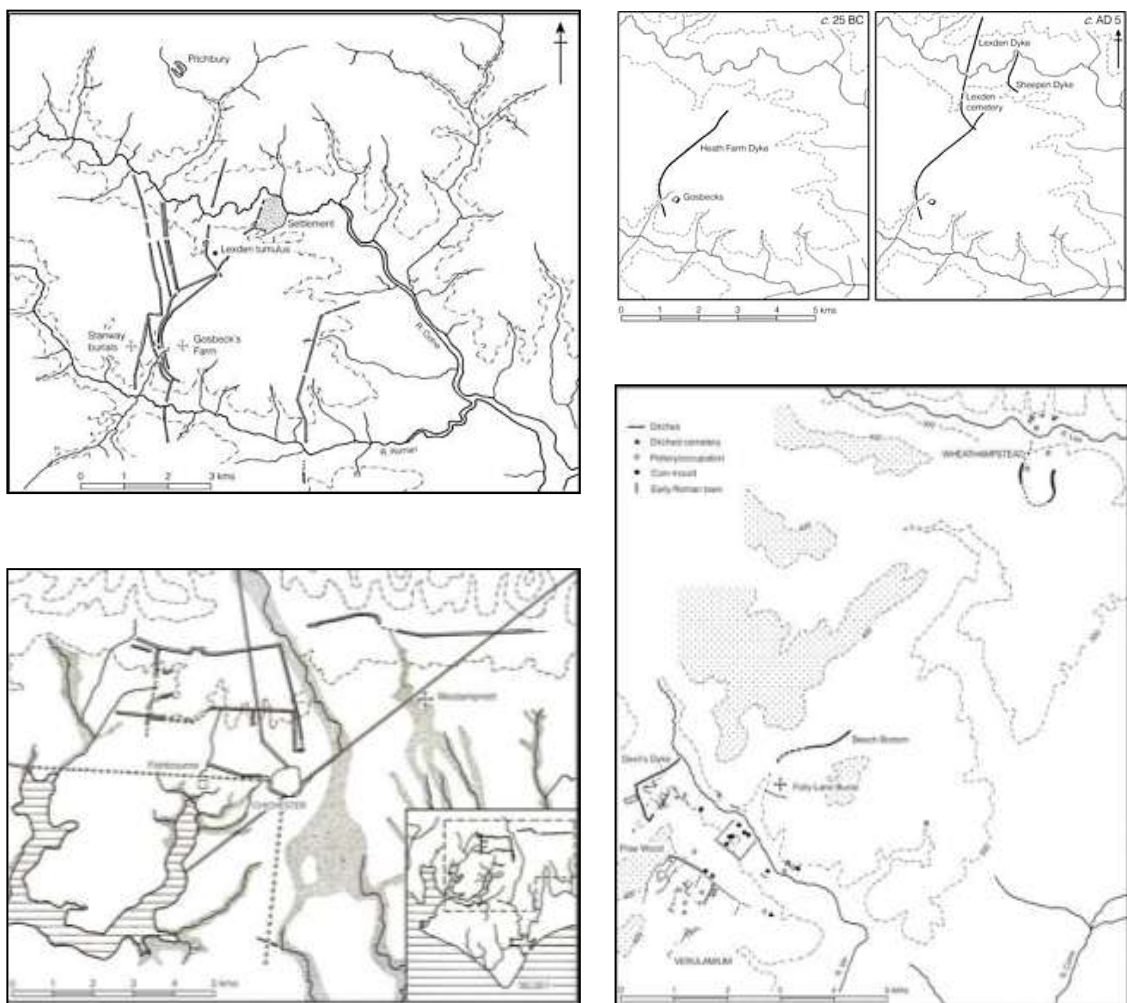
V Británii jsou rozlišovány dva typy oppid. Prvním jsou tzv. „ohrazená oppida“. Jedná se o ohrazené lokality vyskytující se často v údolích řek na důležitých komunikačních a obchodních uzlech. Jen ve velmi málo případech se objevují na místě dřívějších hradišť, jako tomu je v případě Salmonsbury v Gloucestershiru. Tato oppida jsou datována do pozdně předřímského období a předpokládá se u nich odlišná funkce než u hradišť. Mezi tento typ oppid patří např. lokality Wheathampstead na řece Lea (Hertfordshire) o rozloze 40 hektarů, Dyke Hills (Oxfordshire) s 46 hektary, Loose (Kent) s 12 hektary (McOmish 2011, 2).

Obr. 34. „Ohrazená oppida“.

Obr. 35. „Ohrazené oppidum“ Dyke Hills.

Další typem jsou „teritoriální oppida“. Tímto názvem jsou označovány rozsáhlé okrsky ohrazené mohutnými zemními valy a příkopy ohraňující plochu o rozloze až několika stovek hektarů. Tento typ oppid je opět často situován u říčních toků. Tyto lokality představovaly hlavní mocenská centra v pozdním předřímském období na jihovýchodě území. Jako příklad můžeme uvést Colchester (Essex), který leží mezi rameny dvou řek a zaujímá plochu nejméně 31 km², St. Albans (Hertfordshire), Silchester (Hampshire) a Chichester (West Sussex) zaujímající rozlohu 150 km² (McOmish 2011, 2 - 3). Na mnoha z těchto lokalit byla zachycena sídliště a hroby vykazující vysoký sociální status a množství luxusních importů pocházejících z kontinentu.

Obr. 36. a 37. „Teritoriální oppidum“ Colchester.

Obr. 38. „Teritoriální oppidum“ Chichester.

Obr. 39. „Teritoriální oppidum“ St. Albans.

Doklady obdobných aktivit jsou zachyceny i mimo tato území, např. ze sídlišť Gussage All Saint (Dorset), Bagendon (Gloucestershire) a Hob Ditch (Warwickshire). Vztahy mezi těmito lokalitami a oppidy jsou však nejasné. Za nejsevernější oppidum je považováno sídliště Stanwick (North Yorkshire). Oppida často navazují na předchozí osídlení, u kterých je doložena ražba mincí a jiné doklady regionálních uskupení.

Obr. 40. Sídliště Gussage All Saint.

Z tohoto období pocházejí také rozsáhlá bohatá sídliště v odlišných částech jižní a východní Anglie, u kterých byl doložen dálkový obchod a řemeslná produkce, ale chybí zde jakékoliv doklady opevnění. Jedná se např. o lokality Dragonby a Redcliff (Humberside), Poole Harbour (Dorset), Leicester (Leicestershire) a Puckeridge-Braughing (Hertfordshire). Některá tato sídliště vykazují větší množství vlastností typických pro oppida, než některé lokality, které jsou tak označovány díky přítomnosti opevnění (Hill 1995, 70 – 72).

5.9 Společenské uspořádání

V průběhu střední doby železné (400 - konec 2. stol. př. Kr.) dochází k velmi výrazné regionální diferenciaci mezi společnostmi a celkovému rozvoji sociálních a ekonomických systémů na Britských ostrovech. Závažnými faktory ovlivňujícími rozvoj těchto společností byl nárůst populace a zintenzívnění produkce. Ze sídlišť střední doby železné pochází, oproti dřívějším obdobím, bohatší a variabilnější nálezy, hlavně z jihovýchodní oblasti, a to včetně keramiky, jejíž výzdoba podléhala poměrně rychle módním vlnám a je tedy možné ji využít k vyčlenění fází jednotlivých sídlišť i k získání poznatků o nově vznikajících kmenových identitách. V západní a severní části, kde jsou nálezy keramiky ojedinělé a keramika je méně zpracovaná, je datování a vyčleňování regionálních skupin obtížnější. Když Římané v roce 43 po Kr. přistáli na Britských ostrovech, našli území rozdělené do kmenových skupin. Mnoho z těchto uskupení na jihu bylo společensky kompaktní, ale na severu je pravděpodobné, že zaznamenaná jména jednotlivých kmenů představují spíše silné rodové linie, které měly různé stupně postavení nad rozptýleným místním obyvatelstvem. Kromě keramických nálezů mohou být kmeny v tomto období archeologicky identifikovány také např. na základě písemných pramenů, výskytu mincí nebo pohřebního ritu (Cunliffe 2004, 56 – 58).

Tradiční modely vycházející z antických a středověkých písemných pramenů předpokládají, že keltská společnost byla založena na válečnictví. Novodobější teorie zastupují názor, že především v jihovýchodní Anglii byla keltská společnost tvořena komplexními sociálními skupinami v čele s náčelníky, které vykazovaly určité stupně sociální hierarchie (Hill 1995, 73 - 74). Keltské klany se spojovaly do rozsáhlých kmenových federací, které stále měnily své spojení. V čele těchto skupin stál volený

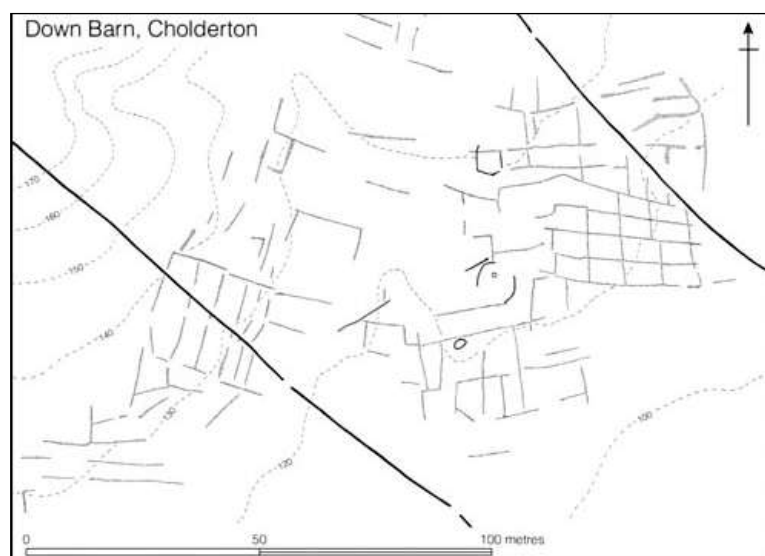
náčelník nebo král a kmenová rada. Prestižní postavení získávaly kmeny rabováním a neustálým vzájemným soupeřením. Dalšími muži s významným postavením byli, jak zmiňuje Caesar, druidi (viz náboženství) a válečníci. Pouze svobodní muži měli práva a mohli se účastnit kmenového shromáždění. Mezi svobodnými muži byli zvláště v úctě řemeslníci pracující s kovy. Nevolníci nemohli vlastnit ani zvířata ani majetek a byli jen o něco více než otroci. O postavení žen příliš nevíme, ale na základě nálezů pohřbů na vozech v arraské kultuře můžeme předpokládat, že ženy byly pohřbívány shodným ritem jako muži. Také pozdější pohřby se zrcadly rozšířené na větším území lze pravděpodobně považovat za protějšky mužských hrobů s meči. Tyto nálezy naznačují, že přinejmenším u některých komunit bylo postavení žen rovnoprávné s muži. Také v pramenech antických autorů z 1. stol. po Kr. nacházíme jasné doklady toho, že ženy hrály významnou roli ve společnosti pozdní doby železné, jako příklad můžeme uvést královnu Brigantů Cartimanduu či Boudicu, královnu Icenů (*Cunliffe 2004, 76 – 86*).

Obr. 41. Kmeny na území jižní Británie v době železné.

5.10 Hospodářství

Zemědělská produkce se v Británii pochopitelně různila region od regionu, obecně lze však říci, že na přelomu střední a pozdní doby bronzové (1400 – 900 př. Kr.) se uplatňuje systém koaxiálních polí. Začínají se také nově objevovat systémy hraničních lineárních příkopů, které se výrazně rozšíří během přelomu pozdní doby bronzové a rané doby železné (900 – 600 př. Kr.). Některé z nich přetrvávají až do střední doby železné (350 – 100 př. Kr.) Typické pro celé toto období jsou roztroušené zemědělské usedlosti. V pozdní době železné (100 př. Kr. – 50 po Kr.) pak dochází k novému uspořádání krajiny (Cunliffe 2009, 420).

Obr. 42. Systém raně koaxiálních polí přerušovaných lineárními příkopy v Choldertonu, Hampshire.

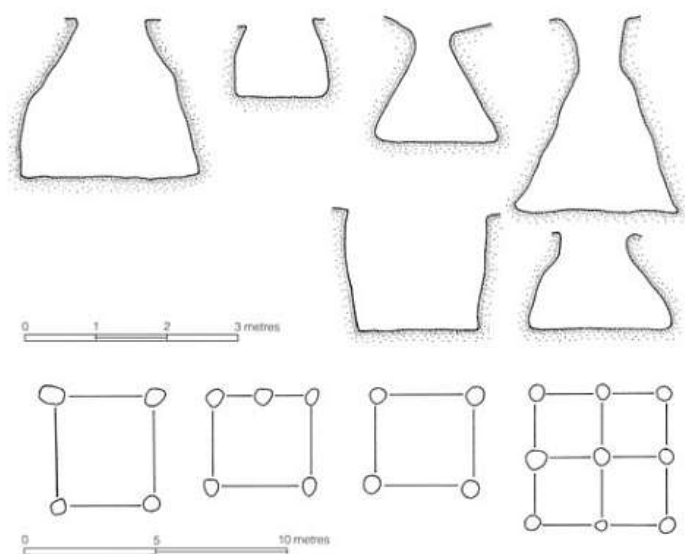
Většina zemědělských sídlišť byla obývána izolovanými komunitami, které byly rozptýlené po krajině. Archeologické výzkumy odhalily na většině těchto lokalit kromě obytných budov také zásobní jámy, dílny a ohrady pro zvířata. Sídlíšní areály chránily před vetřelci, nájezdníky a divokou zvěří hliněné násypy, proutěné ploty a příkopy.

Zemědělská sídliště byla obklopena pravidelnou sítí čtvercových polí oddělených násypy (*lynchet*) a příkopy, které jsou na některých lokalitách při leteckých prospekcích dodnes patrné. Půda byla obdělávána křížovou orbou pomocí pluhu se záprahem. Zrno bylo seto ručně a úroda sklízena pomocí srpů. Pole v blízkosti sídlišť dokládají usedlý způsob života, jsou však doložena i sezónní sídliště související s pastevectvím či těžbou soli, dřeva, hrncířské hlíny či kamene na výrobu žernovů.

V prvním tisíciletí př. Kr. je na většině území doloženo mýcení lesů a intenzivnější využívání půdy. Objevují se nové zemědělské technologie (pluh s okovanou železnou radlicí, žernov), nové domestikované druhy zvířat, např. drůbeže, a rostlin, např. nové druhy pšenice (Hill 1995, 60 – 61).

Během doby železné je doloženo pěstování pšenice, ječmene, ovsa, žita a prosa. Ječmen setý patřil spolu s pšenicí špaldou díky své odolnosti k nejoblíbenějším obilninám a směs obou plodin, tzv. žitovec, byla pravděpodobně používána k podzimní setbě. V průběhu doby železné dochází k rapidnímu nárůstu produkce obilnin. Nálezy zuhelnatělých zrn jsou často nacházeny v zásobních jamách v sídlištních areálech, např. na hradišti Danebury, kde bylo zaznamenáno nezvykle velké množství těchto objektů (Cunliffe 2003, 113 – 116). V raném období byly tyto jámy poměrně malé, ale v průběhu 3. a 2. stol. př. Kr. dochází k jejich výraznému zvětšení (běžná hloubka kolem 2 metrů). Na některých lokalitách, např. v Poxwellu (Dorset) a Worlebury (Somerset), byly zachyceny stopy po proutěném výpletu, který zpevňoval stěny zásobních jam.

Druhým způsobem uskladnění byly nadzemní dřevěné sýpky umístěné na 4 až 9 kůlech. Nálezy z Little Woodbury a Walesland Rath ukazují, že tyto obilnice byly často stavěny na okrajích sídelních areálů, kde byly lépe chráněny před požárem. Oba tyto typy se obvykle vyskytují na sídlištních společně (Cunliffe 2009, 411). Z dalších plodin je doloženo pěstování řepky pro olej, konopí a lnu na tkaní a různé druhy zeleniny včetně luštěnin.

Obr. 43. Zásobní jámy a půdorysy nadzemních sýpek z hradiště Danebury.

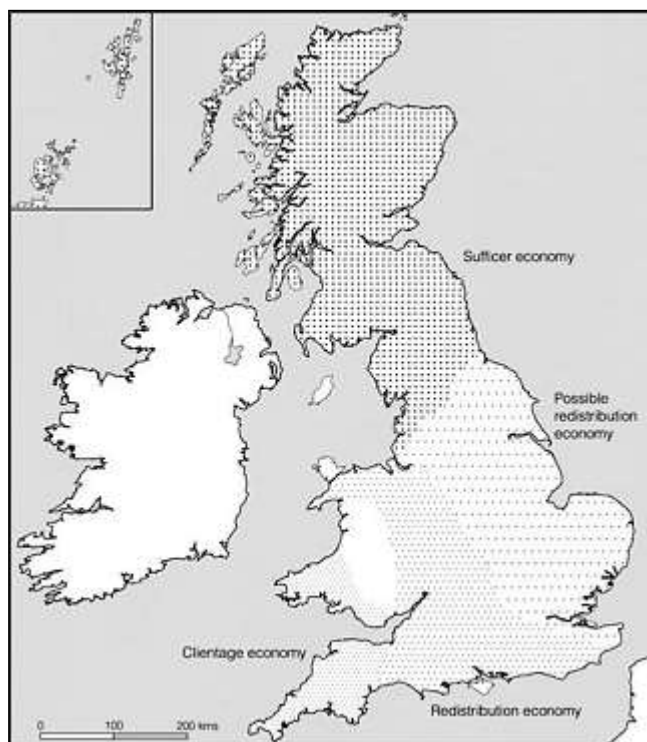
V nálezech zvířecích kostí převládají ovce, malý krátkorohý skot a vepř. Přestože se na některých sídlištích mohou údajně lišit, obecně převládal chov ovcí, který dominoval zvláště ve střední době železné, což pravděpodobně souviselo s rozšířením osídlení do vyšších poloh. Z většiny lokalit pocházejí také nálezy kostí koní chovaných k jízdě a tahu, jejichž výskyt se výrazně zvyšuje v pozdní době železné. Převládá menší plemeno o výšce kolem 1,2 metru. Mimořádný podíl koňských kostí (27%) byl objeven spolu s mnoha koňskými postroji a kovááním vozů na hradišti Bury Hill z 2. a 1. stol. př. Kr. Stopy na kostech dokládají v některých případech konzumaci koňského masa. Na sídlištích jsou nalézány i další druhy zvířat. Na hradišti Danebury se například mezi nálezy vyskytovaly, kromě výše uvedených, i kosti psa, kočky, srnce, jelena, lišky, jezevce a různých druhů ryb a ptactva (*Cunliffe 2003*, 116).

Strava se skládala převážně z obilovin a mléčných produktů, maso bylo spíše vzácností. Hovězí dobytek představoval měřítko bohatství a sociálního postavení a byl chován primárně na mléko, k tahu a kvůli reprodukci. Stejně tak byly ovce chovány hlavně kvůli vlně a mléku. Nálezy některých ohrazení na hradištích vedou k domněnce, že od střední doby železné dostává zemědělská produkce více komunální ráz. Je pravděpodobné, že stáda zde byla v určitých částech roku shromažďována za účelem stříhání vlny, kastrace, redistribuce a snad i reprodukce. Doklady podobných aktivit nacházíme i na lokalitách odlišných kategorií, např. v Potterne (Wiltshire) a East Chinsbury, které jsou interpretovány jako centrální místa, kde se lidé během roku scházeli při oslavách a náboženských svátcích (*Cunliffe 2009*, 415 – 429).

V posledním století před římskou invazí v r. 43 po Kr. bylo doloženo další intenzivní mýcení lesů za účelem získání nové zemědělské půdy kvůli vyčerpání těžkých jílovitých půd, chování větších odrůd skotu a pravděpodobně i používání systému střídavého zemědělství (*Williams 2011*, 8 - 9).

Obecně lze území Británie v době železné rozdělit podle typu ekonomiky na samozásobitelskou, klientskou a redistribuční. Samozásobitelská ekonomika převládá zvláště na severu a západě území. V tomto případě si jednotlivé zemědělské usedlosti sami obstarávaly většinu potravin, bez schopnosti produkovat přebytky, které by mohly být organizovaně směňovány. Dalším typem je klientská ekonomika, jejíž existence se předpokládá hlavně na území dnešního Devonu, Cornwallu a jihozápadního Walesu. Toto uspořádání je doloženo existencí zemědělských lokalit, které zajišťovaly zemědělskou produkci, a spotřebitelských sídlišť s vyšším sociálním postavením. Nejvíce vyvinutá je redistribuční ekonomika, která se vyskytovala v oblasti rozvinutých

hradišť od Wessexu k hranicím Walesu. Nadprodukce zde byla shromažďována na hradištích, která poskytovala celou škálu služeb, včetně organizování směnných obchodů. Tento mechanismus byl velmi spleťitý a významnou měrou zahrnoval i dálková obchod (Cunliffe 2009, 443 – 445).

Obr. 44. Rozdělení podle typu ekonomiky

5.11 Řemeslná výroba

Výroba a distribuce zboží v době železné byl komplexní proces zahrnující produkci a směnu na několika odlišných úrovních. Kromě dálkového obchodu s kontinentem jsou zde dva neméně důležité systémy. Jedná se o specializovanou výrobu zaměřující se na úzkou škálu výrobků a domácí produkci, která uspokojovala potřeby místních skupin.

Domácká výroba

Mezi nejrozšířenější domácí produkci patří textilní výroba, která je doložena na většině území Británie a pravděpodobně byla součástí každé domácnosti. Nálezy vláken

dokládají, že nejběžněji užívaným materiálem byla vlna. Stříhání ovčí dokládají ostré železné nože a hřebeny. Ovčácké nůžky jsou doloženy až ke konci doby železné. Po vyčištění byla vlna vyčesána hřebenem z kosti nebo parohu a upředena na jednoduchém ručním vřetenu, které bylo zatíženo kamenným nebo hliněným přeslenem. Vlákna mohla být barvena přírodními barvivy.

Dále byl pěstován len pro výrobu plátna. Jeho používání dokládají nálezy jam, ve kterých byl před zpracováním máčen. Používána byla také vlákna kopřivy.

Látky byly tkány na svislém tkalcovském stavu, jehož použití je doloženo pouze nálezy kamenných nebo hliněných závaží. Stuhly byly tkány na karetkovém stávků, jehož používání bylo hojně rozšířeno ve Skandinávii během předřímské doby železné a během doby římské v Británii. Přestože bylo užívání této techniky v Británii v době železné pravděpodobně celkem běžné, dokládá ho v tomto období jediný nález karetek z Wookey Hole (Somerset). Lépe dochovatelné předměty spojené s předením a tkaním jsou v předřímském období nalézány na většině území Británie.

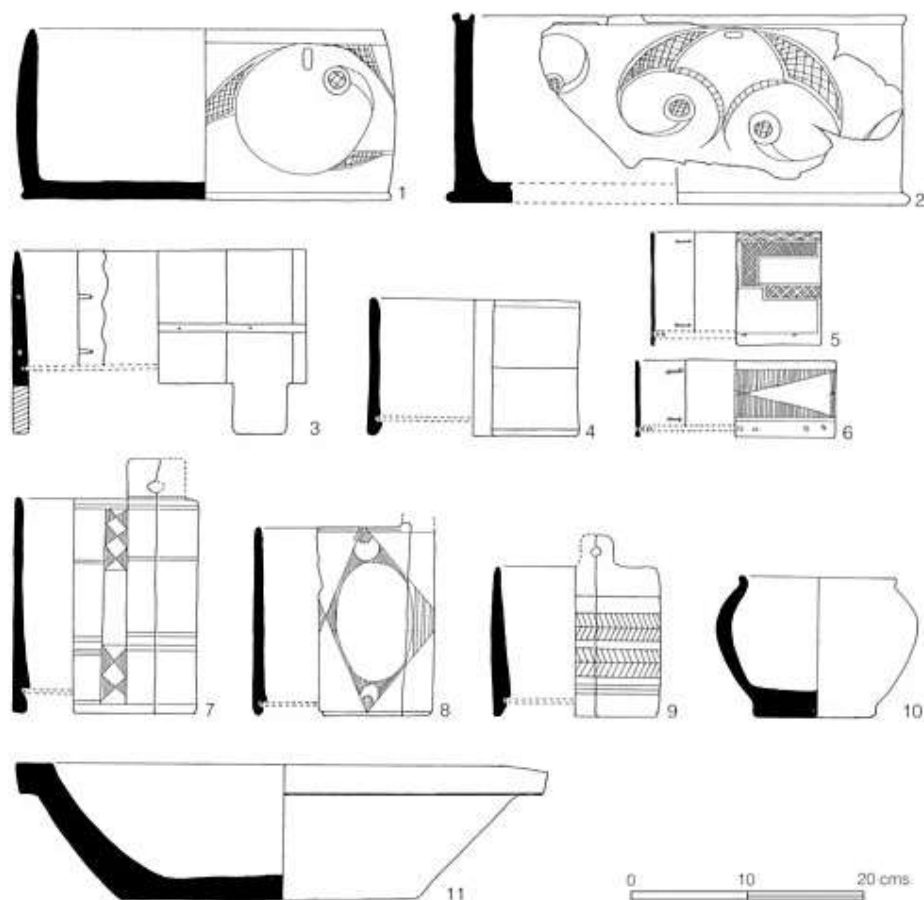
Obr. 45. Hřebeny z parohu pocházející lokality Danebury používané při tkaní.

Další doloženou řemeslnou výrobou je košíkářství. Nálezy pocházejí např. z Worlebury Somerset). Proutěné košíky nahrazovaly v některých oblastech vzácnou keramiku. Doložena je také výroba vrší používaných při rybaření.

Neméně důležitým odvětvím bylo zpracovávání kůže, ze které se vyráběly oděvy, postroje, vaky sloužící k přepravě či nahrazující keramické nádoby, různé doplňky atd. Zpracování kůže lze rozdělit do tří fází. Nejdříve byla kůže stažena a

vyčištěna, poté vydělána a na závěr z ní byl vyroben požadovaný předmět. Ke zpracování kůže byly používány železné nože, dřevěné či kostěné kolíky a dále škrabadla na odstranění srsti. Při vydělávání byly kůže máčeny v jamách spolu s dubovou kůrou či mízou, které obsahují tannin.

Jako další můžeme uvést tesařství, které dokládají časté nálezy nástrojů, jako jsou pily, sekery a dláta. Doklady dřevěných domů pocházejí např. z lokalit West Brandon (Durham), Little Woodbury (Wiltshire) a Pimperne Down (Dorset). Domácí výroba rozmanitých dřevěných předmětů, např. nádob, naběraček, rukojetí železných nástrojů, paliček, žebříků, nábytku či rámu tkalcovských stavů, je doložena z lokality Glastonbury a hradiště Breiddin. Více specializovaným tesařským produktem byly vozy, jejichž pozůstatky se nám dochovaly z hrobů arraské kultury v Yorkshiru, a čluny, objevené např. na lokalitách Shapwick (Somerset), Poole (Dorset) a Hasholme (Yorkshire). Z poslední uvedené lokality pochází velmi dobře zachovaný člun vydlabaný z kmene dubu, který byl podle dendrochronologických údajů poražen r. 323 př. Kr. (Cunliffe 2009, 485 – 493).

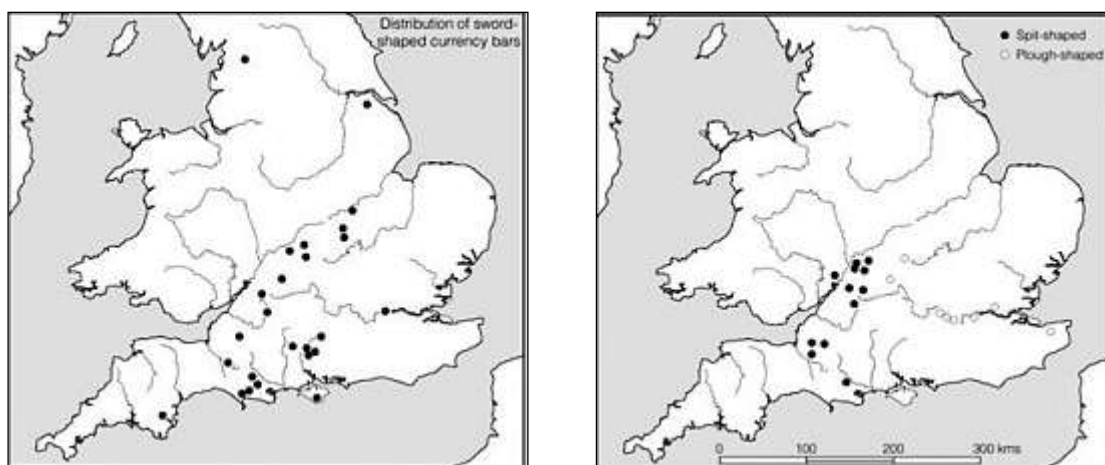
Obr. 46. Dřevěné nádoby z lokality Glastonbury Lake Village, Somerset.

Železo

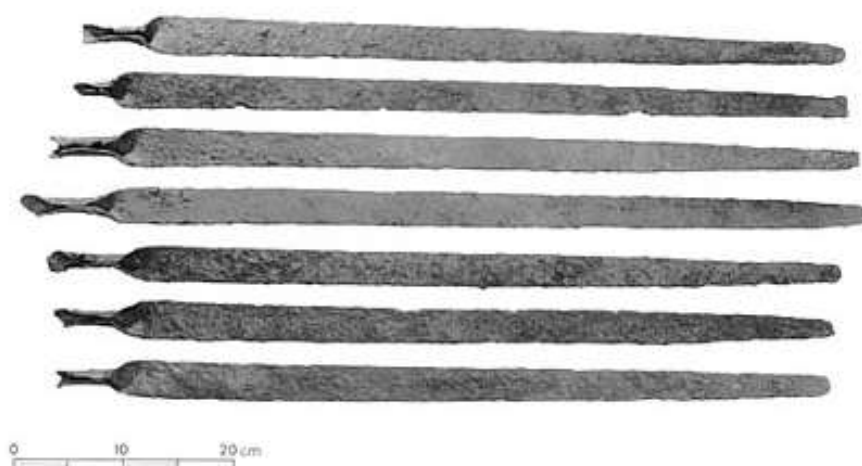
V případě zpracování kovů se jedná již o specializovanou činnost. Ze sídlištních nálezů je patrná existence místních kovářů, kteří vyráběli omezený sortiment základních produktů a prováděli jejich opravy. Výrobou uměleckých předmětů (např. šperků), zbraní atd. se zabývali specialisté, kteří pravděpodobně působili na sídlištích s podílem obyvatel vyššího sociálního postavení.

První doklady železných předmětů místního původu pocházejí, jak již bylo zmíněno výše, z lokality Llyn Fawr. Další rané nálezy pocházejí např. ze Sheepen Hill (Colchester) nebo z depotu ze Somptingu (Sussex).

Je obtížné určit intenzitu užívání železa v průběhu 7. až 5. stol. př. Kr. Je však jisté, že během 4. a 3. stol. se tento materiál začal používat ve velké míře. Hutnictví a kovářství na sídlištích dokládají nálezy z malého ohrazeného sídliště Bryn y Castell v severním Walesu, kde byla v jižní části areálu objevena koncentrace strusky a dalšího hutnického odpadu, z otevřeného sídliště Brooklands (Surrey), či usedlosti ohrazené palisádou ve West Brandonu (Durham). Zpracování železa dokládají kromě tavících pecí a hutnického odpadu také nálezy kovářských nástrojů (kladiva, kleště). Železo bylo distribuováno ve formě ingotů. V Británii jsou nejrozšířenější ingoty ve formě prutů, které měly standardizovanou váhu a je známo několik různých tvarů. Jako příklad můžeme uvést depot železných prutů, v tomto případě ve tvaru meče, pocházejícího z hradiště Danebury, které měly pravděpodobně sloužit k výrobě nástrojů a zbraní (Cunliffe 2009, 493 – 499).

Obr. 47 a 48. Mapa s nálezy železných ingotů.

Obr. 49. Železné ingoty ve tvaru meče z Danebury.

Barevné kovy

Produkce a distribuce bronzových nástrojů přetrvávala až do 5. stol., kdy začala být v každodenním využití nahrazována železem. Přesto se bronz stále uplatňoval, i když v mnohem menší míře, při výrobě nádob, spon, prstenů, náramků, součástí koňských postrojů a různých zdobených kování. Produkce v tomto období byla pravděpodobně v rukou specialistů sídlících ve významných centrech, doložena je např. na hradišti Danebury (Hampshire), v Glastonbury (Somerset) a Stanwicku (Yorkshire). Širší škála metalurgických aktivit byla zachycena jen u rozvinutých protourbánních center, např. v Hengistbury Head (Dorset) nebo Colchesteru (Essex). Výrazná produkce byla objevena také na sídlištích Weelsby (South Humbsire) a Gussage All Saints (Dorset). Z Weelsby pochází největší nález odpadu vzniklého při tavení bronzu na Britských ostrovech. Byly zde objeveny také nástroje a odlévací formy (přes 3000 fragmentů), které dokazují existenci dílny vyrábějící kování koňských postrojů a válečnických vozů. Podobné nálezy pocházejí z lokality Gussage All Saints, kde byly v jámě datované ke konci 2. nebo na začátek 1. stol. př. Kr. objeveny pozůstatky po zpracování bronzu včetně strusky, tavicích tyglíků, malých měděných ingotů, kostěných modelovacích nástrojů používaných při výrobě voskových předloh a 8 000 fragmentů hliněných forem. Produkce byla omezena pouze na výrobu součástí koňské výstroje, jejichž rozšíření je zachyceno ve většině jihovýchodní Británie, obzvláště na hradišti Bury Hill v Hampshiru (*Kruta 1991*, 560). Tato sídliště nám poskytují zajímavé

podklady k zamyšlení o postavení specializovaných řemeslníků. Dá se předpokládat, že výrobce či skupina výrobců sloužila místnímu náčelníkovi či byla v klientském postavení v jakési formě patronátu.

Obr. 50. Koňské udidlo.

Co se týče těžby surovin potřebných k výrobě bronzu, měď mohla být těžena v Cornwallu, Devonu, západním Walesu a ve velšském pohraničí. Ložiska cínu se nacházela v Cornwallu a v oblasti Dartmooru v Devonu, odkud se distribuoval nejen po celé Británii, ale také na kontinent.

Olovo bylo v předřímském období využíváno jen velmi málo. Olověné předměty (přesleny a závaží k sítím) jsou doloženy z Glastonbury v 1. stol. př. Kr. Většina ložisek této rudy v Shropshiru, Flintshiru, Derbyshiru a Yorkshiru nebyla do doby římské příliš známa.

Také stříbro a zlato bylo až do 1. stol. př. Kr., kdy se začalo používat k ražbě mincí a k výrobě torquesů, těženo jen v omezeném množství (*Cunliffe 2009*, 499 – 504).

Sklo

Také nálezy skleněných předmětů jsou málo početné. Jedná se většinou o skleněné korálky a náramky, jejichž výroba byla úzce omezena na několik málo sídlišť. Z Hengistbury Head pochází nález importovaného surového skla purpurové a žluté barvy původem z Galie nebo z oblasti Středozemního moře. Neobvykle velké množství skleněných předmětů pochází z lokality Meare v Somersetu (*Cunliffe 2009*, 504).

Keramika

Kvantita keramických nálezů se výrazně liší v jednotlivých částech Británie. Na jihu a východě území je produkce keramiky významnou položkou, která poskytuje nejen informace o technologické a umělecké úrovni, ale jak již bylo napsáno v úvodu,

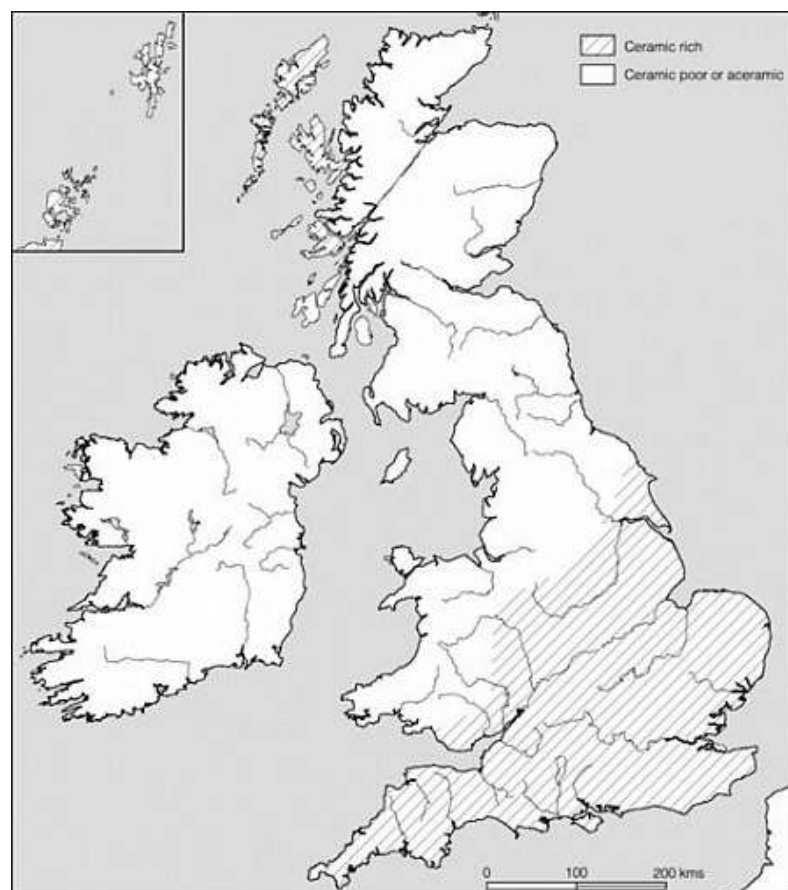
britská chronologie doby železné je postavena na typologii keramických nádob pocházejících z těchto oblastí. Značná rozmanitost v produkci keramiky v jihovýchodní Británii byla využita také k vymezení regionálních skupin na tomto území.

V 8. stol. př. Kr. se ve Wessexu objevují výrazně zdobené keramické nádoby. Z tvarů zde převažují mísy. V rané době železné (600 – 400/300) se objevuje množství rozdílných regionálních stylů, v čemž lze spatřovat rozvoj etnické identity. Pro pozdní 5. stol. jsou typické projevy kontinentálního vlivu, které jsou zvláště patrné v Cornwallu, v údolí Temže, odkud se dále šíří do východní Anglie, kde se objevuje na kruhu točená keramika, a ve východním Kentu. V průběhu střední a pozdní doby bronzové dochází k dalšímu rozvoji regionálních skupin. V jihozápadním regionu, zahrnující Somerset a jižní Wales, se objevuje keramika, jejíž analogie nacházíme v Armorice.

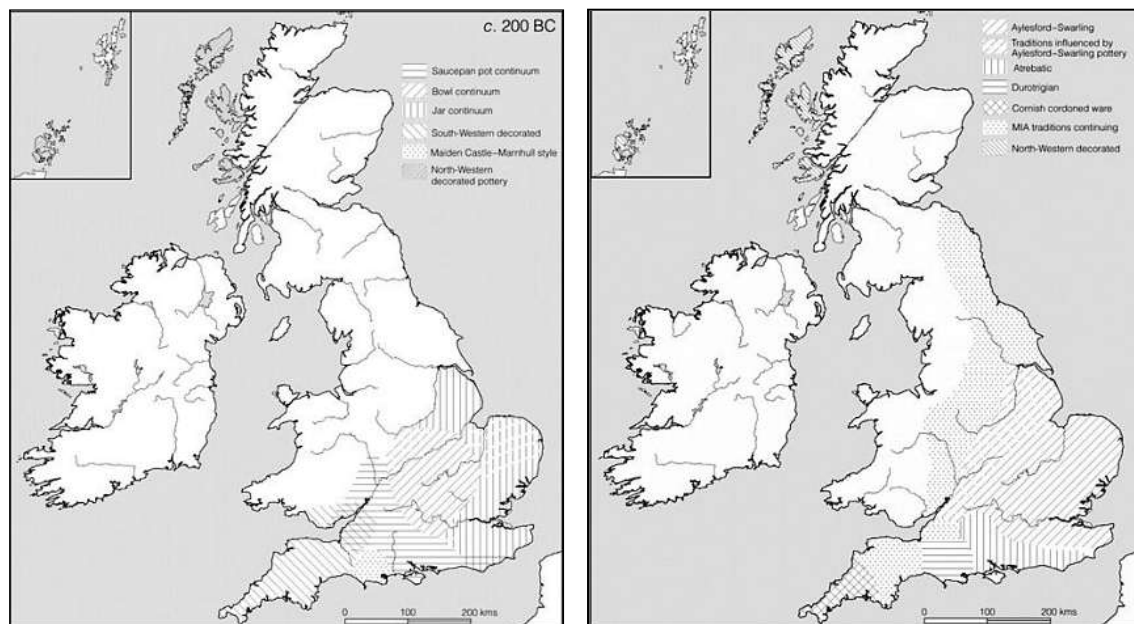
Také z Kentu, údolí Temže a východní Anglie pochází keramika, jejíž paralely jsou známé z kontinentu od severu Francie po jižní Holandsko. Dříve byly tyto nálezy považovány za doklady invaze, dnes je v nich viděn spíše důkaz četných obchodních kontaktů (*Cunliffe 2004*, 44 – 45; *Cunliffe 2009*, 120 - 124)

Obecně je zřetelný kontrast mezi méně kvalitní keramikou určenou pro místní distribuci a produkcí vysoké kvality určené pro dálkovou směnu. Je také zřejmé, že v průběhu 1. stol. př. Kr. se v mnoha regionech dále výrazně rozvíjí specializovaná výroba jemné keramiky. V 1. stol. př. Kr. a raném 1. stol. po Kr. je významným centrem výroby keramiky jižní část zálivu Poole Harbour, odkud se produkty šíří do celého Wessexu, a které se v římském období stává jedním z hlavních výrobních regionů v Británii.

V části Británie, hlavně ve Walesu a na severu území, jsou nálezy keramiky velmi vzácné. V těchto oblastech byly nádoby vyráběny z kůže, dřeva, proutí či kůry (*Cunliffe 2009*, 504 – 506).

Obr. 51. Mapa s výskytem keramických nálezů.

Obr. 52. Keramické skupiny ve střední době železné.

Obr. 53. Keramické skupiny v pozdní době železné.

Břidlice

Těžba těchto materiálů, které sloužily k výrobě prstenů a náramků, je doložena např. z ostrova Purbeck (Dorset). Výrobní proces dokládají nálezy z lokality Eldon's Seat (Dorset). Břidlice byla zpracovávána od 6. stol. po celou dobu železnou a římskou. V 1. stol. př. Kr. se produkce značně zvyšuje díky používání soustruhu a břidlicové artefakty jsou distribuovány po celé centrální Británii. Nálezy nedokončených výrobků na některých sídlištích, např. v Hengistbury Head, Glastonbury, Danebury atd., vedou k domněnce, že bylo obchodováno i se surovým materiálem či polotovary. V pozdní době železné se břidlicové šperky z Dorsetu vyskytují v hrobových výbavách aylesfordského souboru ve východní Británii (*Cunliffe 2009, 506 – 509*).

Žernovy

Kamenné mlýny určené k mletí obilí byly důležitou součástí každé domácnosti. Během střední doby železné se v Británii rozšířilo používání rotačního mlýnu. Těžba suroviny na jejich výrobu je doložena v Lodsworthu (Sussex) a z pobřeží poblíž Folkestone (Kent). Distribuce žernovů v některých případech probíhala na značnou vzdálenost (*Cunliffe 2009, 509*).

Sůl

Sůl byla v době železné jednou z nejdůležitějších komodit, jelikož byla používána ke konzervování masa. Získávána byla odpařováním z mořské vody či slaných pramenů. Těžba je doložena z jihovýchodního pobřeží, zejména z oblastí Lincolnshiru, Norfolk, Essexu, Hampshiru a Dorsetu. Získávání soli z pramenů je doloženo z lokalit Droitwich (Worcester) a Nantwich (Cheshire), kde byly odkryty dřevěné nádrže, ve kterých byl uchováván solný roztok předtím, než byl odpařován v nedaleké peci. Takto získaná sůl byla sušena v kontejnerech ve formě briket a poté distribuována (*Cunliffe 2009, 509 – 513*).

Umělecké kovářské školy

Existenci uměleckých kovářů dokazují již nálezy kotlů a věder datovaných do pozdního 2. a raného 1. tisíciletí př. Kr. Zdobené části koňských postrojů a válečnických vozů, které tito specialisté vyráběli, ukazují na přítomnost bohaté vrstvy společnosti. Nejvýznamnějším dokladem uměleckých řemesel je pokračující tradice ve výrobě mečů a dýk místního původu, které jsou nalézány v Temži. Počátek výroby je datován do konce 2. nebo na počátek 1. tisíciletí, kdy místní dílny napodobovaly importy bronzových předmětů z kontinentu. V 8. stol. př. Kr. inspirovala předloha kontinentálního meče typu Gündlingen místní výrobce k produkci série typických britských mečů. V 6. a 5. stol. se z kontinentu rozšířil trend železných dýk, který byl rychle převzat a pokračoval v Británii až do konce 3. stol. V mladší době železné byla výroba ovlivněna meči laténského typu I.

Nálezy zbraní z Temže dokládají vysokou řemeslnou úroveň, i když pro toto období nejsou ještě umělecké školy přesvědčivě doloženy. Britský výzdobný styl byl J. M. De Navarrem, jehož práce byla založena na schématu vytvořeném Paulem Jacobstahlem, rozdělen do 4 fází. U fáze I je patrný vliv řeckých motivů. Doložen byl pouze na několika málo předmětech, např. na dýkách a pochvách nalezených na lokalitě Wisbech (Cambridgeshire). Fáze II je ovlivněna kontinentálním „waldalgesheimským stylem“ a je kladena do 4. až raného 3. stol. př. Kr. Jako příklad můžeme uvést štít nalezený v řece Trent poblíž Ratcliffe-on-Soar či pochvu ze Standlake (*Stead 2006*, 160). Fáze III koresponduje s Jacobstahlovým plastickým stylem a není v Británii příliš zachycena. Výjimku tvoří např. spony z Danes Graves (Yorkshire) či pochvy Temže u Hammersmithu zdobené dvojicí draků. V průběhu 2. stol. vznikají v místních uměleckých dílnách artefakty zdobené motivy typickými pro fázi IV. Jedná se např. o štíty z řeky Witham (Lincolnshire) a Temže u Wandsworthu nebo čapku pro koně se dvěma rohy z Kirkcudbrightshire. Tyto předměty se koncentrují na východě území a není pochyb, že byly určeny pro nejvyšší vrstvu společnosti. Jejich nálezy v řekách a bažinách naznačují, že byly později obětovány božstvům. Od 1. stol. př. Kr. se množství dokladů ostrovního umění dramaticky zvyšuje a objevuje se nový typ výzdoby, označovaný jako styl V. Tato fáze je typická pro britskou pozdní dobu železnou a objevuje se na široké škále předmětů (pochvy, štíty, zrcadla, torquesy a koňská výstroj). Produkce pokračuje i v 1. stol. př. Kr. a 1. stol. po Kr. Nejznámějšími nálezy tohoto období jsou přilba z Waterloo Bridge a štít z Battersea. V tomto období dochází

k rozvoji velkého množství center, u kterých je doložena specializovaná výroba. Jejich doklady jsou dobře zachytitelné např. u mečů, z nichž některé dokonce nesly znak svého výrobce. Specializované dílny jsou doloženy např. na lokalitách South Cadbury (Somerset), Danebury, Maiden Castle, Gussage All Saints (Dorset), Weelsby a Beckford (Worcestershire). Významné nálezy, které se pokládají za výrobky specifických dílen, pocházejí z depotů ze Snettishamu, Norfolk, Ipswiche, Suffolku a Ulceby. Tyto depoty obsahují velké množství torquesů ze zlata, stříbra a elektronu (Cunliffe 2009, 513 – 531, Harding 2007, 140 – 143, 146 – 152; Stead 1996, 45 - 51).

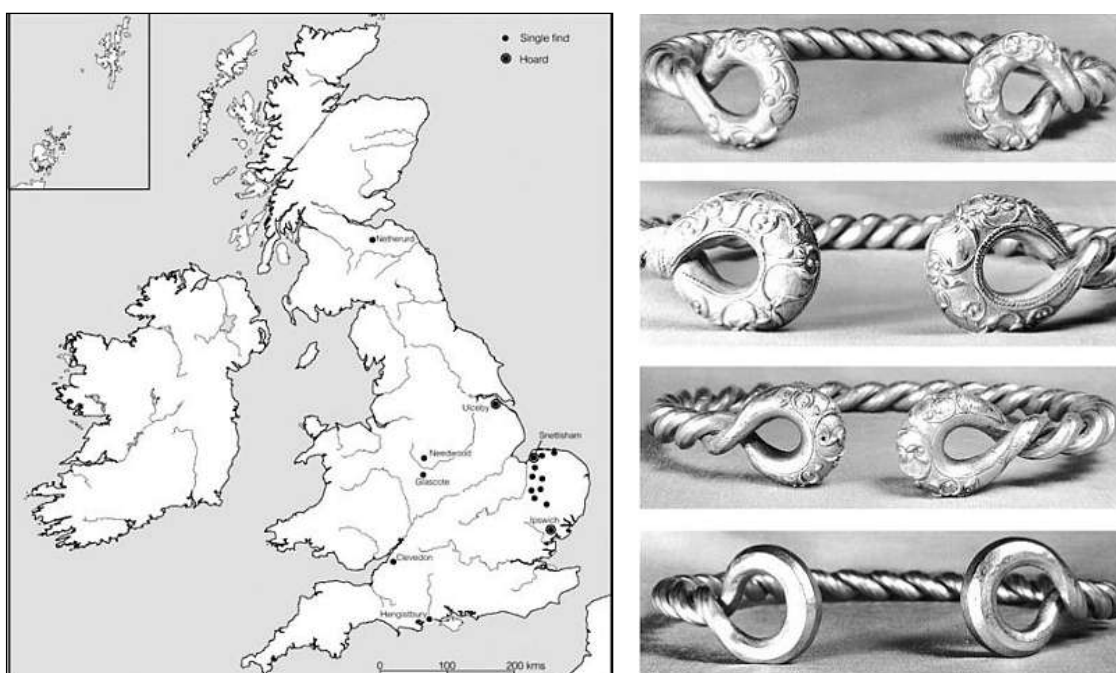
Obr. 54. Bronzový štít zdobený emailem z Temže u Battersea.

Obr. 55. Bronzová přilba z Temže poblíž Waterloo Bridge.

Obr. 56. Depot obsahující torquesy ze zlata a elektronu objevený ve Snettishamu.

Obr. 57. Mapa zachycující výskyt torquesů ze zlata a elektronu.

Obr. 58. Zlaté torquesy z depotu objeveného na lokalitě Ipswich v Suffolku.

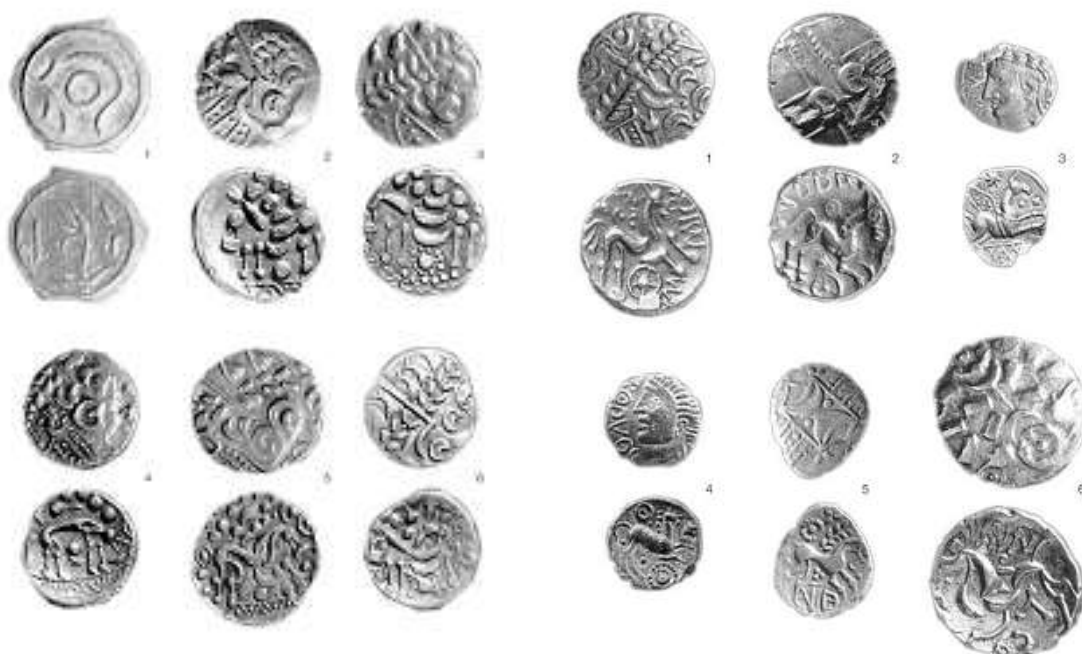

Obr. 59. Koňská čapka z Kirkcudbrightshire.

Mince

Produkce mincí, jejichž výskyt se výrazně zvýšil na začátku 1. stol. př. Kr., spadá do specializované výroby. Základní metoda sice nevyžaduje příliš vysoké odborné znalosti, obtížné ale bylo dodržet správný poměr zlata, stříbra a mědi ve slitině a také odpovídající váhu. Mince byly odlévány v hliněných mincovních formách a tyto střížky pak jednotlivě raženy. Mincovní nálezy jsou důležité nejen pro datování, ale poskytují také informace o jednotlivých kmenech a v některých případech i o jménech jejich vládců (Cunliffe 2009, 531 – 532).

Vývoj ražby mincí v Británii je rozdělen do 3 fází. Nálezy prvních mincí datovaných do poloviny 2 stol. př. Kr. se koncentrují při ústí Temže. V tomto období se zde vyskytují jak importované zlaté mince ze severovýchodní Francie, tak místní kopie. Na konci 2. stol. se objevují lité bronzové mince (potiny). Funkce prvních mincí je nejasná, zdá se však, že byly používány jako primitivní platidlo. Během 1. stol. př. Kr. je zachyceno velké množství zlatých, stříbrných a bronzových ražených mincí na území jihovýchodní Anglie. Mince se jmény vládců se poprvé objevují kolem r. 20 př. Kr. Jak již bylo uvedeno dříve, produkce mincí byla spojena s kmenovými skupinami, z nichž dvě nejdůležitější zaujímaly území dnešního Západního Sussexu a Essexu, Hertfordshiru a Kentu (Hill 1995, 79 – 80).

Obr. 60. a 61. Ukázka mincí z doby železné v Británii.

5.12 Pohřebiště

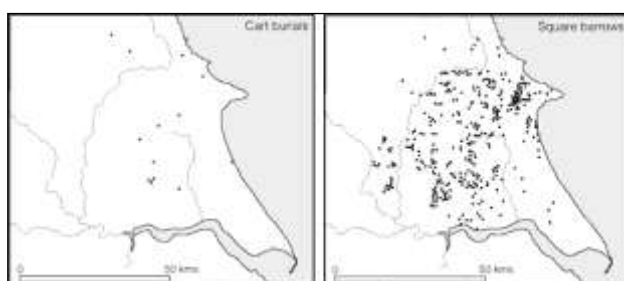
Pro první polovinu doby železné je charakteristický extrémní nedostatek hrobových nálezů a v části Británie tento stav pokračuje po celou dobu železnou. Výrazný pohřební ritus se projevuje jen v určitých časových úsecích u skupin, které byly vystaveny cizím vlivům. Nynější badatelé přijímají jako pietní uložení i nálezy kostí v odpadních jamách nebo příkopech s hrobovou výbavou omezenou pouze na ojedinělé nálezy spon jako součástí oděvu. Příčinou tohoto stavu může být rozvoj stabilního osídlení, které jako symbol moci a vymezení územních hranic nahradilo okázalé hroby předků. Situace je odlišná v určitých obdobích a oblastech u pohřbů nobility. Nejzřetelněji se tyto nálezy projevují ve střední době železné v Yorkshiru, v pozdní době železné v Dorsetu a Cornwallu a v závěru pozdní doby železné v části jihovýchodní Anglie.

Pohřby v nepoužívaných zásobních jamách jsou obvykle nalézány uvnitř hradišť a dlouhodobých sídlišť. Moderní výzkumy na hradišti Danebury odhalily nálezy jak kompletních lidských koster, tak nekompletních a smíšených kosterních pozůstatků. Některé nesly stopy po svázání a nepřírozeném stlačení, což se mohlo na první pohled jevit jako nepietní uložení, ale bližší analýza ukazuje spíše na úmyslný a snad i rituální charakter pohřbu. Nálezy smíšených kosterních pozůstatků mohou být způsobeny pohřbíváním již rozkládajících se těl nebo se mohlo jednat o sekundární pohřby. Obdobné nálezy koster v odpadních jamách a obranných příkopech pocházejí z mnoha dalších pevností (např. Hod Hill, Figsbury Rings, Lidbury, Kingsdown Camp, Winklebury a Wandlebury) a sídlišť (Portway nedaleko Andoveru, Loxton v Somersetu a Gravelly Guy v Oxfordshiru). Některé nálezy ostatků, zvláště hlav v prostorách opevnění hradišť či odpadních jamách blízko vstupu do pevností, bývají interpretovány jako základové oběti. Jako příklad těchto nálezů můžeme uvést lokalitu Bredon Hill (Worcestershire) s kostrou dítěte a ženy v odpadní jámě, které zde byly uloženy při stavbě opevnění. Podobné objevy pocházejí z lokalit Hod Hill a Maiden Castle. Dalšími doklady lidských obětí jsou nálezy v bažinách (Vitali 2008, str. 134). Běžné jsou také nálezy masových hrobů se stopami po zranění sečnými zbraněmi na kostech uvnitř i vně hradišť (Maiden Castle, Spettisbury a Hod Hill).

V kontrastu s nálezy pohřbů na sídlištích se objevuje několik vybraných skupin s odlišným pohřebním ritem. Počátky první z nich jsou datovány již do 4. stol. před Kr.,

ale největší koncentrace spadá až do 2. stol. Nejpozdější hroby toho typu pocházejí z 1. stol. př. Kr. (Potter – Johns 2002, 22) Jedná se o **arraskou kulturu**, která se nacházela převážně v Yorkshiru. Velmi podobné, ale obecně bohatší hroby můžeme najít ve Francii v oblasti Champagne. Pro tuto kulturu je typické ukládání nespálených těl ve skrčené poloze pod nízkou mohylou. Hrobová výbava obsahovala šperky, keramiku a pokrmu. V nejbohatších hrobech se nacházel i dvoukolý vůz s koňmi.

Významné nálezy pocházejí z pohřebiště Wetwang Slack, kde byly nalezeny dva meče ve zdobených pochvách, válcovitá bronzová skříňka s obdobnými výzdobnými motivy (Megaw – Megaw 2001, 194) a kroužky na upevnění otěží (Stead 2006, 116; Vitali 2008, 134). Jako příklad dalších pohřebišť můžeme uvést lokality Garton Slack a Garton Station (Hill 1995, 65).

Obr. 62. Pohřby arraské kultury v Yorkshiru.

Obr. 63. Kostrový pohřeb na voze z Wetwang Slacku.

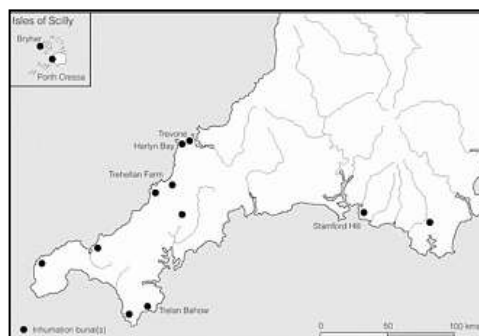
Obr. 64. Rekonstrukce pohřbu na voze.

K arraské kultuře se řadí i podskupina s kostrovými pohřby v natažené poloze v rakvích se zbraněmi. Na rozdíl od kontinentální tradice však v Británii chybí v hrobové výbavě jemná keramika. Barry Cunliffe zmiňuje možnost interpretovat nálezy pohřbů na vozech z Yorkshiru jako doklad nikoliv nově příchozí obyvatelstva, ale jen jako adaptaci kontinentálního zvyku místní vrstvou elity (Cunliffe 2004, 45 – 48).

Obecně převládá v pohřbívání kostrový ritus s tělem ve skrčené poloze a hlavou orientovanou k severu. Stejný způsob pohřbu je zachycen i v jižní Anglii. Žádná z těchto jižních lokalit nemá přímou souvislost s arraským typem hrobů, ale i zde se nachází mohyly, meče a jiná vojenská výzbroj u mužů, zrcadla u žen a další luxusní předměty, včetně koňských postrojů, vyjma kompletních vozů.

Další odlišný regionální ritus, ve kterém se projevoval kontinentální vliv, se nacházel na pobřeží jižního Dorsetu. Jednalo se o tzv. **durotrigiánskou tradici** datovanou od 1. stol. př. Kr. do 2. stol. po Kr. Pro tuto kulturu jsou typická pohřebiště s pravidelně rozvrženým rozmístěním hrobů, z nichž některé byly ohraničeny kameny, se standardizovanou výbavou (většinou keramika a pokrm). Zdá se, že na pohřebištích byla pohřbívána většina členů komunity a neobjevují se zřejmé sociální rozdíly. Výjimku představuje např. bohatý hrob bojovníka z lokality Whitcombe s bronzovou sponou, železným hrotem kopí, mečem, kladivem atd. (Cunliffe 2003, 80 - 83).

V Cornwallu a Devonu se pak nacházejí **skříňkové (cistové) hroby** datované od 3. stol. př. Kr. do konce 1. stol. po Kr. Tyto nálezy jsou však velmi rozptýlené, což vede k závěru, že většina obyvatel musela používat odlišný, pro nás nezachytitelný, způsob pohřbívání, např. posílání ostatků na vorech po vodě nebo kremace na břehu a vhazování popelu do vody. Nezdá se však, že se tato pohřební praktika týkala pouze určité skupiny populace, jelikož jedinci ve známých hrobech jsou různého věku i pohlaví (Cunliffe 2003, 108 – 111; Todd 2007, 30).

Obr. 65. Rozšíření skříňkových hrobů.

Označení hrobů

U arraské kultury ve východním Yorkshiru máme nejvíce dokladů mohyl nad hroby, zpravidla s pravoúhlým nebo čtvercovým příkopem. Jejich nízké náspy, které byly stále viditelné ještě v 19. stol., dnes můžeme zachytit již pouze jako obrysy rýsující se v obilí. Pohřebiště tvořená těmito mohylami čítala od samostatného hrobu po skupiny několika stovek hrobů, např. lokality Danes Grave, Wetwang Slack a Burton Fleming.

Uspořádání hrobů

Pohřby v Burton Flemingu a Rudstonu v Yorkshiru byly většinou ve skrčené poloze orientované sever-jih s tváří obrácenou k východu. U některých byly zachyceny rakve. Tato orientace se většinou udržovala v arraské a durotrigiánské kultuře a byla také běžná u skříňkových hrobů, např. Harlyn Bay (Cornwall), kde byly kostrové hroby ve skrčené poloze ukládány od 4. do 1. stol. př. Kr. v řadách (*Taylor 2001*, str. 73).

Hrobová výbava

Mnoho lidských pozůstatků objevených na sídlištích bylo nalezeno spolu se zvířecími kostmi a jinými předměty, které zde sice mohly být přidány úmyslně, ale většinou je obtížné je odlišit od obyčejného odpadu. Kompletně dochované hroby se skrčenými kostrami ve starých jamách obvykle nemají zřejmou hrobovou výbavu.

Arraská kultura

Naproti tomu hrobová výbava arraské kultury indikuje mnoho stupňů bohatství a sociálního postavení. Většina hrobů obsahuje jen málo nebo žádné hrobové přídavky, obvykle jen železné spony a podobné osobní předměty, ale v několika případech byly zaznamenány výjimečně bohaté hroby s vozy, kovovými součástmi štítů (příležitostně s pozůstatky dřeva a kůže), meči (většinou prosté, ale někdy se zdobeným jílcem a pochvou), železnými nástroji jako kladivo, pilníky, kleště a nože, dále šperky, např. spony, bronzové a kamenné náramky z gagátu a břidlice, jehlice a korálky z břidlice, gagátu nebo skla. V ženských hrobech se vyskytují korálky, malé kruhové šperky (náušnice, prsteny) a přesleny.

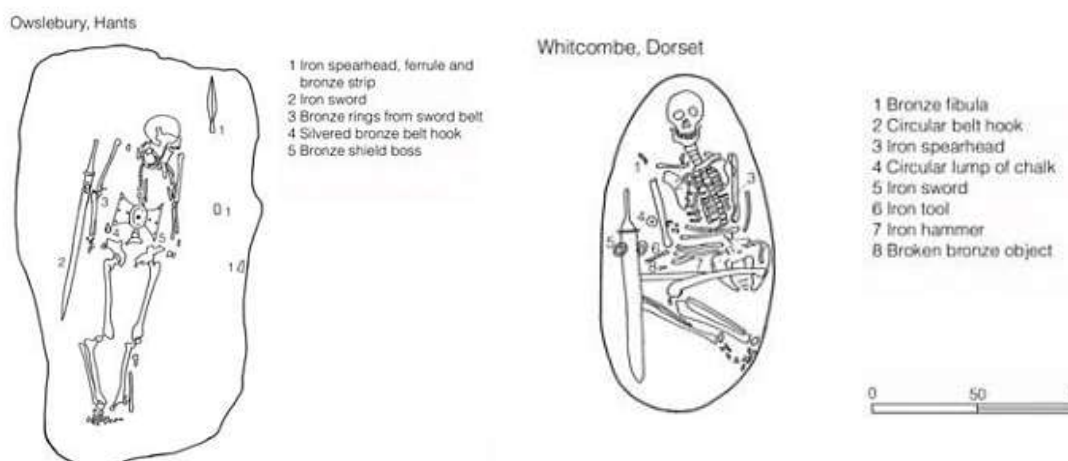
Jako příklad hrobů s bohatou výbavou můžeme uvést lokalitu King's Barrow. Jedná se o starší výzkum, při kterém byl odkryt hrob s nízkým náspem, jehož výbavu tvořily dvě

kostry vepřů uložených u hlavy zesnulého, pozůstatky koně uložené podél boku, vůz a součásti koňského postroje. Podobný nález pochází také z lokality Lady's Barrow, kde bylo objeveno kromě vozu, koňského postroje a prasečích kostí umístěných u lebky také železné zrcadlo. Jako další příklad můžeme uvést pohřebiště Garton Station s šesti bohatými hroby a známou lokalitu Kirkburn, kde byl nalezen mužský hrob (označovaný jako hrob bojovníka) ohraničený velkým čtvercovým příkopem s bohatou výbavou obsahující vůz, meč se železnou pochvou zdobenou červeným emailem (*Stead 2006*, 116; *Vitali 2008*, 134), bronzové přezky, prasečí kosti, zdobené bronzové a železné závlačky kol a součásti koňského postroje jako úvazné kroužky, úchyty řemenů, jho a udidlo. Hrobová výbava také obsahovala fragmenty kroužkové košile. Jedná se o nejlépe dochovaný nález z území Británie (*Stead 1991*, 54 – 56). V Rudstonu byla objevena podobná, ale o něco mladší skupina hrobů vybavených meči, kopími, noži, přesleny, nástroji a prasečími kostmi.

Obr. 66. a 67. Součást hrobové výbavy bojovníka z Kirkburnu.

Vozy a čtvercové mohyly mají paralely v severní Francii, ale obecné shody, samozřejmě s významnými lokálními odlišnostmi, nacházíme až na území Maďarska. Kostrové pohřby ve skrčené poloze jsou charakteristické pro Británii, ale některé části hrobové výbavy jsou místní variantou kontinentálních artefaktů. Na rozdíl od nálezů z pevninské Evropy, kde tvoří výbavu mužských hrobů kompletní výzbroj (meč, kopí a štít), se zde nachází většinou jen jeden z předmětů (drátěná košile, štít, dýka, kopí nebo meč) jako symbol postavení.

Obr. 68. a 69. Hroby bojovníků se zbraněmi.

Další hroby s bohatou hrobovou výbavou

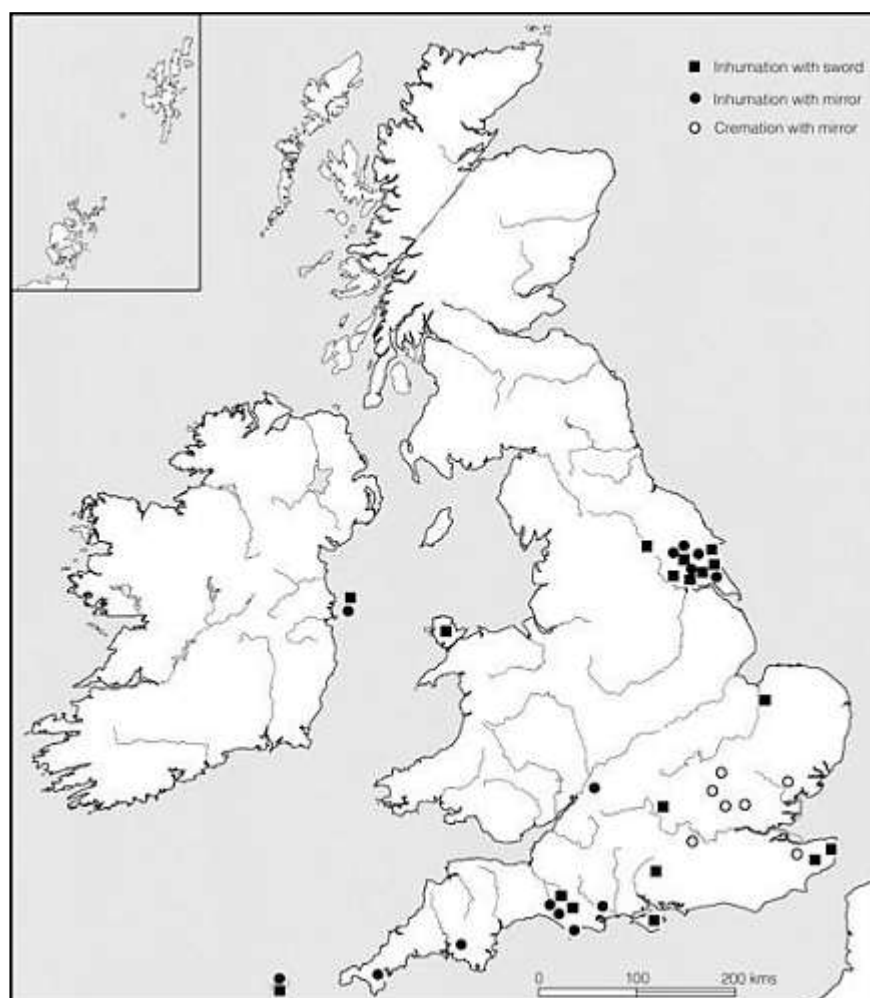
Napříč Anglií se příležitostně vyskytují ojedinělé bohaté hroby, mužské i ženské, s prvky běžnými v arraské kultuře. Jako příklad můžeme uvést lokalitu Owslebury (Hampshire), kde byl objeven mužský žárový hrob s mečem, štítem a kopím a hrob z Fordingtonu (Dorchester) s pozůstatky koně a udidla. Na durotrigiánském pohřebišti Whitcombe (Dorset) byl odkryt hrob mladého muže s mečem a dalšími zbraněmi, nástroji a sponou. Z lokality Newnham Croft (Cambridge) pochází pohřeb vybavený sponami, kruhovými šperky a zdobeným náramkem. Jako další můžeme uvést hrob bojovníka s čelenkou, sponou, štítem a kopím z Deal (Kent) nebo hrob z Ventnoru (ostrov Wight), který obsahoval meč s pochvou, štít a železný kruhový šperk, který byl specifický pro tuto geograficky odlišnou skupinu.

Bohaté ženské hroby

Bohaté ženské pohřby, pro které jsou charakteristické nálezy zrcadel, pocházejí např. z lokality Birdlip (Gloucestershire). Zde byl objeven skříňkový hrob, který dále obsahoval korálky, spony, kruhové šperky (prsteny, nánožníky) a bronzové nádoby. Obdobné hroby této skupiny s přídávky šperků byly objeveny např. v St. Kevernu (Cornwall) a Plymouthu. U většiny těchto hrobů chybí doklady výrazné sociální stratifikace, výbavu tvoří často pouze spony. Na nejrozsáhlejších pohřebišti se skříňkovými hroby (130) na lokalitě Harly Bay (Cornwall) tvořily výbavu spony,

náramky, jehlice, korálky, přesleny a v některých případech předměty místní výroby z břidlice.

V dalším ženském hrobě z Lytchett Minsteru (Dorset), který se nacházel v blízkosti mužského hrobu s mečem, kovovou picí nádobou a koňským postrojem, byla objevena bronzová nádoba a skleněné korálky. Z Dorsetu pochází také hrob ženy s toaletní sadou, bronzovou pánví, třemi keramickými nádobami, nožem v pouzdru a zvířecími kostmi (vepř, jehně). Z východní Anglie můžeme jako příklad nálezů ženských hrobů se zrcadly uvést lokality Dorton (Buckinghamshire), Rivenhall, Billericay a Colchester (Essex). Další doklady máme z nalezišť Aston, Herts a Chilham Castle v Kentu, Thetford v Norfolku a šest nálezů z pohřebiště King Harry Lane.

Obr. 70. Mapa pohřbů s hrobovou výbavou obsahující meče či zrcadla.

5.13 Náboženské představy

Obraz keltské mytologie můžeme rekonstruovat na základě archeologických, ikonografických a písemných pramenů, které jsou však nedostatečné a naše poznání tohoto náboženství je stále velmi fragmentární.

Co se týče písemných pramenů, lze čerpat ze spisů antických autorů (Caesar, Strabón, Diodóros Sicilský, Lucanus a Cassius Dión), které jsou sice soudobé, ale musíme brát v potaz nebezpečí zkreslení, které plyne z předpojatosti a neporozumění (*Green 1995, 472 – 473*).

Dále jsou zde prameny zaznamenané v keltských jazycích, které však byly zapsány mnohem později v křesťanském prostředí a vztahují se pouze na Wales a Irsko. Tyto prameny se skládají ze severoirského Ulsterského cyklu, zahrnujícího příběhy o Étaín, Deidře a Cúchulainnovi, jihoirský Fenianský cyklus vyprávějící příběh o Finnovi a pověsti z Walesu zachycující Čtyři větve Mabinogi (Pwyll a Rhiannon; Pryderi; Gwydyon, Aranrhod a Lleu Llaw Gyffes; Kulhwch a Olwen a hon na kance Twrcha Trwytha). V posledním případě se jednalo o vyprávění z povinného repertoáru uchazečů o hodnost barda. Oproti Irsku byly mnohem zřetelnější zbytky ústně tradované druidské moudrosti, které ale byly ovlivněny počínající rytířskou kulturou.

Pro tyto příběhy jsou společná často se opakující základní témata, jako např. kult hlavy, Terra Mater, reinkarnace, *gessa* (zákazy) atd. Častý je také výskyt zvířat spjatých s keltskou vírou, např. kance, jelena, psa, koně, býka atd. (*Green 1995, 481 – 482; Clarusová 2001*).

Božstva

Keltský pantheon zahrnuje velké množství bohů a bohyň, které se různí region od regionu. Je možné, že velká škála mužských božstev jednoduše představuje rozdílné kmenové bohy, právě tak jako mnoho ženských božstev představuje jedinou Matku Zemi v různých místních podobách. První písemný pramen, který se o keltském náboženství zmiňuje, pochází od Caesara, který zde nezmiňuje keltská jména bohů, ale přirovnává je k římským.

Mezi nejvýznamnější keltské bohy patří irský Dagda, nejvyšší bůh Tuatha Dé Danannů, bratr či syn bohyně Danu; Ogma, který byl srovnáván s Héraklem, Danu (Brigit), jistá obdoba Terra Mater, matka všech bohů, Manannán, bůh moře a průvodce do Jiného

světa, ochránce Irska, Lug, bůh slunce a světla, a starobylý bůh Cernunnos (bůh s jelením paroží, ochránce lovců a zvířat).

Přímo z britských bohů můžeme zmínit bohyni Eponu (bohyně-klisna), Brigantii (Velká mateřská bohyně Brigantů) nebo Nemetonu (Velká mateřská bohyně Nemeteů, také bohyně války) a z bohů Nodense (nejdříve nebeské božstvo, poté spojován s vodou nebo lékařstvím), Mabona (solární božstvo), Tutatise (nejvyšší bůh), Tarana (bůh hromu) a další. Nejznámějšími waleskými bohyněmi jsou pak Rhiannon a Branwen a bohy Bran, Gowannon, Amaethon, Llyr, Leu, Dylan Eil Ton a Arawn (*Green 1992; 1995, 465 – 466; Vlčková 2002*).

Vnímání času

Díky nálezům bronzového kalendáře z Coligny ve Francii z konce 1. stol. př. Kr. víme, jak Keltové vnímaly čas. Významnými keltskými svátky byl Beltane (1. květen), Lughnasad (1. září), Samain (1. listopad) a Imbolc (1. únor). Beltane značí začátek teplého období, kdy se dobytek vyhání na pastviny, tehdy temná část roku končí a začíná světlá část. Symbolem tohoto svátku je čištění ohnišť. Lughnasad, pojmenovaný po bohu Lugovi, se zdá být spojený se sklizní obilí. O Samainu končil starý a začínal nový rok – bylo to mezičasí, těžko postřehnutelné a proto nebezpečné období, kde se duše mrtvých mohou na krátko vrátit na svět. Podle irské tradice se nejvyšší bůh Dagda spojil s bohyní Matkou Zemí Morrigan. Jejich svazek zaručuje úrodu a blahobyt v následujícím roce. Méně známy je Imbolc, který pravděpodobně souvisel s počátkem laktace u ovcí a značil začátek nového obrozovacího cyklu (*Cunliffe 2004, 98 – 99*).

Oběti

Archeologické nálezy v Británii dokládají časté obětní praktiky, včetně lidských obětí, o kterých se zmiňuje i Caesar. Jedním z nejdramatičtějších objevů posledních let byl nález velmi dobře zachovaného těla z rašeliniště v Lindow (Cheshire). Tělo mladého muže neslo stopy po úderu do hlavy, škrcení a proříznutí hrdla, což jasně dokazuje rituální usmrcení a uložení ostatků do bažiny naznačuje oběť určenou božstvům spojeným s podsvětím.

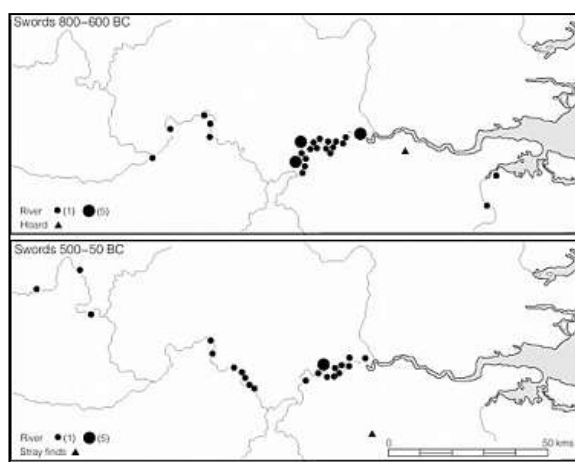

Obr. 71. Muž z Lindow.

Obtížněji vysvětlitelné jsou nálezy koster na dnech nepoužívaných zásobních jam z hradiště Danebury. Ostatky se nacházejí v různých pozicích, často se zápěstími u sebe, což naznačuje spoutání. Pravděpodobně se jednalo o rituální oběti chtonickým božstvům. Také při uložení těl do bažin se předpokládá, že se jedná o oběti bohům spojených se zemí. Pokud je to tak, nebeským božstvům by mohlo být obětováno skrze zápalné oběti, o kterých se opět zmiňuje Caesar.

Časté jsou také nálezy válečné kořisti deponované ve vodním prostředí. Významným objevem je početný soubor kovových předmětů objevených v bažině Llyn Cerrig Bach v Anglesey. Zdá se, že obětiny byly do dřívějšího jezera vhazovány ze skalnaté plošiny. Z obětiště pocházejí kopí, meče, štíty, součásti jezdeckých postrojů a vozů, nástroje, okovy, části trubek a množství menších předmětů. V tomto případě se mohlo jednat o trofeje získané v bitvě. Velké množství nálezů zbraní pochází z řek, zejména z Temže, včetně známých štítů z Battersea (*Megaw – Megaw 2001*, 200) a Wandsworthu, přilby s rohy z Waterloo Bridge a mnoha krásných mečů a dýk. Vysoké procento těchto předmětů je velmi kvalitních a muselo se jednat o zbraně aristokratů značné ceny. Některé výzdobné motivy (např. dvojice draků z pochev mečů nalezených v Temži) pocházejí z kontinentu, ale objevuje se i místní styl výzdoby pochev známý např. z nalezišť ve Standlaku nebo štítové puklice z Ratcliffe on Soar (*Vitali 2008*, 134). Ukládání depotů do řek také vykazuje jisté stopy regionalismu. Ve většině případů pocházejí nálezy z řek tekoucích na východ, zejména z Temže, Withamu, Trentu a Tyne. Protějškem říčních depotů na východě Británie jsou nálezy obětin v bažinách a

jezerech na západě území, např. již dříve zmiňovaná lokalita Llyn Cerreg Bach. Počet nalezených depotů je srovnatelný s nálezy z východu, ale pro tuto oblast je typický výskyt předmětů jako jsou kotle, mísy a konvice. Novodobé výzkumy také odhalily časté rituální ukládání zvířecích ostatků, celých nebo jen částí, hlavně koní, psů a krkavců (všechna tato zvířata hrají důležitou roli v keltském náboženství) do nepoužívaných zásobních jam. Nalézány jsou také soubory keramiky či části jezdeckých postrojů. Tyto oběti měly pravděpodobně zajistit hojnost a úrodu (*Cunliffe 2004*, 100 – 105).

Obr. 72. Nálezy votivních depotů v Temži.

Druidové

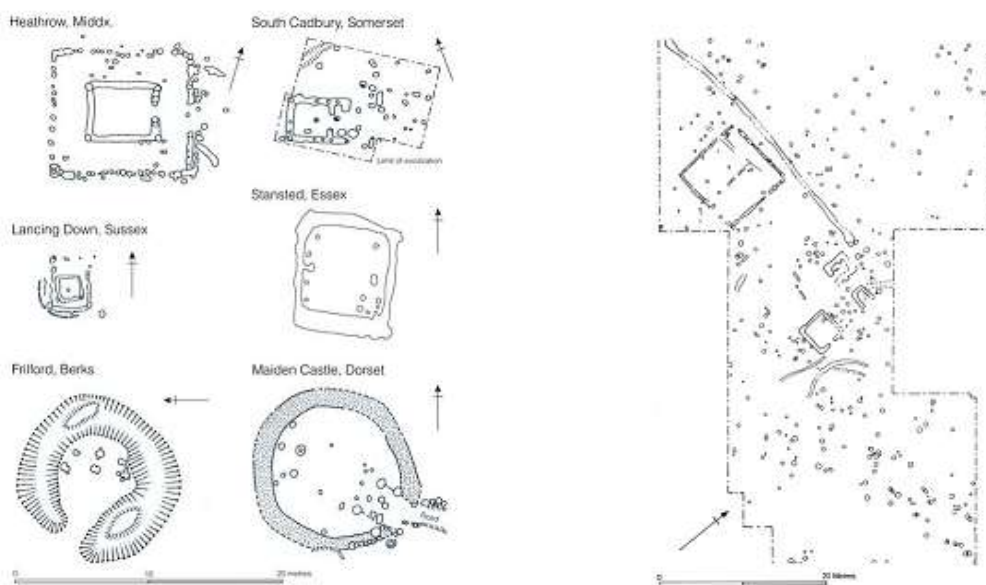
V době železné zaujímali druidové pozici prostředníků mezi lidmi a bohy. Požívali velké vážnosti a podle Caesara byli rovni bojovníkům. Caesar celkem podrobně popisuje, že jejich úkolem nebylo jen konat obřady a provádět oběti, ale také vynášet rozsudky. Caesar dále popisuje přísný charakter studia, základní trvalo 20 let a všemu se učilo nazpaměť. Zdá se, že za časů Caesara tvořili druidové v Galii samostatné zvláštní bratrstvo, které se každoročně scházelo v sakrálním okrsku na území Carnuta a bylo řízeno vybraným vůdcem. Tato sjednocená organizace spolu s jejich mocí vedla k tomu, že Římané byli neobvykle rázní v odsouzení tohoto náboženského řádu.

Zda existovalo podobné uspořádání v Británii, není jasné, ale podle Caesara se galští druidové vydávali studovat do Británie. Další spolehlivé záznamy o druidech pocházejí z r. 60 po Kr. od římského velitele Suetonia Paulina, který se rozhodl vyhladit druidy uprchlé na ostrov Mona (Anglesey). O přítomnosti samotných druidů v Británii nemáme žádné archeologické doklady. Dva pohřby objevené na pohřebišti v Deal (Kent), jeden s párem lžiček rituálního charakteru a druhý s čelenkou, jsou někdy

spojovány s osobami náboženského postavení, ale doklady pro toto tvrzení jsou neprůkazné (Cunliffe 2004, 105 – 108).

Svatyně

Klasické texty budí obecně dojem, že v případě sakrálních míst se jednalo o lokality pod širým nebem, často mýtiny jen s oltářem nebo starými stromy s kmeny vyřezanými do podoby idolů. Přesto máme několik archeologických nálezů, které dokládají dva typy sakrálních staveb – s pravoúhlým nebo kruhovým půdorysem. Obvyklejší je svatyně pravoúhlého půdorysu známá např. z lokality Heathrow (Middlesex), South Cadbury a Danebury a také z Lancing Down (Sussex). Svatyně kruhového půdorysu ze dřeva umístěná uvnitř pravoúhlého ohrazení byla objevena v Hayling Island (Hampshire). Tato stavba je datována do pozdní doby železné, ale koncem 1. stol. po Kr., tedy několik desetiletí po invazi, byla přestavěna podle stejného plánu do zděné podoby. Další příklad takovéto přestavby je znám z Maiden Castle. K těmto stavbám, které jsou známé také z lokalit Chanctonbury Ring (West Sussex) Harlow (Essex) a Uley (Gloucestershire), nacházíme analogie v severní Francii (Hill 1995, 66). Z rozptýlených důkazů tohoto druhu je zřejmé, že v Británii se nacházelo mnoho náboženských svatyní s malými dřevěnými stavbami a značná část, ne-li většina těchto míst pokračovala i během římského období.

Obr. 73. Půdorysy svatyní v době železné v Británii.

Obr. 74. Svatyně čtvercového půdorysu z Danebury.

Jedním z nejvýznamnějších a nejdéle trvajících posvátných míst v Británii u vřídla horké minerální vody v Bath. Zde se nachází vřídlo horké minerální vody. Z předřímského období výzkumy odhalily štěrkový násep a kamennou konstrukci chránící pramen před zanesením. Z okolních sedimentů pochází množství nálezů keltských mincí, většinou patřící místnímu kmeni Dobunnů. Pramen byl zasvěcen místní ženské bohyni Sulis, která byla později Římany ztotožňována s Minervou, bezpochyby proto, že obě byly ochránkyněmi zdraví a moudrosti. Svatyně přetrvala do římského období, kdy zde bylo postaveno město a lázně známé pod názvem Aquae Sulis (*Cunliffe 2004*, 105 – 108).

Obr. 75 Mapa obsazení Británie Římany v letech 55 př. Kr. – 84 po Kr.

6. Obsazení Británie Římany v letech 55 př. Kr. – 84 po Kr.

6.1 Caesarovo tažení

V období před výpravami do Británie v letech 55 – 54 př. Kr., kterými chtěl Caesar potrestat Brity za pomoc Galům, byl tento ostrov znám Římanům jen jako zdroj cínu. První expedice, čítající 10 000 mužů na 80 lodích, dorazila k britským břehům 25. srpna roku 55 př. Kr. Část římského vojska byla zničena bouří, přesto Caesar získal rukojmí a o rok později, na začátku července roku 54 př. Kr., se vrátil s 800 loděmi vezoucími 5 legií (kolem 30 000 mužů) a 2 000 jezdců. Po překročení Temže se Římané střetli s kmenovou aliancí, které velel Cassivellaunus z kmene Catuvellaunů. Cassivellaunus disponoval 4 000 válečnými vozy, ale poté co se Trinovanté a další kmeny spojily s Římany, stáhl se Cassivellaunus do své kmenové pevnosti, která se pravděpodobně nacházela poblíž Wheathampsteadu v Hertfordshiru. Pevnost byla obklíčena římským vojskem a Cassivellaunus byl nucen uzavřít příměří. Poté co Caesar získal další rukojmí a vynutil si placení tributu, byl nucen vrátit se zpět do Galie, kde mezitím nepřítomnost armády podnítila nová povstání (Williams 2011, 22 – 25). Caesarova výprava sice neměla na obyvatele Británie výrazný dopad, ale dobytí Galie znamenalo rozvinutí obchodu a diplomacie s jihovýchodní Británií, která se tak otevřela římskému vlivu. Zaznamenáváme zvýšený výskyt luxusních importů, zvláště vína a římských mincí. Římský vliv také urychlil formování místních kmenových království, jejichž vůdci někdy sami aktivně vyhledávali podporu Říma (Haywood 2001, 82).

Z 1. stol. př. Kr. máme díky Caesarovi zmínku o sérii migračních vln směřujících do Británie: „...*přímořské kraje pak obývají kmeny, které tam přišly z Belgie za lupem a výbojem*“ (Caesar, *De bello Gall*, 119). Nově příchozí kmeny z kontinentu si často ponechaly jména původních kmenů (Vitali 2008, 134).

Jedním z těchto kmenů byli Belgové, kteří měli na Britské ostrovy připlout v polovině 2. stol. př. Kr. a jejichž území zasahovalo do dnešního Kentu, Hertfordshiru, Buckinghamshiru, východního Hampshiru, západního Sussexu a Berkshiru. Osídlovali hlavně nižší polohy na soutocích řek. Mnoho badatelů od dob A. J. Evanse (1890) spojuje na základě nálezů galo-belgických mincí Belgy s aylesfordskou kulturou, která zasahovala na území Kentu, Essexu a Hertfordshiru. Římané sami lokalizovali tento kmen v Hampshiru, jak naznačuje římské jméno pro Winchester (Venta Belgarum).

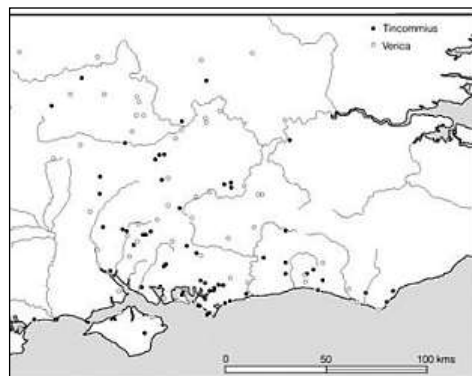
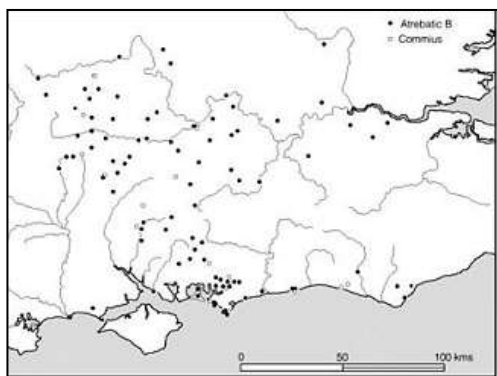
Pokud se skutečně jedná o potomky Belgů, o kterých referoval Caesar, pak zmiňovanou přímořskou oblast, která byla cílem jejich nájezdů, můžeme ztotožnit s břehy Solentu, což podporují i archeologické nálezy.

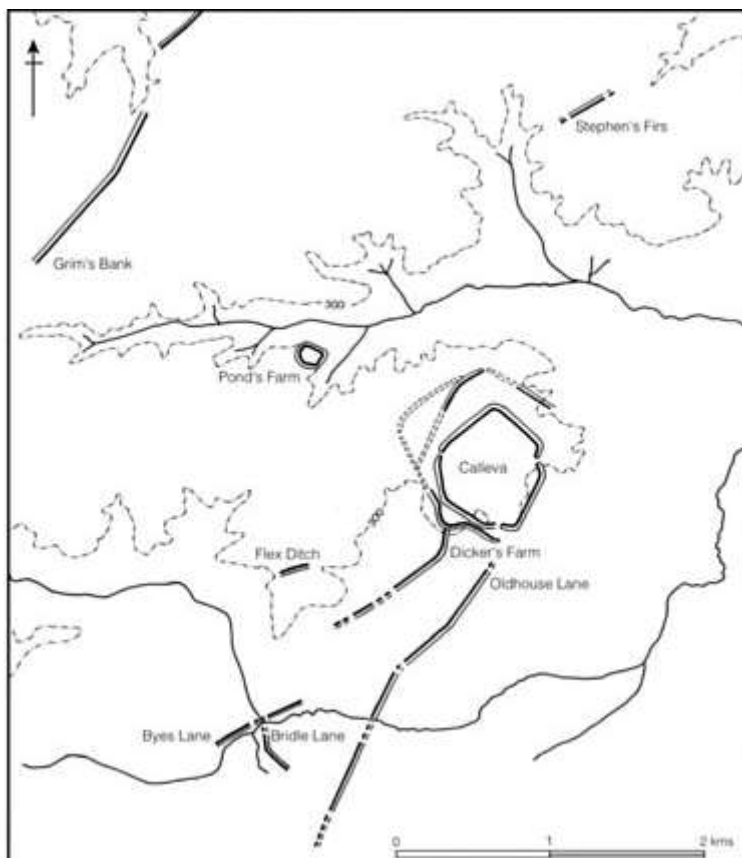
Obr. 76. Lokalizace Belgů.

Obr. 77. Mince kmene Belgů.

Po Caesarově invazi je zaznamenán příchod další galské skupiny, která se pod vedením Commia usadili na severu území dříve příchozích Belgů kolem roku 51 př. Kr. Tato skupina byla spojována s kmenem Atrebatů a jejich hlavním městem byl dnešní Silchester, dříve Calleva Atrebatum. Commiovu existenci potvrzují také nálezy mincí se jménem *Commios*, které byly objeveny v Hampshiru, Sussexu a Berkshiru. Díky jménům vyraženým na mincích známe i jména dalších vládců kmene Atrebatů (*Potter – Johns 2002, 30; Wachter 1998, 13*).

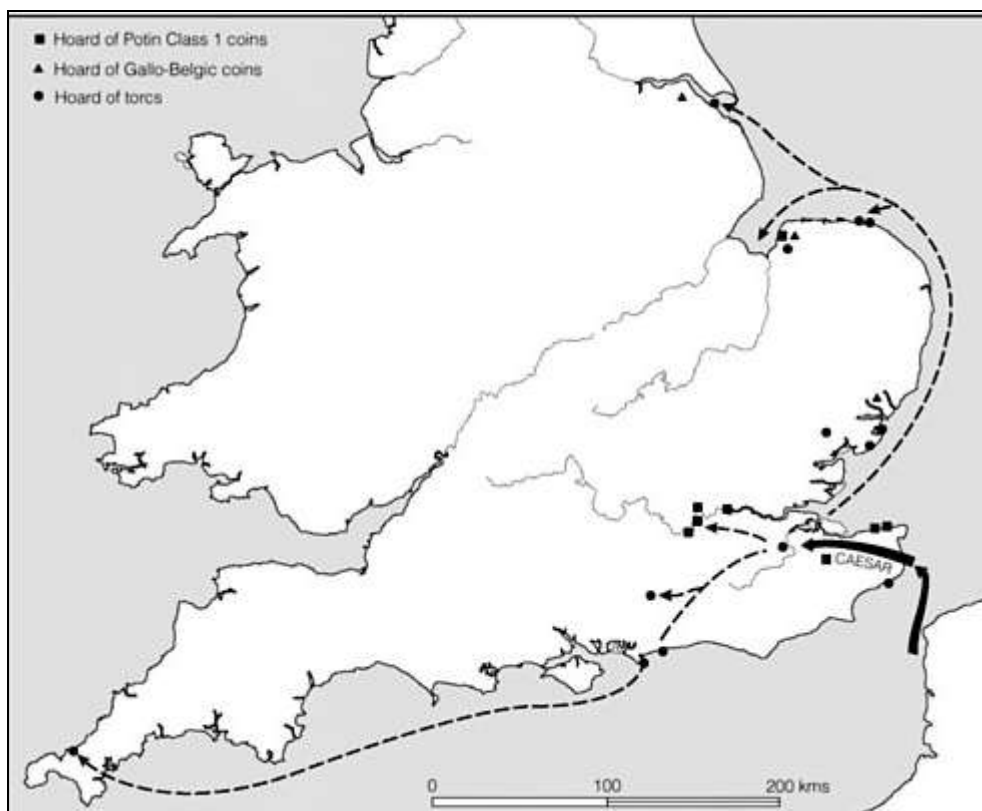
Obr. 78. a 79. Rozšíření mincí kmene Atrebatů.

Obr. 80. Calleva Atrebatum.

Druhá vlna kulturního vlivu byla způsobena vytvořením římské provincie Gallia Transalpina (Zaalpská Galie) v r. 120 př. Kr., což se projevilo zintenzivněním obchodních kontaktů a nárůstem importů v Británii (Cunliffe 2009, 126 – 127).

V této době dochází k rozkvětu obchodu, čemuž napomohla ražba mincí, které postupně nahradily železné ingoty, jež zmiňuje Caesar. Rozvívěla se také těžba kovů a jejich zpracování, v němž Keltové dosáhli velké umělecké zručnosti, jak dokazují např. nálezy torquesů a náhrdelníků ze Snettishamu v Norfolku (viz obr. 56). Na této lokalitě bylo objeveno nejméně devět depotů obsahující kolem 75 kompletních a asi 100 fragmentárních torquesů ze zlata, elektronu, stříbra a bronzu, okolo 100 kruhových ingotů a 170 mincí. Dohromady přesahovala váha nálezů 30 kg (Harding 2007, 153; Potter – Johns 2002, 35 – 36). Také keramika točená na kruhu a importy keramických nádob (amfory, jemné stolní nádobí) se objevují ve větší míře a jsou často součástí bohatších hrobových výbav (Scullard 1986, 25).

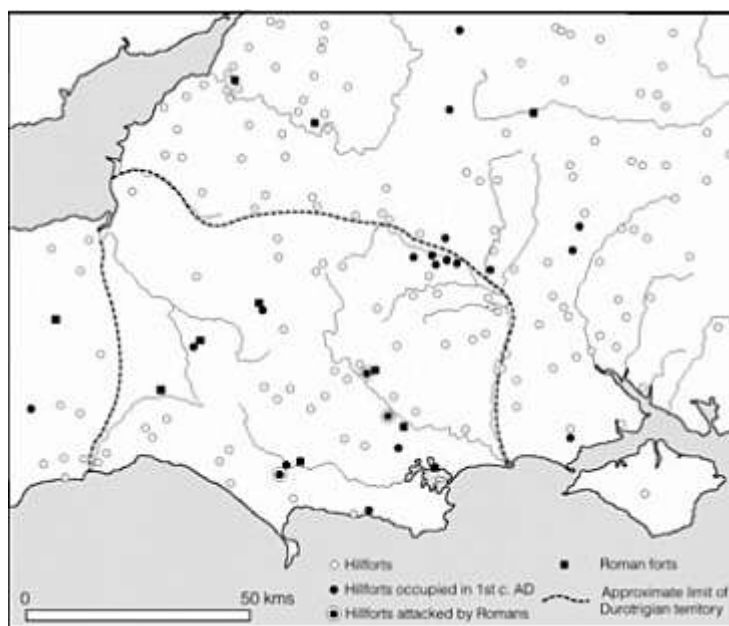

Obr. 81. Nálezy depotů datovaných do období Caesarovi invaze.

6.2 Sídliště

Hlavním centrem obchodu s římským zbožím se stal přístav v Colchesteru, který byl chráněn složitým systémem opevnění a dvěma říčními údolími. Ta poskytovala nejen ochranu, ale i snadný přístup k pobřeží a podporovala rozvíjející se obchod se zámořím, jak dokládají četné nálezy keramiky a nádob, ve kterých se přiváželo víno a olej z kontinentu. Importy obsahovaly i luxusní zboží jako např. náhrdelníky, jantar a skleněné výrobky. Z Británie se naopak vyváželo obilí, dobytek, zlato, stříbro, železo, otroci a lovečtí psi. Na seznamu vývozních artiklů chybí cín, který v této době dováželi Římané ze severozápadního Španělska. Navzdory přítomnosti velkého množství importů byl Colchester stále keltským oppidem, které se ještě nestalo romanizovaným městem. Nacházela se zde sice mincovna a sakrální prostory, ale domy byly stále budovány ze dřeva, vyplétaného proutí a mazanice. Význam této lokality dokládají také objevy velmi bohatých hrobů v Lexdenu, o kterých je podrobněji pojednáno v další kapitole (*Scullard 1986, 31 - 32*).

Z augustovského období pochází mnoho dokladů úzkých kontaktů mezi Británií a kontinentální Evropou. Kromě již výše zmíněného Colchesteru nebo obchodního centra Hengistbury Head, máme doloženo velké množství importů z Cantebury (Kent) a Verulamia (dnešní St. Albans), ale také na území mezi dnešními vesnicemi Puckeridge a Braughing (Hertfordshire), které leží 40 kilometrů od Londýna. Zde byly objeveny italské a etruské nádoby, toaletní náčiní (*ligulae*) a psací náčiní (*styli*). Díky těmto nálezům a dokladům ražby mincí někteří badatelé předpokládají, že se zde pravděpodobně nacházelo oppidum. Vládcem tohoto sídliště mohl být Tasciovanus, jehož jméno se dochovalo na mincích ražených ve Verulamiu a Camulodunu. Tento panovník vládl Catuvellauniům přibližně mezi lety 20 př. Kr. a 10 po Kr. a někdy bývá považován za otce známého krále Cunobelina, který vládl v letech 10 – 40 po Kr. a kterého Seutonius popsal jako krále Britů. Za hlavní sídlo Cunobelina je považován Colchester, ale mince nesoucí jeho jméno jsou rozšířeny v Essexu, Herfordshiru, severozápadním Kentu a Oxfordshiru. Cunobelunův syn Adminius v roce 39 po Kr. uprchl do Říma, kde neúspěšně nabádal císaře Caligulu k vpádu do Británie. K další invazi došlo až za vlády císaře Claudia v roce 41 po Kr., o čemž bude blíže pojednáno v následující kapitole (Williams 2011, 25 – 26; Wachter 1998, 14 - 15). Z tohoto období máme doložena také jména dalších kmenů, např. Durotrigy v Dorsetu, Corieltauvi ve východní části vnitrozemí a kmenový svaz Icenů v Norfolk, severovýchodním Cambridgeshiru a severní části Suffolku (Potter – Johns 2002, 31 – 35).

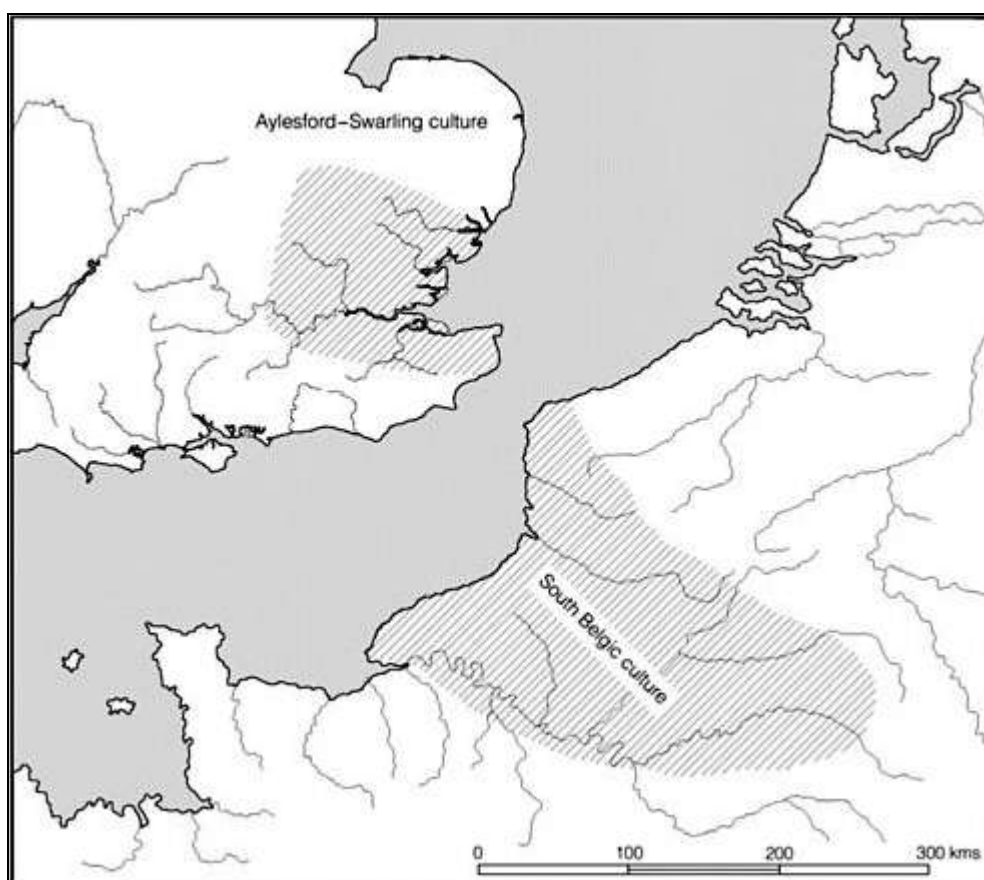

Obr. 82. Pevnosti místního i římského původu na území kmene Durotrigů.

6.3 Pohřebiště

Aylesfordská/swarlingská kultura

Okolo r. 50 př. Kr. se v jihovýchodní Anglii objevuje další zcela odlišný pohřební ritus nazývaný podle dvou nalezišť **Aylesford/Swarling** v Kentu. Tento ritus je žárový se specifickou pohřební výbavou (stolní keramika a pokrm). Některé hroby jsou velmi chudé, jiné extrémně bohaté s paralelami ve středním Porýní, severní Francii a Belgii, tzv. jihobelgická kultura (*Cunliffe 2003, 67 - 69*).

Obr. 83. Mapa rozšíření aylesfordské a jihobelgické kultury.

Uspořádání hrobů

Malé, nízké náspy se zdají být také jedním z rysů aylesfordských hrobů, ačkoliv jejich doklady jsou většinou nahodilé. Novodobé výzkumy předpokládají mohyly i u chudě vybavených hrobů na pohřebišti v Hixtonu (Cambridgeshire). Z další lokality, Westhampnettu v západním Sussexu, pochází centrální hrob vymezený volným prostorem, který byl obklopen dalšími hroby s náspy. Byly zde zachyceny také jámy spojované s pohřebními praktikami a pravoúhlé svatyně. Jednou z impozantních mohyl

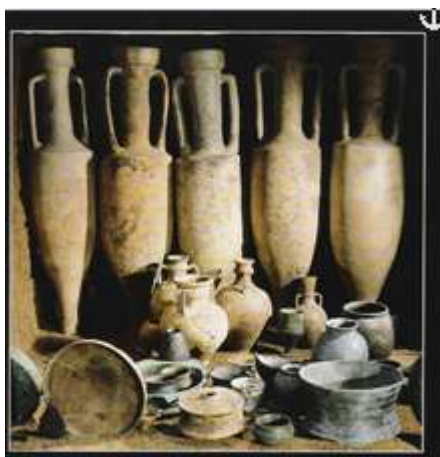
datovaných do tohoto období je Lexdenská mohyla v Colchesteru, která byla vybavena luxusními římskými importy (Taylor 2001, 70 – 71; Todd 2007, 35 - 36).

Žárový ritus

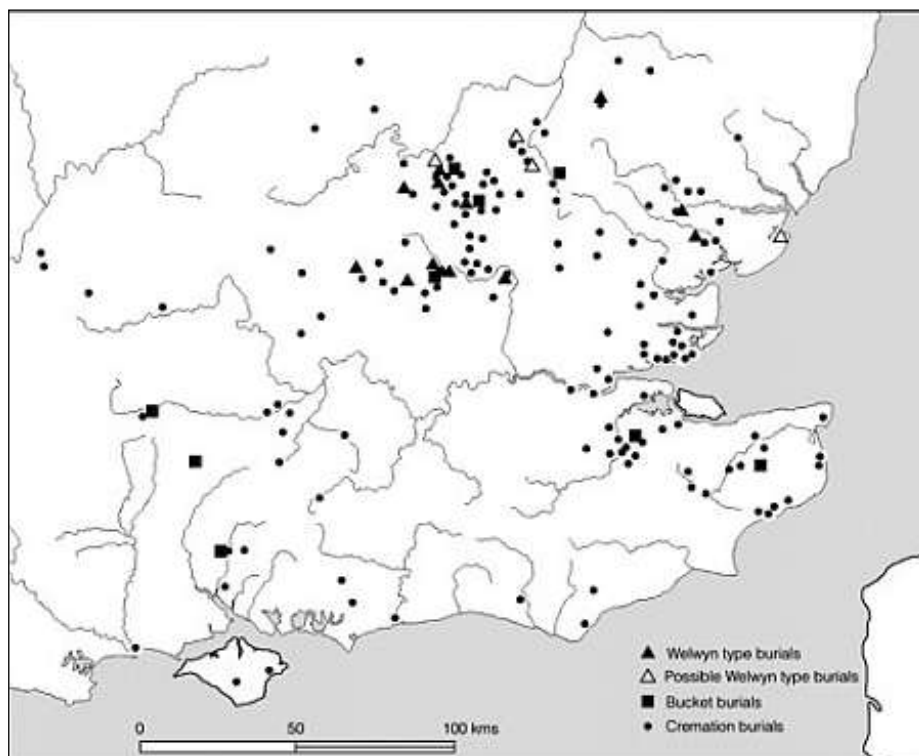
U žárového ritu byli mrtví spalováni s celou výbavou, což odpovídá Caesarově popisu galského pohřbu. Jako příklad můžeme uvést již výše zmíněné naleziště ve Westhampnettu, kde byly v hrobech nalezeny lidské a zvířecí kosti, oděvní garnitury a šperky. Hranice byly postaveny nad mělkými jámami. Dřevo bylo používáno převážně z dubu a jasanu, někdy z javoru nebo třešně a v malé míře z tisu. Nálezy kostí z Hixtonu dokládají, že byly vystaveny kremaci při vysoké teplotě a poté sebrány a rozlámány. Také kovové artefakty (a pravděpodobně i předměty z méně odolných materiálů) procházely kremací, ale keramické nádoby a pokrmy byly do hrobů přidány odděleně (Taylor 2001, 71).

Hrobová výbava

Pohřby **welwynské skupiny** (podle naleziště Welwyn Garden City) jsou variantou bohatých hrobů aylesforské kultury. Jedná se o hluboké hrobové jámy s výbavou obsahující amfory, luxusní stolní keramiku a rošty na opékání, které bývají interpretovány jako doklady obřadní hostiny. V rané době římské došlo k rozvoji a většímu rozšíření této kultury. Bylo zachyceno několik lokalit v Dorsetu, Samersetu a husté osídlení v Kentu a Essexu se zásahem na jih Cambridgeshiru. Na tomto území jsou zachytitelné politické a obchodní vztahy mezi kmeny navzájem i vztahy s římským světem (Taylor 2001, 65 – 68; Todd 2007, 31).

Obr. 84. a 85. Hrobová výbava z Welwyn Garden City (vpravo - část kování vědra).

Obr. 86. Rozšíření pohřbů welwynského typu

Pro aylesfordskou/swarlingskou kulturu je typický žárový ritus, a to jak u chudých, tak i bohatých hrobů. Hrobová výbava tvořená stolním náčiním, nikoliv zbraněmi je jednou z odlišností projevující se v jihovýchodní Anglii od poloviny 1. stol. př. Kr. Tyto změny zahrnují na kruhu točenou keramiku, mince a rozsáhlá stálá sídliště vzdálená od starých hradišť. Pohřební praktiky odrážejí vzestup náčelníků nebo dokonce králů. Užívání kremace a výběr hrobové výbavy nám připomíná, že tato část Británie byla pod politickým a obchodním vlivem Říma. Převzaté zvyky byly samozřejmě ovlivněny místním prostředím. První doklady souvisí s příchodem kmene Belgů, o kterém se zmiňuje Caesar.

Nejjasněji se tato tradice projevuje u pohřbů nobility z welwynských a lexdenských podskupin této kultury, naproti tomu obyčejná pohřebiště vykazují tradiční a konzistentní ritus, který přetrvává i během římské okupace. Charakteristickou hrobovou výbavou je četná keramika, spony (více v ženských hrobech a se stopami po kremaci) a příležitostně osobní ozdoby.

Z Aylesfordu pocházejí tři žárové hroby uložené v dřevěných vědrech nebo konvicích, každý s výbavou 4-6 keramických nádob, jeden také se třemi sponami a bronzovým servisem na víno, a šest dalších žárových pohřbů, každý ve zvláštní urně.

Ve Swarlingu bylo odkryto 19 žárových hrobů, jeden uložený ve vědru, zbytek v urnách, některé obsahovaly spony.

Jako další můžeme uvést ranější pohřebiště tohoto typu z Westhampnettu, kde byla ve většině hrobů keramická nádoba, často i více kusů, které nesloužily jako urny. Dále bylo objeveno nejméně 45 spon, které se nosily připevněné na plášti, někdy v páru spojené tenkým řetízkem. Tento způsob se objevuje většinou u ženských hrobů. U keramiky a kovových artefaktů jsou patrné kontinentální vlivy. Mezi další nálezy patří např. železný náramek potažený zlatou fólií, nože, část petlice nebo železná kování několika nádob. Z přídatků pokrmů převládaly kosti prasat a ovcí/koz, příležitostně skotu, většinou z mladších jedinců. Preferována byla jehněčí či vepřová kýta.

Z žárového pohřebiště v Hinxtonu pochází hrob vybavený devíti keramickými nádobami, které jsou srovnatelné se soupravami jemné stolní keramiky nalézané v raných římských hrobech. Další hrob z této lokality obsahoval čtyři spony, pinzetu, čistič nehtů a řetízek. Oba hroby obsahovaly také vepřové a skopové maso, které stejně jako keramika neprošlo ohněm. Velmi podobné pohřebiště je známé z lokality Bedfordshire, kde hrobovou výbavu tvořily hlavně masité pokrmy a toaletní náčiní.

Další malé pohřebiště z pozdní doby železné, které pokračovalo po dobytí Římany, se nachází v Milton Keynes. Na lokalitě bylo odkryto osm žárových hrobů, jejichž výbavu tvořil většinou stolní servis, spony a masitý pokrm (většinou jehněčí, méně vepřové a hovězí). Nejbohatší hrob patřil ženě a obsahoval pět spon, skleněné korálky, fragment petlice, čistič nehtů, šest nádob a kosti ovce.

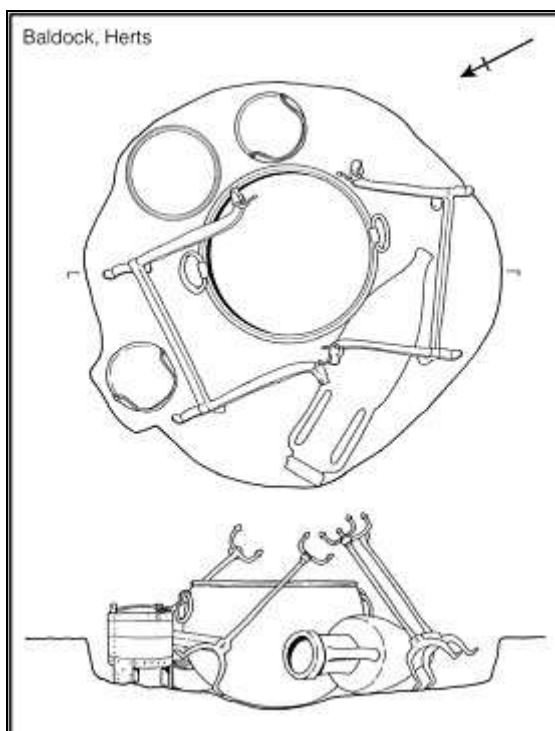
Také hroby nobility s bohatou výbavou v rozsáhlých hrobových jamách z lokality Welwyn patří do stejné skupiny. Hroby obsahovaly amfory, nádoby na víno a olej dokládající kontakty s Římem. Dalším znakem těchto hrobů je výskyt bronzových, skleněných a stříbrných stolních servisů (zvláště nádoby sloužící k servírování a pití vína), trojnožky a rošty na opékání. Hroby obsahovaly i další drobné předměty, ale prakticky chybí zbraně a vzácné jsou i osobní ozdoby.

Obr. 87. Rošt na opékání z lokality Capel Garmon.

Dalším mimořádným nalezištěm tohoto typu je Snailwell (Cambridgeshire), odkud pochází nález lehátka s bronzovým a železným kováním, amfory a konvice na víno a jiné importované nádoby, štít, náramek na paži, přepálený fragment zdobené kosti a kosti skotu, kuřete a selete.

Bohatý hrob byl objeven také v Baldoku a obsahoval bronzový kotel (*Megaw – Megaw 2001*, 187) a mísu, amforu, rožeň, medvědí drápy (pravděpodobně z pláště z medvědí kožešiny) a kosti vepře.

Obr. 88. Výbava hrobu z lokality Baldock.

Ve Welwyn Garden City (25 – 15 př. Kr.) byl odkryt hrob s amforou, deskovou hrou s kameny, dřevěnými, bronzovými a stříbrnými nádobami, některými italského původu, mnoha medvědími drápy a jídelními soupravami cizí i domácí provenience. Některé z těchto artefaktů byly spáleny na umně zhotovených márách spolu s tělem (*Vitali 2008*, 140).

O něco výstřednější byla následující lexdenská skupina, jejíž počátek je datován do období před římským zábořem. Lexdenská mohyla (Colchester), je situována uvnitř příkopů z pozdní doby železné, které chránily Camulodunum. Pod náspem byl umístěn 2 metry hluboký mužský žárový hrob na ploše o rozměrech 8 m². Přestože byla mohyla vykradena, obsahovala dochovaná výbava největší sbírku římských importů v Británii v době železné, např. bronzové sochy Cupida, divokého kance, býka a gryfa, rozličné ozdoby, fragmenty zdobené fólie (pocházející snad z velké dubové truhly), podstavec,

svícen, dřevěnou truhlu a skříňku, sekeru z doby bronzové zabalenou do tkaniny, kroužkovou košili s přezkami, bronzové cvočky, zlatý medailon s vyobrazením Augusta, prošíváné kousky kůže, mnoho železných kování a hřebíků, fragment skládací židle, zlomky keramické nádoby a amfory. Mnoho fragmentů pocházelo z lehátka, kde byly uloženy spálené ostatky. Podle hrobové výbavy můžeme předpokládat, že pohřbený byl králem kmene Catuvellaunianů, možná Addedomarus, pokud je datování správné. Augustův medailon by mohl být dar císaře a skládací křeslo může být považováno za symbol autority propůjčené Římem.

Obr. 89., 90. a 91. Hrobová výbava Lexdenské mohyly.

Další nálezy této kultury pocházejí např. ze Stanfordsbury. Jedná se o dvě velké jámy datované do období římské okupace. První objekt obsahoval šest amfor, bronzovou mísu, džbán, flétnu, fragmenty deskové hry, trojnožku a rožeň, v druhém byla nalezena amfora, skleněná nádoba, skříňka a šperky.

Bohaté hroby welwynského a lexdenského typu náležely kmenům, které měly významné postavení především v Caesarově době a pozdějším římském období. Někteří badatelé pokládají vznik těchto skupin za výsledek diplomatických vztahů s Římem.

Mohlo se jednat o hroby členů nobility, kteří byli odvezeni jako rukojmí do Říma, kde získali vzdělání a po návratu se podíleli na vládě ve své vlasti. S podobnými nálezy se setkáváme i na germánském území v prvních třech stoletích po Kr. (*Taylor 2001, 73 - 80*).

Příbuznost starších a mladších pohřebišť

Co se týče kontinuity pohřebišť, bylo jen několik lokalit z doby bronzové lákavých pro pohřebišť doby železné a opět jen pár pohřebišť pokračovalo bez přerušení během raného římského období. V několika případech byla pohřebišť znovu používána po nějakém čase v římském a anglosaském období.

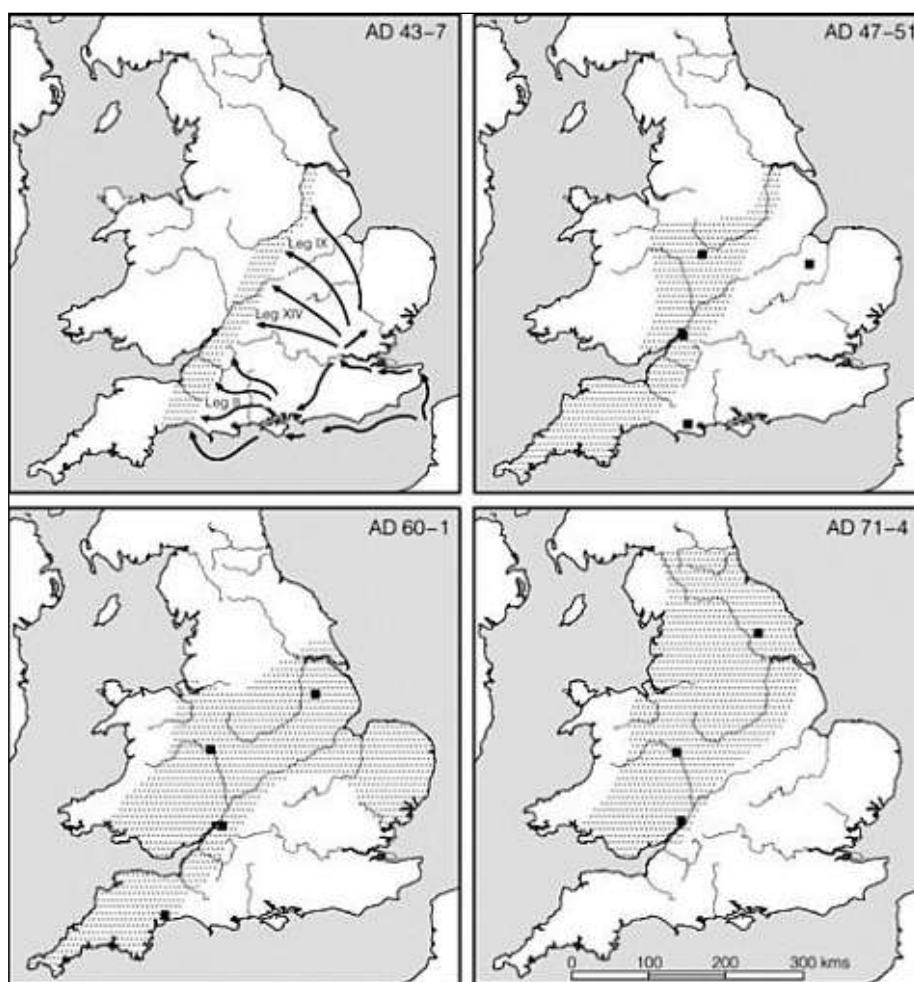
Jako příklad můžeme uvést pohřebiště King Harry Lane (Verulanium, St. Albans), odkud pocházejí nálezy z doby bronzové, železné a poté pokračuje bez zřejmých změn ritu v období po římském záboru. V polovině 7. a 8. stol. zde bylo malé anglosaské pohřebiště. Z doby železné odtud pochází birituální pohřebiště s přibližně 470 hroby a bohatým centrálním hrobem obklopeným pravoúhlým příkopem. Dalších 60 hrobů bylo datováno do doby před začátkem našeho letopočtu. Hrobová výbava byla tvořena převážně keramikou (importovaná stolní keramika tvořila 30%). Dále bylo nalezeno 237 spon, 15 nožů, 6 zrcadel, náramky, prsten, pět setů toaletního náčiní, tři lžičky, nůžky, dvě kladiva, dvojce klíče, železná jehla, dva přesleny, skupiny hřebíků, desková hra, přepálené fragmenty kostek atd.

Jako další pohřebiště s doklady kontinuity můžeme jmenovat např. lokality Westthampnett, odkud pocházejí artefakty z doby bronzové, železné, římské i z anglosaského období, a Flagstones (Dorchester) s nálezy patřícími do doby bronzové a později durotrigiánské kultuře. Kontinuita byla také zachycena na nalezišti Fordington (Dorchester), kde byl objeven pohřeb s koněm z doby železné, hrob z doby římské a středověký kostel (*Taylor 2001, 80*).

6.4 Claudiovo tažení

K dalšímu tažení do Británie došlo na jaře r. 44. Colchester byl toho času v držení Trinovantů a Catuvellauniů, které sjednotil Cunobelinus. Po jeho smrti ve 40. letech 1. stol. př. Kr. zdědili království jeho synové Caratacus a Togodumnus, kteří zaútočili na kmen Atrebatů a vyhnali jeho vládce Verica, spojence Říma (*Haywood*

2001, 82). Toho využil jako záminku k trestné výpravě císař Claudius, který poslal do Británie čtyři legie (II. legie Augusta, IX. legie Hispana, XIV. legie Gemina a XX. legie Valera) čítající i s pomocnými sbory kolem 40 000 až 50 000 mužů) pod vedením Aula Plautia. Jednotky se vylodily v Rutupiae, dnešním Richborough ve východním Kentu (Potter – Johns 2002, 40).

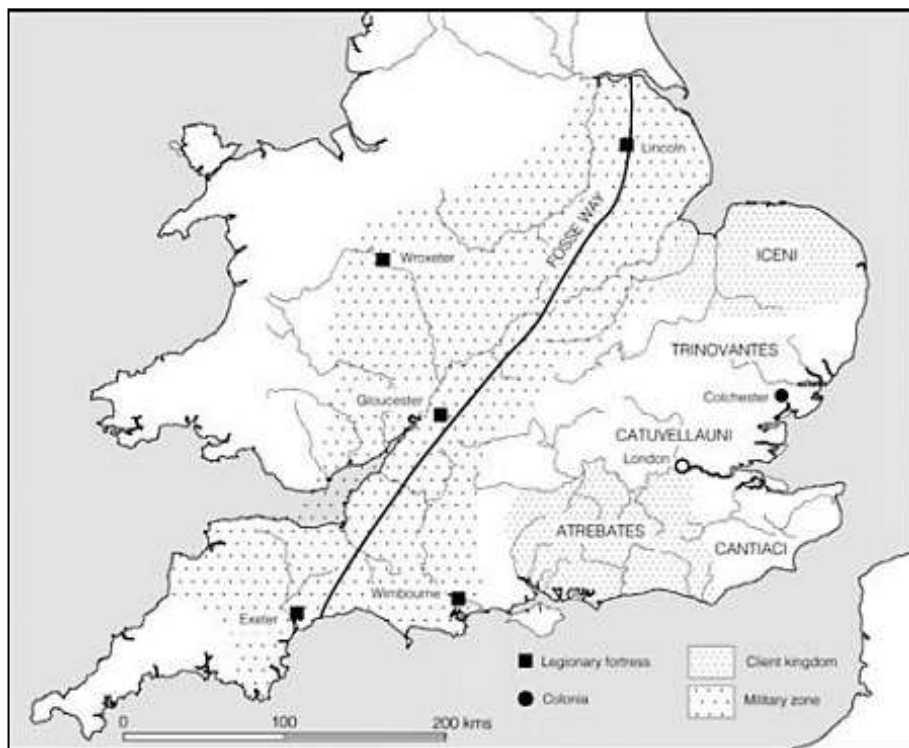

Obr. 92. Postup římské invaze v jižní Británii.

Na konci léta r. 43 byl Colchester dobyt a Togudumnus zabit, zatímco Caratacus uprchl do Silurie, kde se spojil s kmeny Silurů a Ordoviců. Zajat a předán Římanům byl až v r. 51. Poté Claudius udělil Caratacovi milost a nechal ho dožít v Římě.

V Colchesteru se legie rozdělily. XX. legie zde zůstala a založila zde stálou základnu, zatímco zbylé tři s pomocnými sbory postupovaly dále. Na sever pochodovala směrem k Lincolnu (Lindum) IX. legie, vnitrozemím směrem k Leicesteru (Ratae) XIV. legie a západním směrem k ostrovu Wight a dále na západ II. legie. Pochod posledně zmíněné

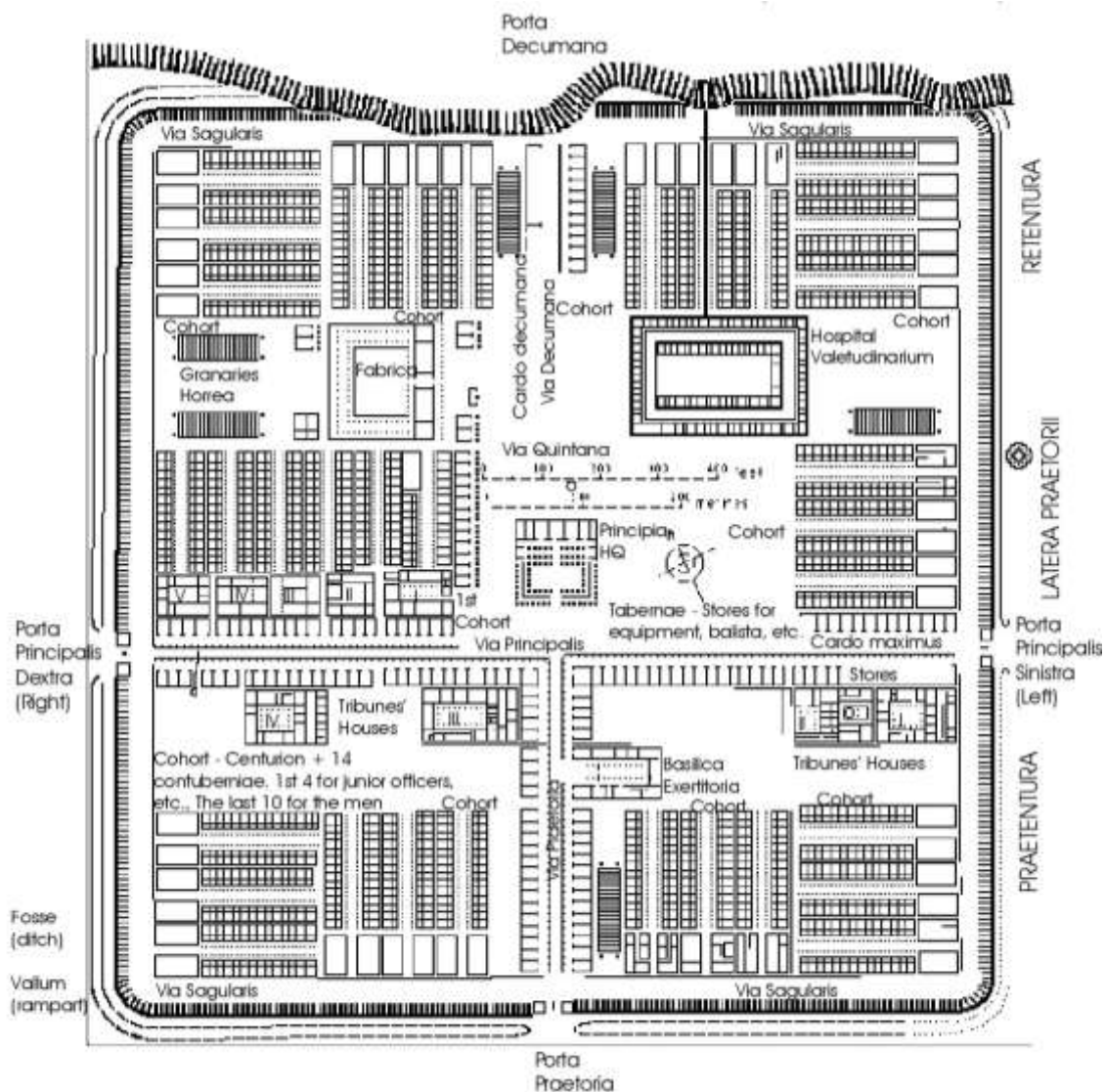
II. legie Augusta je nejlépe zdokumentován, jelikož jejím velitelem byl Titus Flavius Vespasianus, který se později stal římským císařem (*Williams 2011, 30 – 31*).

Obr. 93. Situace v jižní Británii po římské invazi v r. 43 po Kr.

Během tažení si Římané podmanili území Durotrigů a Dumnonii. Jejich postup můžeme rekonstruovat podle pochodových táborů a vojenských pevností (*castra*). Mezi hlavní legionářské tábory patřil například Caerleon v jižním Walesu a York. Obě tyto pevnosti o rozloze přibližně 20 hektarů byly postaveny podle klasického schématu. Půdorys měl obdélníkový tvar s oblými rohy připomínající hrací kartu. Tábořem vedly dvě hlavní cesty (*via principalis* a *via praetoria*), které se protínaly v pravém úhlu. Na konci silnic se nacházely čtyři brány: hlavní brána (*porta praetoria*), zadní brána (*porta decumana*), brána po pravé straně na *via principalis* (*porta principalis dextra*) a brána na levé straně na *via principalis* (*porta principalis sinistra*). Uprostřed tábora se nacházelo forum, místo určené pro shromažďování a *principia* (budova velitelství) s tábořovou svatyní, pokladnicí a skladem zbraní. Po stranách nebo za *principiem* bylo umístěné *praetorium* (ubytování pro vysoké důstojníky) s vlastními lázněmi. Uvnitř opevnění se dále nacházely ubikace pro mužstvo (*contubernium*), lázně známé např. z vojenských táborů v Exetru, Caerleonu a Wroxeteru, latríny dochované na lokalitě Housesteads, sýpky (*horrea*), dílny (*fabrica*) a stáje. Z některých vojenských pevností,

např. z Chesteru, Caerleonu a Londýna, jsou známé vojenské arény (*ludi*), ve kterých se odehrávaly náboženské slavnosti či přehrávaly slavné bitvy (*Bédoyère 2002, 35 - 38*).

Obr. 94. Plán římské pevnosti Inchtuthil.

Podél hradby se táhla cesta užívaná hlídkami se strážními věžemi v pravidelných intervalech. Jedna z těchto lokalit, která byla důkladně prozkoumána, se nachází v Longthorpe. Kapacita tohoto tábora datovaného mezi roky 44 až 61 př. Kr. byla přibližně 2 500 mužů. Na zkoumané ploše byly objeveny pozůstatky dřevěných obytných budov a sýpek spolu s doklady výroby keramiky, metalurgie atd. Menší pevnosti o rozloze přibližně 5 akrů byly užívané auxiliárními jednotkami, které mohly zahrnovat i vojáky místního původu. Mezi většími tábory byly rozmístěny malé pevnůstky, které mohly poskytnout ubytování přibližně stovce mužů.

Vysloužili vojáci žili ve vojenských městech (*coloniae*). První *colonia* byla v Británii založena v Colchesteru v roce 49 po Kr. Tento typ sídlišť se výrazně podílel na šíření romanizace v dané oblasti (Williams 2011, 32 – 33). Na území Británie se nacházejí další tři města tohoto typu. Kolem roku 90 po Kr. se jím stal Lincoln (Lindum Colonia) a o sedm let později Gloucester (Colonia Nervia Glevensium). Poslední *colonia* byla založena až mnohem později v Yorku (Eboracum), pravděpodobně v roce 237 po Kr. (Potter – Johns 2002, 81).

Svědectví bojů je jasně patrné na kosterních pozůstatcích z hradiště Maiden Castle. Podobné doklady pocházejí i z dalších hradišť, např. Hod Hill a Spettisbury Rings v Dorsetu. Po tomto tažení se někteří britští vládci Římanům podrobili a získali klientský status, jednalo se např. o území severozápadního Norfolku, kde vládl Prasutagus kmeni Icenů, nebo oblast Hampshiru, Sussexu a části Berkshiru, kde se nacházelo území Cogidubna, vládce Atrebatů a Regnů v letech 45 až 75 př. Kr. (Potter – Johns 2002, 42). Do r. 47 si Římané podmanili většinu jižní Británie od Bristolského kanálu do Humbru. Jednalo se o nejvíce politicky a ekonomicky rozvinutou část země, což usnadnilo její romanizaci (Scullard 1986, 37 - 40).

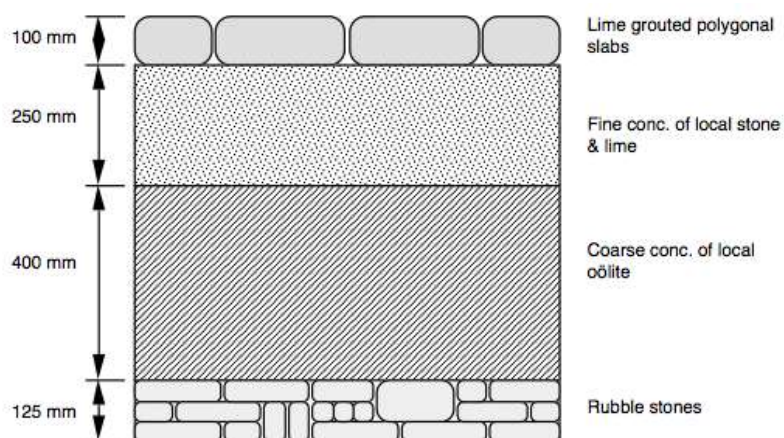
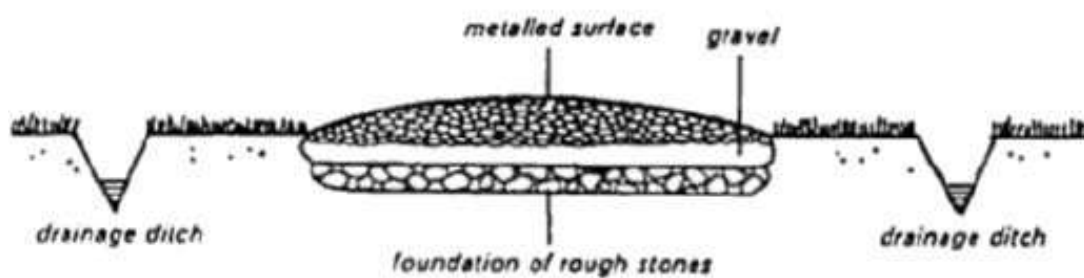
V zimě roku 47/48 po Kr. se první britský guvernér Plautius vrací do Říma a na jeho místo nastupuje Publius Ostorius Scapula, který musel v příštích letech potlačovat vzpoury mnoha kmenů. Jak již bylo zmíněno výše, v roce 49 po Kr. se Colchester stal městem typu *colonia* s chrámem a divadlem, ve které žili vysloužilí vojáci. XX. legie, která zde sídlila od začátku okupace, byla přesunuta blíže k přední linii, patrně do Kingsholmu poblíž dnešního Gloucesteru, který byl založen pravděpodobně II. legií o pár let později kolem roku 66 po Kr. (Potter – Johns 2002, 44 - 48).

Romanizaci dobytého území napomáhala nejen budování pevností, ale také stavění cest. Během 2. pol. 1. stol. po Kr. (tedy v období krátce po invazi), bylo postaveno kolem 13 000 kilometrů římských silnic, které primárně sloužily k přesunům vojska a jeho zásobování. Z písemných pramenů nás o cestách v Británii informuje např. tzv. Antoninský itinerář z přelomu 2. a 3. stol. po Kr. a částečně i Tabula Peutingeriana z přelomu 4. a 5. st. po Kr. (Dyčka 2013a, 20) První silnice spojovaly vojenské tábory s pevnostmi, které od sebe byly vzdáleny přibližně 24 kilometrů. Pozdější cesty spojovaly nově vzniklá města. Prvními hlavními cestami byly Watling Street vedoucí z Richborough do Wroxeteru a dále na západ do Walesu a na sever do Chesteru a Ermine Street, která se táhla na sever z Londýna do Lincolnu. Zde se napojovala třetí významná cesta, Fosse Way, která vedla na jihozápad do Bath (Aqua

Sulis) a dále do Ilchesteru (Lindinis). Po obou stranách silnic, širokých 20 – 24 stop, byly odvodňovací strouhy a povrch cesty byl zpevněn velkými kameny a šterkem. Všechny silnice byly také označeny mílovými kameny, které udávaly vzdálenost k nejbližšímu městu a byly pravidelně udržované (Williams 2011, 40 – 41). Podél cest se v pravidelných vzdálenostech vyskytovaly *mansiones* (zájezdní hostince) sloužící pravděpodobně především státním úředníkům a poslům (Dyčka 2013, 25)

Obr. 95. Mapa římských cest v Británii.

Obr. 96. a 97. Struktura římské cesty.

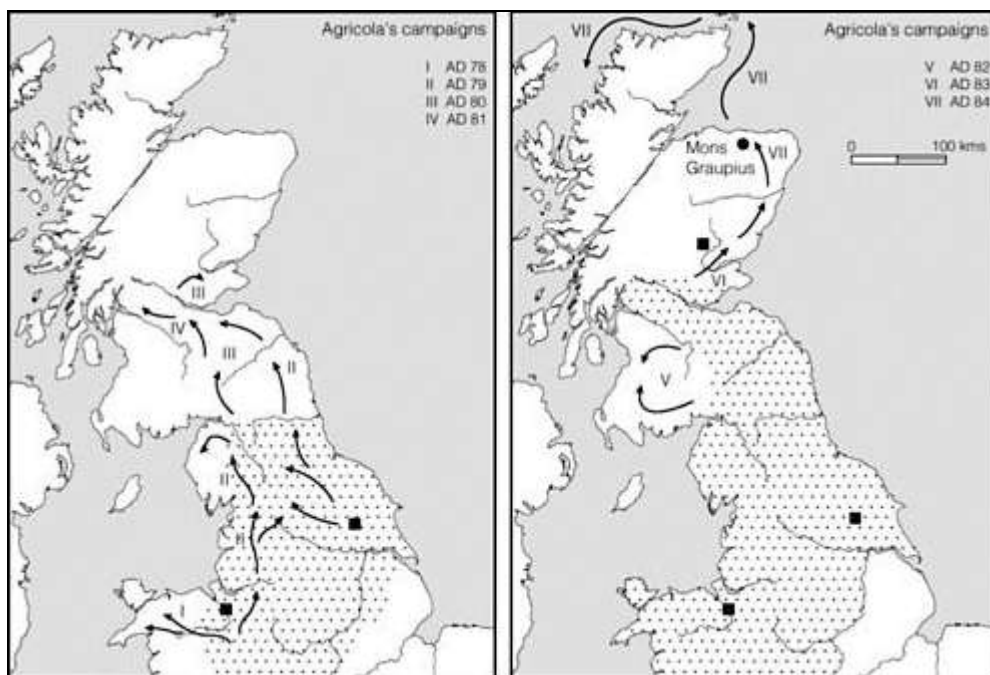
Obr. 98. Římská cesta vedoucí z dnešního Manchesteru do Yorkshiru.

V roce 52/53 po Kr. nahradil náhle zesnulého guvernéra Ostorii Aulus Didius Gallus, který vládl do r. 57 po Kr. Do roku 77/78 po Kr. se v Británii vystřídalo dalších sedm guvernérů (*Williams 2011*, 62 – 63), kteří museli stále potlačovat povstání místních kmenů, které se uchýlovaly převážně k záškodnické taktice. V roce 60 po Kr., jak již bylo zmíněno dříve, napadl guvernér Gaius Suetonius Paulinus ostrov Mona a nechal vyhladit druidy, kteří zde sídlili. Krátce poté vypukla na východě území nejznámější vzpoura vedená Boudicou, královnou Icenů. Povstání vypuklo krátce po smrti jejího manžela, klientského krále Prasutaga. Důvodem bylo neuznání poslední vůle zesnulého krále, který odkázal své království své manželce a římské říši. Podle římského práva však ženy nemohly dědit a římsí úředníci začali nejen vymáhat daně, ale také zabírat domovy a pozemky místní nobility. Poté co vojáci podle některých pramenů zbičovali královnu a znásilnili její dcery, vypuklo povstání, ke kterému se připojily i další kmeny, například Trinovanté. Povstalci zaměřovali své útoky hlavně na romanizovaná města, např. Colchester, Londýn a St. Albans. Podle Tacita zemřelo při závěrečné bitvě 80 000 Britů, ale pouze 400 Římanů. Boudice se podařilo uprchnout, ale zemřela krátce po porážce. Je možné, že královna spáchala sebevraždu ve snaze vyhnout se kapitulaci. Paulinus rozprášil zbytky povstalců a tvrdě potrestal vzbouřence (*Cunliffe 2003a*, 90; *Laycock 2008*, 63 – 72; *Williams 2011*, 44 – 51).

O deset let později vedl protiřímský odboj Venutius, manžel Cartimandui, královny Brigantů, která byla loajální k Římanům, což dokázala zajetím vůdce britského odboje Caracata v r. 51. po Kr. Za její hlavní sídlo je považováno oppidum Stanwick v severním Yorkshiru. Na této lokalitě bylo objeveno velké množství římských importů zahrnujících amfory, skleněné, keramické a obsidiánové nádoby a také depot 146 fragmentů kování vozů a koňských postrojů. Venutius byl poražen guvernérem Q. Petilliem Cerialem.

V roce 77 nebo 78 po Kr. se stává guvernérem slavný vojevůdce Gnaeus Julius Agricola, který pocházel z romanizované jižní Galie a jehož zetěm byl slavný římský dějepisec Tacitus (*Potter – Johns 2002*, 43 - 49). Agricola nevynikal jen vojenskými schopnostmi, nechal také vybudovat přes 1 300 mil cest a přes 60 pevností, které napomáhaly šíření římského vlivu (*Scullard 1986*, 46 - 47). Mezi lety 78 – 83/84 po Kr. Agricola úspěšně pokračoval v záboru Británie. Nejdříve se soustředil na podmanění Walesu, kam podnikl 13 vojenských tažení a rozmístil tři ze čtyř legií do měst, která se nacházela v blízkosti přední linie (Carleon, Wroxeter a Chester). Poté se s XX. a IX. legií obrátil na sever, kde porazil britské kmeny. V létě roku 81 po Kr. dorazil do

Skotska k břehům řek Forth a Clyde a pokračoval v dalších taženích proti Kaledoňanům. O tři roky později porazil Agricola vůdce Kaledoňanů Calgaca, přestože Kaledoňané počtem 30 000 mužů výrazně převyšovali velikost římského vojska, u Mons Graupius, které bývá někdy ztotožňováno s lokalitou Bennachie v Aberdeenshire. Po vítězství ustanovil Agricola pohraniční pásmo podél horské linie Fort - Clyde, ale poté byl odvolán do Říma (Williams 2011, 56 – 57).

Obr. 99. Postup římské invaze v severní Británii.

Z flaviovského období (69 – 96 po Kr.) pocházejí ze severu Anglie nálezy vojenských budov např. z lokality Red House (Northumberland) nebo Elginhaugh poblíž Edinburghu. Na jih od hranice Fort – Clyde bylo objeveno kolem 50 pevností, z nichž velká část byla založena samotným Agricolou. Mezi nejvýznamnější patřily lokality Newstead, Cheviots, Vindolanda, a Luguvalium (dnešní Carlisle). Z pevností na sever od této linie můžeme připomenout Inchtuthil nebo Strageath, odkud pocházejí nálezy keramických nádob z Verulamia a mortarií a terry sigillatty z Galie, což dokládá živé obchodní kontakty i v těchto okrajových oblastech (Potter – Johns 2002, 49 – 57). Navzdory vítězství u Mons Graupius si Římané nikdy nedokázali kaledonské kmeny podmanit. Agricolova hranice se po jeho odchodu ukázala být nehájitelná a Římané se postupně stáhli k linii Tyne - Solway a ukončili další výboje (Haywood 2001, 82).

7. Římská Británie (43 – 410 po Kr.)

Přestože přítomnost Římanů v Británii přinesla politické, ekonomické a kulturní změny, bylo toto území méně romanizované než ostatní římské provincie. Většina obyvatel stále mluvila původním keltským jazykem a také mnoho aspektů keltské kultury a náboženství přetrvávalo.

Na obsazeném území, které nazvali provincie Britannia, zavedli Římané podobný systém vlády jako v Galii. V čele provincie stál guvernér, vysoce postavený Říman, který měl většinou dřívější zkušenosti s velením v armádě. Úkolem prvních guvernérů bylo rozšiřovat území a upevňovat postavení římské říše. Později bylo cílem místodržících zajistit mír a prosperitu provincie. Dalším vysokým vládním představitelem byl prokurátor, který měl na starosti finance a daně. Oba byli také hlavními představiteli výkonné moci. Romanizované území Británie bylo správně rozděleno na *coloniae*, ve kterých žili vysloužilí vojáci, *municipia* (města) a *civitates*, což byly oblasti lokální samosprávy na základě kmenových teritorií z doby železné (Bédoyère 1993, 20 – 21; Haywood 2001, 84). Území byla spravována kmenovými radami, které měly u větších regionů přes 100 členů, ze kterých byli voleni čtyři úředníci. Dva z nich měli na starost občanské právo, včetně souzení zločinů. Druzí dva se starali o každodenní záležitosti, jako např. opravu silnic či výstavbu nových veřejných budov (Williams 2011, 62).

Obr. 101. Tabula Peutingeriana (4./5. stol. po Kr.) – část zachycující provincii Britannia

Udržení míru a obrana Británie vyžadovala stálou přítomnost přibližně 55 000 římských vojáků, kteří ovlivnili rozvoj sociálního a hospodářského života a šířili novou kulturu a náboženské představy. Dnes jejich existenci připomínají pozůstatky

vojenských táborů a pevností a množství písemných a ikonografických pramenů nalezených v římské Británii, které zaznamenávaly jejich kariéru (Scullard 1986, 71).

7.1 Sídliště

Římská nadvláda způsobila prudký rozvoj urbanizace, jejíž součástí, jak již bylo zmíněno výše, bylo zakládání *coloniae* římských občanů. Z některých oppid, jako např. Silchesteru, se stala hlavní města oblastí lokální samosprávy (*civitates*), v ostatních případech byla zakládána nová města (*municipia*). Také na venkově, hlavně v silně romanizovaných oblastech, se projevují velmi výrazné změny (Haywood 2001, 84). Je poměrně obtížné vymezit zřetelnou hranici mezi romanizovanou částí jižní Británie a oblastmi, které zůstaly římským vlivem relativně nedotčeny. Obecně lze území Británie rozdělit na tzv. „civilní“ a „vojenskou zónu“. Civilní zóna zahrnuje hlavně silně romanizovanou jihovýchodní část Británie, zatímco vojenskou zónou se označuje zhruba území dnešního Walesu, severní a západní Anglie a oblast kolem Hadriánova valu (Dyčka 2013a, 29 – 34).

7.1.1. Města

Přítomnost Římanů se výrazně projevila na transformaci krajiny. Nově příchozí obyvatelé budovali silnice, villy a farmy, ale nejvíce se jejich vliv projevil v uspořádání městské zástavby. Většina měst měla náměstí (na kterém se pořádaly trhy), basiliky, chrámy, lázně, obchody, privátní domy atd. Města byla zásobována vodou pomocí potrubí a cisteren (doklady se nám zachovaly např. v Silchesteru nebo Lincolnu). V mnoha městech se nacházela také divadla a amfiteátry. Od 2. stol. po Kr. se začínají objevovat hradby kolem měst. Většina *civitas* na území Británie a nejméně 25 menších měst bylo ohrazeno hliněnými náspy a příkopy, což je ve srovnání s jinými provinciemi neobvyklé. V průběhu 2. poloviny 3. stol. jsou pak některá města opevněna masivními zděnými hradbami (Potter – Johns 2002, 196; Rogers 2011, 2 - 6).

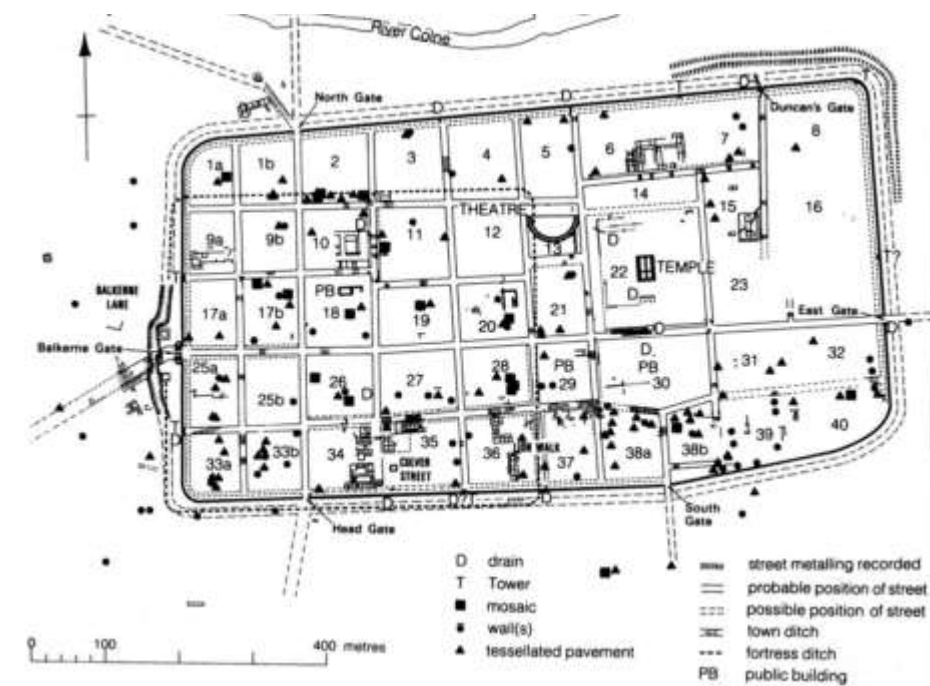

Obr. 102. Pozůstatky římských hradeb v Lincolnu.

U větších měst je také patrný prudký rozvoj industriální činnosti, zejména metalurgie a hrnčířství. Mezi nejvýznamnější města římské Británie patřil Londýn, Colchester, Lincoln, Gloucester a York. Co se týče velikosti, byla města obecně v porovnání s dnešními malá: největší byl Londýn s počtem obyvatel přibližně 30 tisíc, mezi větší města patřil také Cirencester, St. Albans a Colchester, které měly kolem 15 tisíc obyvatel. Ve většině případů měla významnější města v římské Británii kolem 3 – 5 tisíc obyvatel. Celková populace se odhaduje na 2,5 milionu obyvatel, z čehož 2 miliony obyvatel žily na venkově (Potter – Johns 2002, 68; Todd 2007, 162 - 166).

Colchester (Camulodunum)

Jako bližší příklad rozvíjející se urbanizace si můžeme uvést již výše zmíněný Colchester, který byl první *colonia*. Výzkum zde byl prováděn v 70. letech minulého století. Dobyťím v r. 43 nebyla kontinuita keltského sídliště přerušena, ale v jeho blízkosti byla vybudována vojenská pevnost. Po přibližně šesti letech byla pevnost opuštěna a na jejím místě vybudována *colonia* s velkým chrámem galo-římského typu. Tacitus se zmiňuje i o administrativní budově a divadle. Některé z dalších objevených budov byly interpretovány jako obchody. V jedné takové budově se našlo v oddělených místnostech zboží sestávající se z obilí, 30 mortarií a asi 80 nádob (Bédoyère 1993, 29 – 31; Wacher 1998, 61).

Obr. 103. Římský Colchester.

Obr. 104. Claudiův chrám v Colchestru.

Londýn (Londinium)

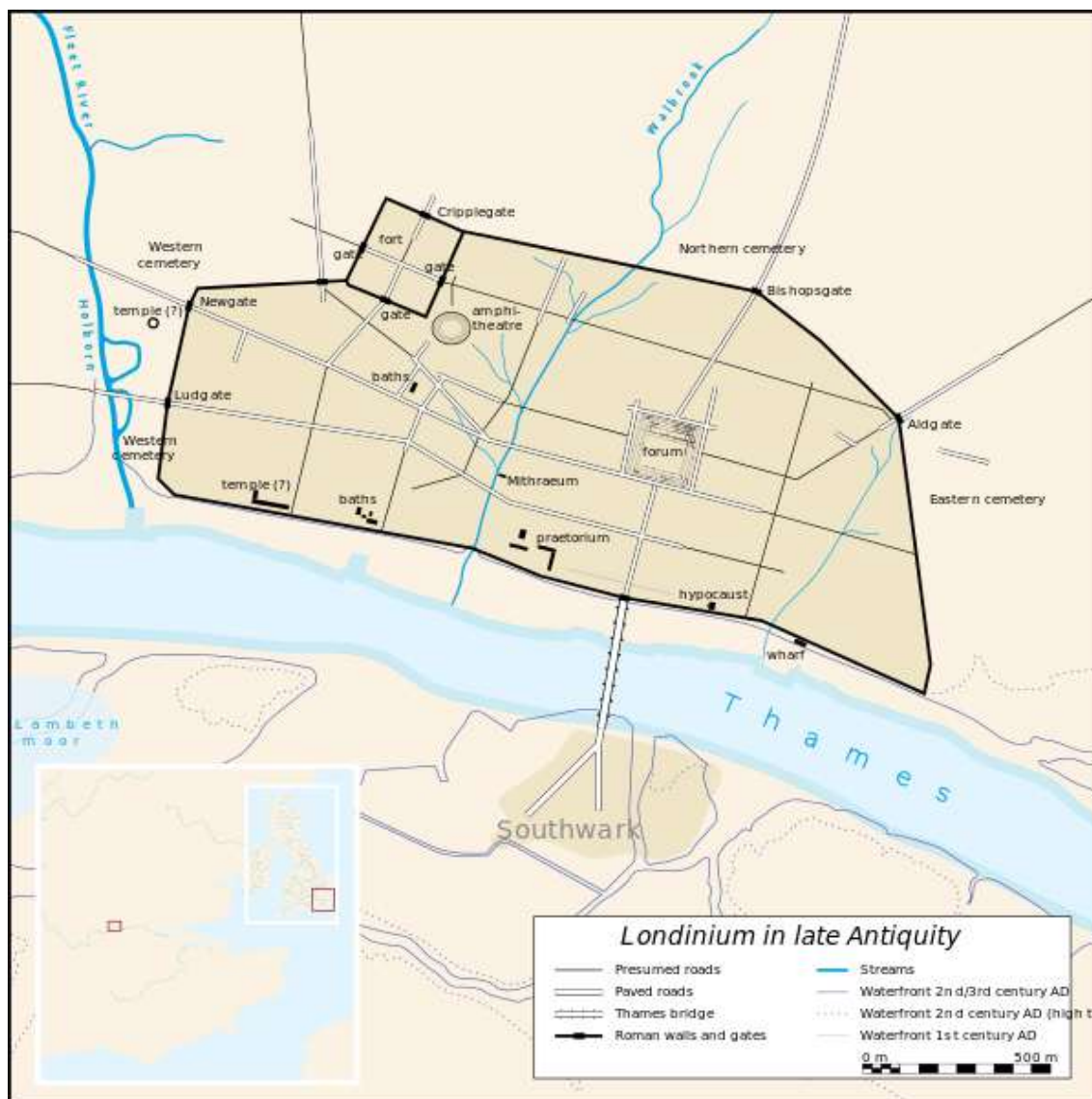
Dále můžeme zmínit Londýn, který se stal hlavním městem provincie Britannia. Přestože podle Tacita bylo město v 1. stol. po Kr. významným obchodním centrem, neznáme jeho původní název a ani dokladů dřívějšího osídlení není mnoho. Z roku 43 po Kr. pochází vojenský tábor. V následujícím období (44 – 50 po Kr.) se rozrůstala plánovaná zástavba, pravděpodobně opět vojenské povahy s mostem přes Temži. Během příštích deseti let docházelo k dalšímu rozvoji. Byly stavěny roubené domy s hliněnou podlahou a omítnutými stěnami. Podél hlavní cesty bylo vedeno vodovodní potrubí. Vývoj byl přerušen povstáním vedeným královnou Boudicou v letech 60 – 61 po Kr., při kterém bylo město vypáleno. Po potlačení vzpoury bylo město znovu vystavěno. Z tohoto období pocházejí administrativní budovy a komplex staveb, pravděpodobně palác místodržícího, se zahradou s fontánami a okrasným bazénem, fórum, lázně, obchody, velkosklady, pevnost, amfiteátr a mnoho veřejných i privátních budov. Na konci 1. stol. po Kr. bylo fórum rozšířeno a přistavěna basilika. Tento komplex zabírající přibližně 7,5 akru byl největší v římské Británii.

Obr. 105. Londýnské fórum.

Na počátku 2. stol. byla rozšířena také pevnost (rozloha činila 11 akrů), která nyní pojala tři legie (*Scullard 1986*, 51 - 55, 93 - 111). V roce 125 vypukl v Londýně další požár, který zničil mnoho dřevěných budov, ale rozvoj tohoto důležitého přístavu (jak dokazují i nálezy lodí z tohoto období na dně Temže) a obchodního centra pokračoval dále. Obyvatelé Londýna měli přístup ke zboží ze všech koutů římské říše, jak dokládají nálezy keramiky z Galie a Německa, skleněného zboží z Itálie, amfory s vínem z Itálie a Španělska a levnější víno v sudech z Galie, olivový olej ze Španělska, jantarové korálky z oblasti Baltu, mramor z Řecka a Itálie, gagát z Yorkshiru, olovo z Derbyshiru a cín z Cornwallu.

Kolem roku 200 po Kr. ohraničovaly 3 km dlouhé a 6 metrů vysoké hradby město o rozloze 330 akrů. Opevnění bylo vybudováno z kentského pískovce. Vjezd do města umožňovaly brány, které byly používány ještě ve středověku. Pozůstatky hradeb jsou na některých místech patrné dodnes (*Williams 2011*, 66 – 67).

Obr. 106. Londýn kolem r. 400 po Kr.

Bath (Aquae Sulis)

Za zmínku také stojí unikátní lázně v Bath (Somerset). Toto místo bylo pro své léčivé prameny považováno za posvátné již v předřímském období. Římané termální pramen zachycovali do nádrže, kterou obestavěli rozsáhlým lázeňským komplexem. Z nálezů je patrné, že se jednalo o kosmopolitní město, do kterého se sjížděli lidé z různých koutů Evropy (Williams 2011, 60 – 61).

Obr. 107. Římské termální lázně v Bath.

Na území římské Británie se nacházelo také přibližně 80 malých romanizovaných měst, které měly roli lokálních center. Mnoho z těchto sídlišť vykazuje stopy předřímského osídlení. Jako příklad můžeme zmínit Braughing v Hertfordshiru, Ancaster v Lincolnshiru nebo Godmanchester v Cambridgeshiru (*Potter – Johns 2002, 75 – 78*).

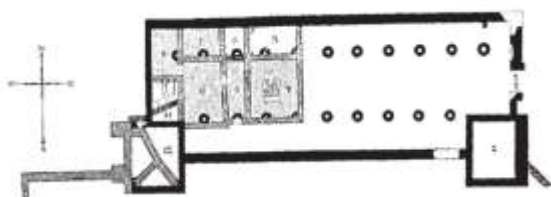
7.1.2 Venkov

Méně výrazné byly změny na venkově, kde stále žila většina obyvatel. Urbanizace neprobíhala ve všech oblastech stejně. V tzv. vojenské zóně na severu Anglie na území dnešního Northumberlandu a Cumbrie stále přetrvávala sídliště s dřevěnými či kamennými domy kruhových půdorysů z předřímského období, např. lokality Barradon a Hartburn. Z těchto lokalit většinou pochází jen velmi málo hmotných nálezů. Chybí nálezy mincí a také doklady metalurgie a nádob římského typu se objevují jen velmi zřídka. Výjimku tvoří např. zemědělské usedlosti v Silloth a Penrith, kde byla objevena terra sigillata a mortaria, ale ani zde nenacházíme mnoho stop dokazujících intenzivnější kontakty s římským světem, přestože přítomnost římské armády musela alespoň částečně ovlivnit místní produkci a směnu. Výrazněji se romanizace této oblasti projevuje až v průběhu 3. stol. po Kr. Podobně se situace vyvíjela i ve Walesu. Také zde převládala tradice kruhových domů a římský vliv zde není příliš patrný. Výjimku tvoří některá sídliště místního kmene Demetů, např. jejich hlavní město Carmathen (Moridunum) nebo lokality Cwmbrwyn a Trelissey. Také na severozápadě Walesu se nacházejí rozsáhlejší a bohatší sídliště, např. Din Lligwy, kde byly objeveny čtyři pozdně římské budovy pravoúhlého půdorysu, stříbrný ingot, mince a množství římské keramiky. Také území dnešního Devonu a Cornwallu, kde byl usídlen kmen Dumnonů, nebylo příliš romanizováno, ačkoliv dnešní Exeter (Isca Dumnoniorum) byl do roku 75 po Kr. legionářským táborem. Zvláště v západním Cornwallu přežívají malé ohrazené usedlosti, jako příklad lze uvést sídliště Tregurthy. Stejně jako v předchozích případech není z tohoto prostředí mnoho nálezů římského původu. Také zde však existují výjimky, nejlepším příkladem je lokalita Carvossa, odkud pocházejí neobvykle bohaté nálezy spon a skleněných a keramických nádob datovaných do 1. stol. po Kr. (*Potter – Johns 2002, 69 – 72*).

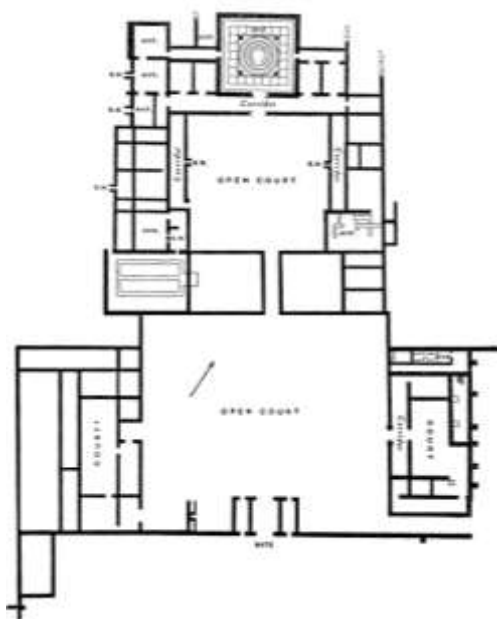
Villy

Hospodářský rozvoj je zvláště patrný silně romanizované v jihovýchodní oblasti (civilní zóna) na velkých hospodářských usedlostech a villách, jejichž koncept se rozšířil z oblasti Středozemního moře. Za villy považujeme sídla na venkově spojená se zemědělskou produkcí patřící bohatým obyvatelům měst a vlastníkům půdy. První stavby tohoto typu se objevují již krátce po římském záboru v 1. stol. po Kr., ale jejich rozkvět je datován zvláště do 3. a 4. stol. po Kr. Villy se většinou nacházely v blízkosti měst a byly díky své zemědělské produkci výraznou složkou ekonomického systému. Většina z nich se nacházela v úrodných nížinách s přirozenými vodními zdroji, ve vyšších polohách je výskyt vill mnohem nižší. Tento typ staveb se koncentroval hlavně na území jihovýchodní Anglie a při ústí řeky Severn, nejdále na severu byly villy doloženy v Yorkshiru. Z Walesu je známo jen několik těchto lokalit vyskytujících se v romanizovanějších oblastech u jihovýchodního a severovýchodního pobřeží, zatímco ze severní Anglie a Skotska nejsou známa žádná sídla, která by mohla být označována tímto termínem. Kromě vill se v romanizovaných částech britského venkova vyskytovaly i další typy osídlení, např. neohrazené samoty (Bradley Hill, Werrington) či vesnice, např. lokalita Catsgore (*Dyčka 2013a*, 30 - 32).

Na základě architektonického členění můžeme rozlišit několik typů vill. Nejjednodušší formou rozšířenou v průběhu 2. stol. byly villy tzv. chodbového typu, ke kterým byly často později přistavována postranní křídla. Dalším typem jsou větší a nákladnější villy dvorového uspořádání, které měly čtvercový půdorys obestavující dvůr a vstupní bránu. V Británii byly také poměrně běžné villy halového (bazilikálního) typu.

Obr. 108. Villa bazilikálního typu z lokality Stroud.

Obr. 109. Vila dvorového typu z Woodchesteru.

Villy byly vybaveny lázněmi, horkovzdušným topením (*hypocaustum*), okrasnými zahradami, pokoji pro rodinu a hosty a částmi určenými pro správce, sloužící a otroky, mnoha hospodářskými stavbami (sýpky, stáje, stodoly, vinné sklepy, dílny, mlýny atd.) a v některých případech také venkovními svatyněmi kruhového půdorysu, které byly zdokumentovány např. na lokalitě Lullingstone. Kromě zemědělské produkce je na těchto lokalitách doložena také řemeslná produkce, např. výroba keramiky, metalurgie, zpracování kůže a vlny atd. (Koudela 2008, 5 – 21). Rozsáhlé villové komplexy mohlo obývat spolu se sloužícími a otroky i více než sto lidí (Williams 2011a, 6).

Obr. 110. Hypocaust ve ville Chedworth.

Nejranější villy z 1. stol. po Kr., které se příliš neodlišovaly od usedlostí místního původu, byly stavěny ze dřeva a až v pozdějších fázích se zřetelněji projevuje středozevní architektura, jako tomu bylo v případě lokalit Lockleys, Park Street (Hertfordshire) a Rapsley (Surrey). Od poloviny 2. stol. po Kr. se objevují villy chodbového typu známé např. z lokalit Great Staughton (Huntingdonshire) a Mansfield Woodhouse (Nottinghamshire). Komplexnější stavby tohoto typu s postranními křídly byly objeveny např. ve Folkstonu (Kent) a Frocester Courtu (Gloucestershire). Villy dvorového typu jsou známé z lokalit Bignor (Sussex), Woodchester a Chedworth (Gloucestershire) a villy halového typu z lokalit Stroud a Clanville (Hampshire).

Obr. 111. Model villy chodbového typu v Chedsworthu.

Interiéry byly často bohatě zdobené podlahovými mozaikami, známými např. z lokalit Bignor v Sussexu, Cirencester, Dorchester, a nástěnnými malbami. Vývoj mozaik v Británii lze rozdělit do čtyř hlavních fází datovaných do 1. až pol. 4. stol. po Kr. Pro první fázi jsou typické černobílé geometrické motivy (Fishbourne), které se postupem času vyvíjely ve stále složitější obrazce a objevují se také nové vzory a náměty. Nejpropracovanější mozaiky s figurálními motivy pocházejí z 3. a pol. 4. stol. po Kr., která jsou zároveň obdobím největšího rozmachu výstavby vill. Na území Británie byly rozeznány čtyři výrazné mozaikové školy: petuarská na severovýchodě, durobrivanská ve střední Anglii, corinská v Gloucestershiru, Wiltshiru a Oxfordshiru, a durnovarská na jihozápadě (*Koudela 2008, 25 - 77*). Mozaiky byly sestavovány z drobných kousků kamene většinou místního původu, např. křídý, mramoru, pískovce, ale také ze zlomků keramiky a skla. Stěny domů byly zdobeny freskami znázorňující klasické scény, rostlinné motivy i architektonické prvky. Lidské postavy byly neobvyklé, výjimku tvoří nástěnná malba z villy v Lullingstone. Archeologické nálezy dokládají, že zdobené byly i vnější stěny domů. Vybavení interiéru bylo minimální, většinou se jednalo o pohovky, proutěná křesla či sedátka a dřevěné truhly. Místnosti byly osvětlovány bronzovými či keramickými lampami a svícemi (*Williams 2011a, 12 – 13*).

Obr. 112. Mozaika z villy v Chedworthu.

Obr. 113. a 114. Mozaiky z villy v Cirencesteru.

Obr. 115. Freska z villy v Lullingstone.

Z území Británie je známo okolo 1000 staveb tohoto typu. Některé z raných vill, např. lokality Eastbourne, Folkestone a Mersea (Essex), se nacházejí v blízkosti vodních cest. Lze tedy předpokládat, že mohly být vybudovány pro zahraniční obchodníky, přestože ve většině případů jsou villy považovány za sídla místní aristokracie. Tuto domněnku podporuje i fakt, že některé villy byly postaveny v blízkosti významných lokalit doby železné, jako tomu bylo v případě Tidbury Rings (Hampshire), Ditchley a Shakenoak (Oxfordshire) nebo Gorhambury nedaleko Verulamia. Zdá se také, že mnoho z těchto sídel se nachází v blízkosti bohatých hrobů s mohylami, ve kterých byla pohřbena místní aristokracie. V rozporu s uvedenými příklady je rozlehlá villa ve Stanwicu ze 4. stol. po Kr., jejíž vybavení, např. neobvykle velké množství soch, z nichž některé zobrazují vítězství Římanů nad barbary, naznačuje, že její obyvatelé byli římského původu (*Potter – Johns 2002, 84 – 90*). Také villa v Lullingstone bývá považována za sídlo guvernéra Publia Helvia Pertinaxe, který působil v Británii v letech 185 – 187 po Kr.

Obr. 116. Rekonstrukce římské villy v Lullingstone.

Některé z vill pravděpodobně nesloužily jako rodinná sídla, např. villa v Chedworthu mohla sloužit k ubytování poutníků, kteří navštěvovali nedalekou svatyni a Gabebridge Park (Hertfordshire) bývá považován díky nálezů venkovního bazénu za lázně (*Williams 2011a, 7*).

Nejvýznamnější lokalitou je villa ve Fishbourne poblíž Chichesteru, označovaná často termínem palác. Komplex zabírá rozlohu 2,25 akrů a někdy bývá považován za sídlo krále Cogidubna, který byl spojencem Říma v 1. stol. po Kr. Původní palác měl přibližně 100 místností, z nichž měla většina mozaikovou podlahu, která byla pravděpodobně vytvořena řemeslníky z Galie nebo Itálie. Dochovalo se kolem čtvrtiny těchto mozaik, což znamená, že se jedná o největší sbírku mozaikových podlah v Británii. Součástí komplexu byl bazén, fontány a terasovité zahrady se sloupy, sochami a záhony květin (lilie, růže, levandule, fialky atd.) a bylin používaných při vaření i výrobě léků (např. tymián, máta a koriandr). Většina místností byla také pravděpodobně zdobena nástěnnými malbami, které se však téměř nedochovaly. Stavební práce ve Fishbourne započaly v 60. letech 1. stol. po Kr. Palác byl několikrát přestavován, ale po požáru na konci 3. stol. po Kr. nebyl znovu postaven.

Obr. 117. Model villy ve Fishbourne.

Obr. 118. Mozaika z villy ve Fishbourne.

Většina vill byla opuštěna v průběhu 5. stol. po Kr. a použitelný materiál byl rozebrán a použit pozdějšími generacemi na nové stavby (*Williams 2011a*, 68 – 71).

Co se týče severu a západu zůstaly zemědělské a stavební postupy relativně nezměněny. Z osídlení převažují neohrazené samoty a rozptýlené usedlosti (*Haywood 2001*, 84).

7.2 Hospodářství

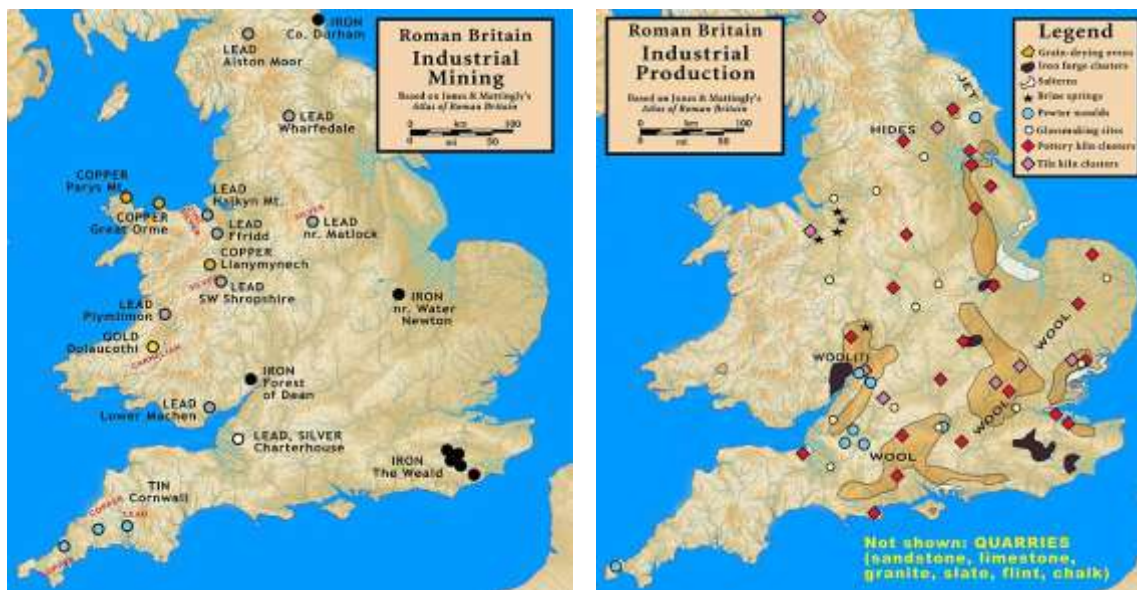
Římský vliv se samozřejmě projevil i v hospodářství. Do zemědělského odvětví přinesl již výše zmíněný nový typ zemědělské usedlosti – villa, zdokonalení některých nástrojů i nové plodiny (např. zelí, hrášek, tuřín, mrkev, švestky, jablka, třešně a vlašské

ořechy). Z plodin se nejvíce pěstovalo žito, oves a len (Wacher 1998, 112). Díky výzkumu na lokalitě Woodcuts (Wessex) se dozvídáme o procentuálním zastoupení jednotlivých druhů chovaných zvířat: hovězí dobytek (40 %), ovce/kozy (29 %), prasata (13%) a koně (10%). Většina ostatních kostí patřila psům. Jídelníček doplňoval rybolov a sběr měkkýšů. Oblíbenou zábavou byl lov. Významný vliv na hospodářství měl také odliv části obyvatel do měst, kde vznikla nová střední třída a přítomnost velkého množství vojáků, což zvýšilo poptávku po potravinách. Drobní zemědělci tak mohli své přebytky prodávat za hotovost na nejbližším městském tržišti.

Obr. 119. Železné zemědělské nástroje.

Dalším důležitým hospodářským odvětvím byla těžba kovů. Jako nejvýznamnější můžeme jmenovat železo, olověné rudy, ze kterých se získávalo stříbro, a hlavně cín, jehož naleziště v Cornwallu byla na kontinentu známá již v prehistorickém období, a které Římané využívali opět od pol. 3. stol. po uzavření dolů ve Španělsku a Dácii. Ze slitiny cínu a olova, těženého v Mendipsu, Peak Districtu a severním Walesu, se vyrábělo oblíbené stolní náčiní. Těžilo se také uhlí, břidlice a mramor, který byl žádaný nejen jako stavební materiál, ale také při výrobě nábytku. Významným artiklem byla i sůl a dřevo.

Obr. 120. a 121. Mapa těžebních areálů a industriální produkce v římské Británii.

Hmotná kultura

Důležitým aspektem pro poznání životního stylu a průběhu romanizace v období římské Británie jsou nálezy výrobků z různého materiálu, které jsou velmi různorodé v závislosti na regionu a sociálním postavení.

Keramika a kovové nádoby

Výraznou část nálezů hmotné kultury zastupují keramické nádoby. Místní keramická produkce je v tomto období na území Británie zastoupena dvěma výraznými typy: castorské a newforestské zboží. Pro castorské zboží (datované ke konci 2. stol. po Kr.) je typická plastická výzdoba znázorňující lovecké scény. Keramika z New Forestu má tmavý metalický povrch zdobený malovanými ornamenty a je datována do pozdního 3. a 4. stol. po Kr.

Obr. 122. Castorská keramika.

Obr. 123. Keramika z New Forestu.

Mezi importovanou keramikou převažují amfory, mortaria a terra sigillata (z Arezza a samianské zboží z jižní Galie). Typickými projevy romanizace v hmotné kultuře jsou také nálezy soch a stříbrného stolního náčiní. Různé druhy stříbrného nádobí (talíře, poháry, lžíce) jsou rozšířeny hlavně v pozdní době římské, často jako součást depotů. Jako příklad můžeme uvést stříbrný talíř z Mildenhallského pokladu ze 4. stol. po Kr. zdobený mytologickými postavami, který má v průměru 60,5 cm a váží 8,25 kg. Další depoty stříbra z tohoto období obsahující často stříbrné lžičky a naběračky zdobené křesťanskými a pohanskými náboženskými motivy pocházejí z lokalit Canterbury, Traprain Law, Corbridge, Hoxne a Thetford (*Potter – Johns 2002*, 208 – 209). Luxusní importy římského původu jako kovové, skleněné a keramické nádoby spolu s lampami také často tvořily hrobovou výbavu bohatých pohřbů. Pro Británii jsou typické, jak již bylo zmíněno výše, stolní servisy vyráběné z cínových slitin, jejichž výskyt není na kontinentu příliš obvyklý. Tyto artefakty byly objeveny například v depotech z pozdně římského období v Appleshawu a Icklinghamu (Suffolk). V případě kovových a skleněných nádob se v ranějších obdobích jednalo v naprosté většině o importy, ale později je doložena i místní produkce kovových nádob ze stříbra (mísy) a bronzu (bronzové kotle). Máme také doklady skleněných nádob (Bayford) místní výroby, i když v tomto případě se většinou luxusnější zboží stále dováželo nejdříve ze Sýrie a později z Porýní (*Potter – Johns 2002*, 127 – 144).

Obr. 124. Samianská keramika.

Obr. 125. a 126. Stříbrný talíř a lžičky z lokality Mildenhall.
Obr. 127. Skleněná nádoba z Bayfordu.

Součásti oděvu a ozdoby

Další významnou součástí hmotné kultury jsou šperky zahrnující spony, vlasové jehlice, náhrdelníky, náramky, náušnice atd. Velká část těchto nálezů pochází z hrobových výbav. Jako v předchozích případech i zde můžeme rozlišit místní a kontinentální tradice. U artefaktů místního původu převládají spony z železa nebo bronzu, někdy zdobené smaltem. Unikátním britským typem jsou tzv. dračí spony. Objevují se také bronzové spony zdobené postavami zvířat, která jsou spojována s různými kulty a božstvy. Luxusní šperky místní výroby zastupují např. nákrčníky ze Snettishamu z 1. stol. př. Kr. vyrobené ze zlata, stříbra a elektronu. Náhrdelníky a jiné ozdoby vyráběné ze zlatého drátu či složitě splétaných řetízků či oblíbené náhrdelníky z drobných korálek jsou římského původu. Také prsteny se v předřímském období nacházejí jen ojediněle. Po římském záboru se tyto ozdoby stávají velmi populární, objevují se v rozličných variacích a jsou nošeny muži, ženami i dětmi. Významný nález římských šperků pochází z depotu nalezeného opět na lokalitě Snettisham v Norfolku, tentokrát datovaného do poloviny 2. stol. po Kr. Poklad umístěný v malé keramické nádobě obsahoval stříbrné šperky včetně prstenů a náramků s motivem hada a prstenů s gemami, zlomkové stříbro, stříbrné a bronzové mince a 110 nezasazených gem z karneolu pravděpodobně místního původu. Dalším materiálem používaným k výzdobě šperků (náramky, prsteny, korálky, vlasové jehlice a přívěsky) byl gagát, který se těžil v okolí Whitby (Yorkshire). Nejznámějším nálezem tohoto typu je závěsek ve tvaru hlavy Medúzy, který byl objeven v Londýně (*Potter – Johns* 2002, 144 – 150).

Obr. 128. Dračí spona.

Obr. 129. Gagátový závěsek s hlavou Medúzy.

Obr. 130. Depot ze Snettishamu z pol. 2. stol. po Kr.

Výrobky z organických materiálů

Šperky, hlavně spony, úzce souvisí s odíváním. Textilní materiály jsou bohužel ve většině případů obtížně archeologicky doložitelné. V případě britského území se písemné prameny zmiňují o typických nepromokavých britských pláštích, které byly dováženy i na kontinent (*birrus Britannicus*) a vlněných vzorovaných oděvech, které byly oblíbené před římskou okupací. V době římské dochází v Británii opět k prolínání místních a středozeimních tradic. Typickým materiálem pro toto období je vlna a len. Poměrně časté jsou doklady produktů z kůže používaných k výrobě vojenského vybavení včetně stanů a různých typů obuvi, které se často vyskytují v sídlištním kontextu.

Velmi rozšířené bylo také využití dřeva používaného při stavbě budov a k výrobě vozů, člunů, nábytku (doložen je také proutěný), náradí, nádobí i drobných dekorativních předmětů. Předpokládat může např. existenci dřevěných vlasových jehlic, i když zatím chybí archeologické nálezy. Stejně jako textil však i tento materiál v nevhodných podmínkách snadno podléhá zkáze (Potter – Johns 2002, 150 – 154).

Obchod

Římané měli také značný podíl na rozvoji obchodu, který ovlivnili hlavně stavbou silnic, rozšířením používání mincí a životem ve městech. Všechny tyto aspekty napomáhaly k šíření římského životního stylu. Hlavně u vyšších vrstev se vysoce zvedla

poptávka po stavebním materiálu a vybavení, potřebných pro nové domy ovlivněné římskou architekturou, potravinách, vínu, olivovém oleji, jemné stolní keramice, skleněných nádobách a oděvech. Romanizovaní Britové nosili tuniky a tógy, zatímco britské ženy se oblékaly do dlouhých řasených tunik, nosily složité účesy a používaly kosmetické přípravky obsahující olovo, okř, křidu či uhlí, vše podle římské módy. Barva oděvu a šperky, které ženy nosily, odrážely jejich postavení ve společnosti. Oblíbeným obchodním artiklem byla také terra sigillata, na které je v průběhu 2. stol. patrný vliv britských výzdobných prvků včetně rostlinných úponků a zvířecích postav. Tento typ nádob se užíval k běžnému každodennímu stolování. Při slavnostních příležitostech bylo používáno stříbrné či cínové nádobí (Williams 2011, 78 – 79). Mezi vývozní artikly v tomto období patřily ústřice, typické pláště (*birrus Britannicus*), obilí a kovy (železo, měď, cín, stříbro a zlato). Ačkoliv vrstva elity žila v nových elegantních městských domech s centrálním vytápěním, většina lidí nadále přebývala v jednoduchých dřevěných domech. Mnoho z těchto staveb bylo obýváno obchodníky nebo řemeslníky, kteří pro svou živnost využívali přední místnost otevřenou do ulice.

Pro obchod s kontinentem byla velmi významná námořní doprava. Dále se přepravované zboží dopravovalo podél pobřeží či po řekách. I do vzdálenějších měst jako je Chester a York bylo zboží raději převáženo po vodě, než po silnicích. Pozemní komunikace byly využívány také, v těchto případech bylo zboží přepravováno na vozech tažených voly nebo na koních, primárně však římské silnice sloužily k vojenským účelům (Williams 2011, 64 – 65). Kromě římského území obchodovala Británie také se Skotskem a v menší míře i Irskem (Scullard 1986, 125 - 145).

7.3 Architektura a umění

V umění se v římském období mísily dvě tradice. K původním keltským abstraktním motivům se přidaly nové vlivy v podobě naturalističtějších klasických římských soch, nástěnných maleb a mozaik, zachycující venkovské a mytologické scény. Nálezy soch jsou v Británii poměrně ojedinělé, většinou se jedná o zpodobnění římských vládců a božstev. V materiálu převažuje mramor a bronz. Jako příklad můžeme zmínit velkou bronzovou sochu Merkura z Gosbeck Farm (Colchester), Venuše ze St. Albans či skulpturu lučištníka objevenou v Cheapside v Londýně (Potter – Johns 2002, 124 – 125).

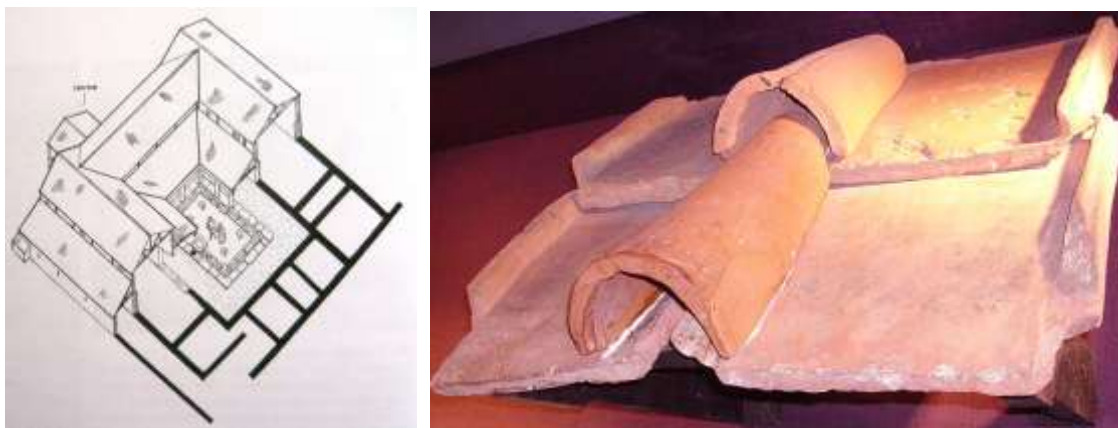

Obr. 131. Socha lučištníka.

Obr. 132. Socha Merkura.

Římský vliv se také projevoval na výzdobě keramických, skleněných a kovových nádob, které byly inspirovány importy z kontinentu, ale přizpůsobovány místnímu vkusu. Romanizace se také výrazně odráží v architektuře. Před příchodem Římanů v roce 43 po Kr. byla typická obydlí kruhového půdorysu stavěna pouze ze dřeva, proutí a mazanice. Sofistikovanější architektura se v tomto období uplatňovala převážně při stavbě komplexních opevnění hradišť. S příchodem Římanů se v centrálních částech Británie projevuje vliv římské architektury, která byla z počátku převážně vojenského charakteru. Typické jsou symetrické, pravidelné, pravoúhlé kamenné budovy (na jihovýchodě Británie převážně z pískovce), často vybavené vodovodním potrubím a ústředním topením. Výraznými architektonickými prvky jsou vítězné oblouky (Londýn, St Albans, Ancaster), sloupy (Cirencester), chrámy, různé veřejné budovy, mosty (Chester, Willowford), silnice, vodní mlýny (Haltwhistle Burn poblíž pevnosti Greatchester, Nettleton), akvadukty (Woodchester, Lincoln), mola (Londýn) a majáky (Dover). Převážně od 2. stol. po Kr. se objevují také nové stavební materiály jako je mramor, beton, pálené cihly a tašky, které nahradily dřevo používané v průběhu 1. stol. po Kr. při budování většiny vojenských i veřejných staveb (*Béyodoyére 2002*, 8 – 21, 43 – 44, 62 – 66).

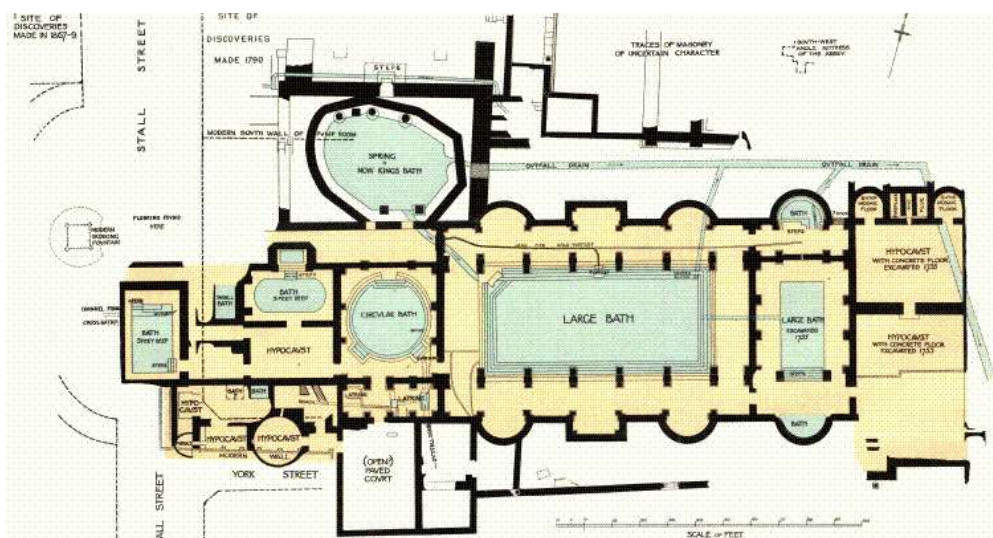

Obr. 133. Rekonstrukce městského domu z lokality Caerwent.

Obr. 134. Střešní tašky z villy na lokalitě Fishbourne.

7.4 Volný čas

Volný čas mohli trávit Římané a romanizované místní obyvatelstvo např. ve veřejných lázních, které byly centrem společenského života. Lázně se nenacházely pouze ve městech, ale také v některých vojenských táborech (např. v Carleonu) a bohatých soukromých domech. Nejlépe dochované pozůstatky lázeňských budov pocházejí z lokalit Leicester, Wroxeter a Bath. Součástí lázeňských komplexů byla většinou tělocvična (*palaestra*) a obvyklá série místností s bazény se studenou (*frigidarium*), teplou (*tepidarium*) a horkou (*caldarium*) vodou. (Béyodoyère 2002, 41 – 42).

Obr. 135. Plán římských lázní v Bath.

Obr. 136. Pozůstatky lázní ve Wroxeteru.

Oblíbenou zábavou byly také hazardní hry, např. kostky, a sázení na gladiátorské zápasy či vozatajské závody. Mnohá města měla amfiteátry či stadiony. Nejlépe dochovaný amfiteátr v Británii se nachází v Carleonu, další se nacházejí např. v Londýně, Silchestru, Cirencesteru nebo Chesteru (*Potter – Johns 2002*, 106). Tyto venkovní prostory mohly být využívány při různých náboženských a vojenských slavnostech či zvláštních svátcích. Kromě gladiátorských zápasů a soubojů s divokými zvířaty byly také oblíbení akrobaté, žongléři, zápasníci a boxeři. Tato představení byla považována za důležitý politický nástroj, který měl sloužit k udržení spokojenosti mezi poddanými. Ze St. Albans (Verulamium), Canterbury, Colchesteru, Brough v Cumbrii a z chrámového komplexu v Gosbecksu jsou známá také římská divadla (*Williams 2011*, 74 – 77).

Obr. 137. Pozůstatky amfiteátru z lokality Carleon.

Obr. 138. Pozůstatky divadla z lokality St. Albans.

Obr. 139. Hrací set z Corbridge.

7.5 Pohřebiště

7.5.1 Pohřební ritus v 1. a 2. stol.

Po svém příchodu do Británie zde Římané našli starou i novou pohřební tradici a rychle k ní přidali i svůj vlastní ritus odvozený od zvyků středozevního světa. Všechny tyto obyčeje se v následujících letech vzájemně ovlivňovaly, ale přesto zůstaly stále přinejmenším v prvních dvou stoletích identifikovatelné. Starý pohřební ritus s ukládáním zemřelých v jámách a příkopech přetrvává ve venkovském prostředí, hlavně v severní a západní Británii. I některé z intruzivních kostrových ritů přetrvávají. Novější žárové pohřby nobility (vycházející z aylesfordské tradice) se v tomto období rozšiřují na jihu a východě, zatímco klasický římský ritus nacházíme ve vojenských oblastech, v prostředí vil a obchodních centrech (*Taylor 2001*, 87 - 88).

Klasický římský ritus

Základními rysy římských pohřbů v Británii nastupujících v polovině 2. stol. byla kremace, užívání schránky na uložení ostatků a hrobová výbava obsahující stolní keramiku, přídavky pokrmů (nebo jejich symboly) s jen několika málo osobními předměty potřebnými pro cestu na onen svět (boty, lampa a mince). Z osobních předmětů byly nalezeny i spony, které odrážejí kontinuitu pohřebního ritu z doby železné. Hroby lemovaly hlavní cesty vedoucí do měst. Počet nálezů hrobů s klasickým římským pohřebním ritem je vyšší než v dřívějších letech, ale nálezy jsou jen lokální a na venkově stále převládají místní zvyky.

Obr. 140. Lampy.

Nový římský ritus je doložen v psaných pramenech i archeologických nálezech, které jsou relativně snadno rozpoznatelné, datovatelné a do určité míry i interpretovatelné. Jeden z částečně využitelných písemných zdrojů z 2. stol. z římské provincie pochází od Luciana ze Samosu. Jeho popis zacházení s mrtvými, kdy bylo tělo zesnulého umyto, potřeno parfémem, ověčeno květy a oblečeno do roucha, odpovídá archeologickým nálezům (Taylor 2001, 88 - 90).

Typy pohřbů

Populace užívající kostrový ritus ve skrčené poloze bez hrobové výbavy i ty užívající novější ritus pokračovaly ve svých zvycích, nicméně přímý vliv klasické římské tradice se rovněž projevil. Na konci 1. stol. se u mnohých měst objevují římská pohřebiště a podobné výrazné změny byly způsobeny rozšířením vil v jižní Británii. Tyto změny možná iniciovaly rodiny přistěhovalců, které ovlivnily domorodé horní a střední vrstvy obyvatel. Na severu jsou známy pouze pohřby související s římskými městy a vojenskými areály. Prvky klasického římského ritu jsou zachytitelné např. v hrobové výbavě u kmene Britonů na jihovýchodě Anglie.

Pohřebiště podél cest byla objevena v Cambridgeshiru, Essexu a Hertfordshiru. Ohrazené hřbitovy římského ritu, se objevují v prostředí vil, např. Kentu. Nálezy pochází také z lokality Litlington v Cambridgeshiru, která je spojována s rozlehlou vilou. Jednalo se o dlouho trvající ohrazené pohřebiště se směsicí ritů užívané od 1. do konce 4. stol. s více než 80 žárovými hroby uspořádanými do sítě řad podél římské cesty. Několik z nich bylo ve schránkách s výbavou tvořenou stolním náčiním, typickým džbánem, zásobnicí a pohárem ze Samosu. U jiných byly zachyceny stopy po vyložení hrobových jam taškami či křemenem. Uniformita a striktní dodržování ritu s chudou pohřební výbavou ukazují na římský původ, možná se jednalo o přistěhovaného úředníka, jehož rodina obývala vilu.

Obr. 141. Hrobová výbava z Litlingtonu.

Litlingtonské pohřebiště se svým pečlivým uspořádáním je v kontrastu s jinými nálezy vzdálenými jen tři míle daleko na stejné římské cestě z Guilden Morden. Pohřebiště bylo užíváno po velmi dlouhou dobu a je zajímavou směsicí ritů a místních adaptací nových módních vln v pohřbívání. Jedná se o jedno z mála venkovských pohřebišť, které pokračovalo z doby železné a odkud pochází žárový hrob, ve kterém byly nalezeny dvě spony datované do první poloviny 1. stol. po Kr. Období před a přímo po římské okupaci není zachyceno. Během 3. stol. se běžně vyskytoval žárový ritus společně s kostrovým, celkový počet činil 139 žárových a 147 kostrových hrobů (většina z nich pocházela z přelomu 3. a 4. stol.). Jako příklad můžeme uvést např. kostrový hrob, ve kterém byla nalezena importovaná nádoba římského původu a ovčí kosti nebo žárový hrob, ve kterém byly v urně spolu s ostatky uloženy cvočky, bronzový nákotník a železný řetěz. Další, o něco mladší, žárový hrob byl uložen ve schránce s panty s hrobovou výbavou sestávající ze stolního nádobí a železné lampy. Některé z hrobů se narušovaly a překrývaly s jinými. Několik žárových pohřbů nebylo uloženo v žádné nádobě a neobsahovalo žádnou hrobovou výbavu.

Obr. 142. Lampa z lokality Guilden Morden.

Jiná venkovská sídliště rychle převzala romanizovaný pohřební ritus pro široké spektrum populace. Jedním z běžných pohřebišť, které ukazuje, jak byl prostý římský ritus používán v prosperujícím zemědělském prostředí v jihovýchodní Británii, je Skeleton Green (Hertfordshire). Toto území bylo osídleno od konce 1. stol. př. Kr. Krátce před jeho opuštěním kolem r. 90 po Kr. bylo toto malé žárové pohřebiště obehnané valem a příkopem. Celé pohřebiště bylo prozkoumáno a bylo objeveno 52

žárových hrobů vykazujících uniformní pohřební ritus. V deseti hrobech byly ostatky uloženy ve velkých dřevěných truhlách, které měly často železné kování. Dalších šest bylo umístěno do menších skříněk se zámkem a jemným bronzovým kovááním ve tvaru lví hlavy. Jednalo se o nejbohatší hroby na pohřebišti s výbavou obsahující mince a skleněný pohár, z osobních předmětů byl nalezen jen prsten a zlomky zrcadla. Skřínky byly uvnitř vyřezávané a vyložené látkou. Téměř polovina hrobů obsahovala zvířecí kosti, většinou drůbeží, ale bohatě byly zastoupeny také kosti ovcí a méně pak skotu (pouze v mužských hrobech). Ze 44 kompletně dochovaných hrobů jich 27 obsahovalo soupravu keramických nádob, tvořenou urnou, miskou a džbánem. Některé z těchto hrobů obsahovaly ještě pohár, kalíšek nebo mísu.

Podobná skupina žárových pohřbů uložených v truhlách byla objevena nedaleko Baldocku, u nichž výbava hrobů obsahovala zvířecí kosti (drůbež, tele, vepř, ovce a jelen), skleněné džbány, spony, bronzové jehlice, cvočky a také dřevěnou desku, na které byl uložen pokrm.

V některých oblastech Anglie byly místní pohřební zvyky poznamenány římským vlivem jen minimálně. Dobrým příkladem je kmen Durotrigů usazených na území Dorsetu, pro které byl typický kostrový ritus, ve kterém se rozvinul kontinentální prototyp přetrvávající z pozdní doby železné. Většina hrobů měla standardizovanou hrobovou výbavu obsahující keramickou nádobu, pokrm a šperky, stejně jako v období předcházející příchodu Římanů. Později se stává výbava více variabilní, ale obecně se zde římský vliv projevuje až do pozdního 2. stol. jen nepatrně.

Další skupina pohřebišť, datovaná do let 50 – 100 po Kr., byla objevena blízko římského města Dorchesteru a zahrnovala lokality Poundbury, Maiden Castle, Alington Avenue a Fordington Bottom, malé, skromné rodinné pohřebiště s pohřby ve skrčené poloze, jehož počátky jsou datovány již do předřímské doby železné. V některých hrobech byla keramická nádoba a v jednom ženském hrobu železný prsten. Hroby byly rozmístěny kolem malé pravoúhlé budovy, pravděpodobně svatyně podobné nálezům z doby železné, které se však na pohřebištích objevují jen zřídka. Ve 2. stol. pokračují pohřby ve skrčené poloze, ale uložené v rakvích a dva hroby obsahovaly cvočky.

Jiné pohřebiště tohoto kmene, Jordan Hill ve Weymouthu, se nacházelo poblíž galo-římského chrámu, který byl využíván vlastním nativním způsobem. Lokalita byla datována od konce 1. do počátku 2. stol. a nacházelo se na ní přes 80 hrobů rozdělených

do rodinných skupin. Některé byly uloženy ve skříňkách s výbavou zahrnující rozmanité pokrmy a osobní předměty. Mnoho hrobů obsahovalo více než jednu keramickou nádobu, zbraně (včetně šipek, meče, kopí a praku) a osobní předměty jako kruhový šperk, spony, korálky, náramky na paži atd.

Některé komunity vyššího sociálního postavení užívaly základní římský ritus, ale také následovaly tradici svých předků z doby železné, aby si tak zajistili nejlepší zaopatření pro věčnost. Smíšením obou ritů se v hrobové výbavě objevuje soubor artefaktů, s kterým se jen zřídka setkáváme v jiných případech. Nejranější z nich, datované do let 5 – 50 po Kr., se nachází blízko pevností z doby železné a římské, jako např. Stanway blízko Colchesteru a Folly Lane poblíž St. Albans.

Pohřebiště Stanway je známé nálezy deskových her. Jedna z nich, nalezená v roubené komoře, obsahovala skládací dřevěnou hrací desku a 20 skleněných hracích figurek. Poblíž objevený žárový hrob s výbavou tvořenou jídelním servisem o více než 20 kusech, bronzovou nádobou, skleněnými předměty, amforou, sponou, kopím, štítem a kalamářem, který je ojedinělým a překvapivým důkazem gramotnosti v tomto období. V blízkosti komory se nacházel další zajímavý pohřeb označovaný jako hrob lékaře, který obsahoval sadu tehdy známých chirurgických nástrojů v římské Británii, obsahující nástroje k zastavení krvácení, skalpely, chirurgické kleště, háky, jehly a malou pilku. Hrob také obsahoval hrací desku z javorového dřeva s bronzovými rohy a panty s 13 modrými a bílými figurkami rozestavěnými v otevřené partii. Byl zde také jídelní servis (11 talířů a šálků), amfora a bronzový cedník. Samotný žárový hrob byl v truhle s lékařskými nástroji, hrou, sponami, korálkem a textiliemi. Oba tyto neobvykle zachované hroby byly pravděpodobně typickými sekundárními pohřby, které obklopovaly rozsáhlou dřevěnou komoru sloužící k obřadnému uložení ostatků významných osob předtím, než byly spáleny. Komora sama byla pokryta drny, které ji po zhroucení konstrukce zasypaly. Nálezy uvnitř tak byly rozdrceny, přesto se však dochovalo okolo 20 keramických nádob, skleněná lahvička na parfém a korálky.

Obr. 143. Fragmenty deskové hry z pohřebiště Stanway.

Obr. 144. a 145. Nálezy z pohřebiště Stanway (vpravo: sada chirurgických nástrojů).

Podobná lokalita byly objeveny ve Folly Lane (St. Albans) a v Cambridge. U obou uvedených případů byla nalezena okázalá rozlehlá komora k uložení těl, které byly následně spáleny a uloženy do oddělených hrobů. V původní komoře bylo zanecháno rozlámané stolní náčiní, amfora, náboženské předměty a doklady hostiny. Z naleziště Folly Lane, datovaného do stejného období jako Stanway, pochází roubená šachta hluboká 3 m s pozůstatky hostiny a zničená nadzemní část stavby. Poblíž se nacházela jáma s přepálenými sutinami, které obsahovaly drátěnou košili, ozdobný koňský postroj, fragmenty nábytku zdobeného slonovinou a doklady hostiny. Naleziště v Cambridge bylo podobné velikosti i konstrukce jako ve Stanway, ale zakončené apsidou na jednom konci a schody na druhém. Komora obsahovala více než 250 džbánů na víno, velké množství nádob ze skla, importovanou keramiku, kování nábytku, hrací figurky, kostěnou flétnu, rytinu Bakcha, kompletní zvířecí kostry koně, krávy, ovce a psa a další méně obvyklé kosti kočky, kachny a zajíce (*Taylor 2001*, 90 – 96; *Todd 2007*, 32 – 35).

Obr. 146. Fragment drátěné košile z Folly Lane.

Mohyly

Doklady původních náspů nad hroby máme ze Stanway a Folly Lane a další důkazy o existenci mohyl nacházíme také v nápisech na římských náhrobních kamenech. Náspy nad římskými hroby jsou ojedinělé a vyskytují se jen na specifických lokalitách a jen velmi omezeně u výše postavené vrstvy Římanů, která dodržovala zřetelně vymezený ritus. Z Británie jich známe okolo stovky. Většina z nich pochází z jihovýchodu, kde byl již žárový ritus s bohatou výbavou praktikován. Roli v rozšíření módy stavění mohyl mohli hrát vojáci a úředníci římské správy a jejich rodiny. Zdá se, že původně byly budovány pro jeden centrální hrob, ale výzkumy často odhalují sekundární pohřby. Užívá se převážně žárový ritus, výbavu tvoří často lampy a stolní náčiní exotického původu. Jsou zachyceny jak jednoduché hroby, např. z lokality Emmanuel Knoll poblíž Godmanchesteru (Cambridgeshire), tak velmi bohaté a rozlehlé mohyly jako Bartlow Hills ve stejném regionu, odkud původně pocházelo šest nebo sedm náspů, z nichž jsou dosud patrné čtyři a nejvyšší stále měří přes 15 m. Každý hrob byl vybaven zapálenou lampou, další výbavu tvořilo stolní náčiní s množstvím exotických skleněných, bronzových a keramických džbánů, pohárků, lahví a další předměty určené ke stolování. Byla zde také nalezena lahvička na parfém, malý smaltovaný kotlík, škrabátka a amfora. Díky suchému prostředí uvnitř křídového náspu se zachoval dřevěný korbel, proutěná lahev, věnec z listů zimostroázu, okvětní lístky (pravděpodobně růže) a zbytky obsahů nádob (kadidlo, víno s medem a krev s mlékem). Úřední hodnost pohřbeného dokládají nálezy skládacího křesla a zlatého pečetního prstenu. Nálezy podobných křesel pocházejí z lokalit Holborough Knob, Lexden, Verulamium a z Belgie a Bulharska, kde byl tento obřadní předmět užíván vysokými civilními a vojenskými úředníky jako znak jejich oficiálního postavení.

Obr. 147. Mohyly v Bartlow Hills.

Vzácně se u některých mohyl objevuje kamenná zeď, která podle některých badatelů ukazuje na cizí tradice. Příklady známe ze Sussexu a Kentu, odkud pochází významný mužský žárový hrob s výbavou obsahující polstrované křeslo, masitý pokrm, skleněné nádoby, které prošly hranicí, a pět rozdrcených amfor na víno.

Z High Rochesteru pochází také skupina žárových hrobů překrytých velmi malými mohylami zcela odlišného typu. Jednalo se o skromné hroby vojáků auxiliární jednotky a jejich rodin, které zde pohřbívali několik generací. Tento typ pohřbů je znám také z Porýní. Hroby překryté náspem a obehnané příkopem měly rozměry mezi 1,2 až 4 m v průměru a byly označeny kulem. Jedinou výbavou byly hřebíky z már a bot, keramické nádoby, celé nebo záměrně rozbité, a příležitostně mince. Tyto drobné náspy byly často zničeny orbou. (*Taylor 2001*, 96 – 101).

Hrobová výbava

Většina stálých prvků výbavy v římských hrobech (keramika, pokrm, mince, lampy a boty) byla převzata od Řeků, kteří je využívali již v rané pohřební tradici, např. zvyk umísťovat mince do úst zesnulých pochází z 5. stol. př. Kr. a přídavky bot pochází ještě ze století předtím.

Co se týče keramických nádob užívaných k uložení žárových pohřbů, jednalo se většinou o běžné domácí nádobí. U významných pohřbů byly oblíbené urny ze zeleného skla. V některých případech byl popel umístěn přímo na povrchu, pravděpodobně uložený v organickém obalu z kůže, látky nebo dřeva. Většina kremací však byla uložena v urnách uzavřených další nádobou. Kromě uren byla do hrobu přidávána i další keramika. Bohatší hroby z jihovýchodu Anglie běžně obsahovaly čtyři keramické nádoby.

Další výraznou tradicí byly pohřby v truhlách, u kterých spatřujeme výrazný římský vliv. Ty byly užívány při pohřbech nobility a tento zvyk se šířil společenskými vrstvami až do střední třídy romanizovaných místních obyvatel. Ostatky byly uloženy někdy jen v jednoduché dřevěné truhle, často s hřebíky nebo železným kováním, které zesilovalo rohy či bednu uzavíralo. Dalšími možnostmi bylo uložení v menší skřínce s bronzovým kováním a cvočky ve tvaru lvích hlaviček nebo v robustních dřevěných cistách. Mnoho z těchto hrobů mělo výjimečně bohatou výbavu zahrnující nákladné stolní náčiní (včetně skleněného), lampy a cvočky z bot. Nejranější nálezy pocházejí z Colchesteru z poloviny 1. stol. K přelomu 1. a 2. stol. byla datována početná malá pohřebiště

sloužící bohatým rodinám v blízkosti měst nebo venkovských sídel jako Litlington, Skeleton Green a Baldock. Další nálezy pochází např. z Girtonu nedaleko Cambridge, kde byly odkryty tři žárové hroby. Ostatky nejbohatšího z nich byly uloženy v dřevěné skříňce s kováním ve tvaru kančí hlavy. Výbava obsahovala importovaný talíř a pohárek, skleněné nádoby, mísu s olověnou glazurou a železnou lampu.

Dalším z předmětů výbavy byly lampy, které byly na některých lokalitách (např. v Bartlow a možná v Guilden Morden) ponechány po uzavření hrobu zapálené. V Anglii pocházejí tyto nálezy ze sídelních a vojenských center před rozšířením teritoria Trinovantianů a Catuvellaunianů, kdy došlo k rozšíření nových zvyků, a z Great Dover Street v Londýně.

Častými nálezy byly také cvočky z bot, které se vyskytují jak u žárových, tak později i u kostrových hrobů. Jako příklady nálezů z žárových pohřebišť můžeme uvést lokality Guilden Morden, kde byla obuv přidána až po kremaci a uložena na vrch urny, nebo lokality Skeleton Green, kde byly nalezeny jedny boty prošlé hranicí a druhé nepoškozené.

Mince, které známe také z písemných pramenů, jsou až do poloviny 2. stol. ojedinělé. Zvyk upadá ve 3. stol. a znovu se objevuje ve 4. stol. Ačkoliv je tento zvyk široce rozšířený objevuje se obvykle jen v jednom nebo dvou hrobech na pohřebišti.

Obr. 148. a 149. Hrobová výbava z lokality Boscombe Down (vlevo: boty s cvočky).

Další položku tvoří nálezy sošek, které jsou často nacházeny v dětských hrobech ve více romanizovaných oblastech, hlavně v Londýně, Yorku a Colchesteru. Patřily pravděpodobně rodinám imigrantů, byrokratů, vojáků nebo kupců, kteří je možná přinesli jako součást domácí svatyně. Jako příklad můžeme uvést nález z Godmanchesteru. Jednalo se o dětský, žárový hrob dívky z 2. stol. se dvěma

nágotníky a drobným zlatým nýtkem uloženým v nádobě ze Samosu, třemi dalšími nádobami a figurkami koně a býka symbolizující oběť bohům.

Ve 2. stol. pokračovala část populace v přidávání hrobové výbavy, ale jednalo se spíše o osobní předměty. Výbavy obsahovaly náramky, jehlice, korálky a prsteny u žen a dospívajících dívek a spony k sepnutí pláště u mužů. Významná sbírka těchto nálezů pochází např. z Colchesteru (*Taylor 2001*, 101 – 104).

Organické materiály

Velkou část hrobových přídavek tvořily organické materiály, které jsou ale archeologicky špatně zachytitelné. O některých z nich nás informují písemné prameny klasických autorů (např. o květinách a věnci z listů zimostrozu). Jejich hmotné nálezy pochází z lokalit Shaftesbury, Chesterfordu (Essex) a Roden Down (Berkshire). Doklady parfémů, olejů a kadidla pak známe např. z lokalit Skeleton Green, Colchester, Weston Turville (Buckinghamshire), Aston Rowant (Oxfordshire), Bartlow a Arrinton. Co se týče pokrmů, byly v Great Dover Street v Londýně nalezeny přídavky fiků, mandlí, datlí, spálená zrna ječmene, různé druhy pšenice a kosti kuřete, slepice, kohouta a holuba, ze St. Albans pochází hojné přídavky obilí, ořechů a čočky, které všechny prošly kremací (*Taylor 2001*, 104 – 107).

Příbuznost starších a mladších pohřebišť

Co se týče kontinuity pohřebišť, na mnoha lokalitách z doby železné byly zachyceny pozdější římské pohřby. Prehistorické oblasti jako hradiště a mohyly byly užívány pro svatyně a obřady (např. obětování mincí) a dále zřejmě sloužily k běžným pohřbům. Jako příklad můžeme uvést Roxton (Bedfordshire) a Pekaňham (Suffolk), kde bylo objeveno osm žárových hrobů uložených na okraji mohyly datované do doby bronzové. Pohřebiště byla někdy znovu používána až po nějaké době, jako v případě Westhampnettu a King Harry Lane (*Taylor 2001*, 107).

7.5.2 Pohřební ritus ve 3. a 4. stol.

Nový typ kostrového ritu byl přinesen z kontinentu v polovině 2. stol., kdy začal převládat nad žárovými pohřby ve velkých městech, jinak se vyskytoval vzácně do až 3. stol. K všeobecnému rozšíření došlo ve 4. stol. V městském prostředí a vojenských

areálech se vyskytuje ve formě nového ritu vzniklého z více sofistikovaných východních náboženství. Nejdříve se v Británii objevuje ve městech a vojenských územích, ale na venkově je situace složitější. Zde, kde se vyskytují kostrové hroby obvykle ve skrčené poloze a v mělkých hrobech, se jednalo o běžný typ ritu, který byl výsledkem více vlivů, než najdeme u silněji romanizované části obyvatel. Pohřebiště v blízkosti měst čítaly až tisíce hrobů.

V městech se předpokládá využívání profesionálních hrobníků a existence místních nařízení, díky nimž se staly pohřby standardizovanějšími. Poprvé byly všichni členové komunity, včetně malých dětí, pohřbíváni stejným způsobem. Většina zesnulých byla uložena v natažené poloze na zádech, často v zatlučených dřevěných rakvích, u osob s vysokým postavením v kamenných nebo olověných sarkofázích. Máme doklady pro užívání rubášů i běžných oděvů s přezkami a sponami. Ve 4. stol. ostře klesá množství hrobových přídavků, obzvláště v městském prostředí (*Taylor 2001*, 109).

Vliv nových náboženství

Změny spočívající v ukládání kostrových pohřbů do rakví s minimální výbavou, uspořádaných do řad s orientací západ-východ, a v pohřbívání v rámci celé komunity zasahují celou římskou říši. Za příčinu těchto změn se považují vlivy nových východních náboženství. Již v 1. stol. po Kr. se v římském světě objevuje např. kult bohyně Isis nebo Kybely. V Británii se vyskytují oba tyto kulty, např. u Hadriánova valu nebo v Londýně. Přítomnost těchto náboženství pravděpodobně vysvětluje některé exotické pohřby. Další z východních náboženství, křesťanství a mithraismus se začínají šířit ve 3. stol. po Kr. (*Haywood 2001*, 84). Křesťanství, vzniklé smíšením starých východních tradic včetně židovství s mystickými náboženstvími a kultem uctívání Slunce, se ve 4. stol. po Kr. stalo státním náboženstvím, jehož praktiky se rozšířily na velkém území a stalo se většinovým pohřebním ritem v tomto období.

V písemných pramenech nacházíme popis křesťanských pohřbů: mrtví byli pohřbíváni v jednobarevném rubáši z lněného plátna bez další hrobové výbavy. Typická byla pečlivá příprava zahrnující pomazání těla, uložení do dřevěné rakve a vyvarování se narušení ostatních hrobů. Významným rysem křesťanství byl kult svatých ostatků projevující se především v zakládání svatyní a kostelů uvnitř hřbitovů. Běžným jevem bylo shlukovat hroby kolem hrobky svatého a jejich mauzolea používat jako kostel.

Některé elementy staršího římského ritu, jako pohřební hostina, pokračují. Dlouho přetrvává také zvyk zanechávání jídla u hrobů, který je kritizován sv. Augustinem. Některé aspekty, dokonce i ze starší doby železné, se v tomto období znovu objevují společně s novými formami, např. hroby se setnutými hlavami. Některé venkovské zvyky jako mrzačení těl, kostrové pohřby ve skrčené poloze, cistové hroby a zvyk přidávat do hrobu okované boty, se více vyskytují v oblastech vzdálených od velkých městských sídlišť. Venkov vždy zaostával a objevovala se zde větší rozmanitost. Objevují se zde žárové hroby na starých pohřebištích a na lokalitách, kde byl velmi silný římský vliv, pokračuje starší ritus. Příkladem může být King Harry Lane, Braughing a vojenské areály blízko Hadriánova valu.

Nový způsob pohřbívání byl tak široce rozšířen, že zasáhl i území, kde stále přetrvával kostrový ritus ve skrčené poloze z doby železné a kde nebyla nikdy přijata kremace. Jako příklad můžeme uvést lokalitu Alington Drive poblíž Dorchesteru a Poundbury, které je příkladem pohřebiště střední třídy sloužící vesnickému městu, které bylo po dlouhou dobu romanizováno, ale bylo vzdáleno od exotických vlivů spojených s obchodními a vojenskými centy. Poundbury je hlavní britské pohřebiště, u kterého nacházíme doklady o spojitosti s křesťanskou populací (*Taylor 2001*, 109 – 113).

Náhrobky

Novým typem pomníků jsou mauzolea, která mohla být užívána po mnoho generací rodinou a závislými osobami k obřadům a hostinám k uctění mrtvých předků. Jejich pozůstatky často nalezneme na plánovaných městských hřbitovech, např. v Cambridge a Dorchesteru. Také z Poundbury pochází deset mauzoleí s čtvercovým nebo obdélníkovým kamenným půdorysem, základy spojenými maltou a stěnami z malované omítky (*Jupp – Gittings 1999*, 59). Podobné nálezy pochází z West Tenter Street v Londýně a Girtonu poblíž Cambridge, kde byl ke stavbě mauzolea použit kámen z lomu vzdáleného 40 mil. Tyto stavby jsou také známy z pohřebišť, která jsou spojována s vilami, jako např. Litlington a Lullingstone. Často se v nich nacházely kamenné a olovené rakve.

Hroby na pohřebištích byly označovány různým způsobem, ale jejich pozice musela být zřejmá po dlouhou dobu, jak dokládá jen málo narušených hrobů. Jen na několika málo lokalitách, spojených vždy s vojskem, byly používány náhrobní kameny, často označené jménem, věkem a místem původu. Kromě těchto údajů často

zaznamenávají i sociálním postavením a rodinné vztahy připomínané osoby a jedná se tedy o cenný zdroj osobních dat (*Jupp – Gittings 1999, 49 – 55*).

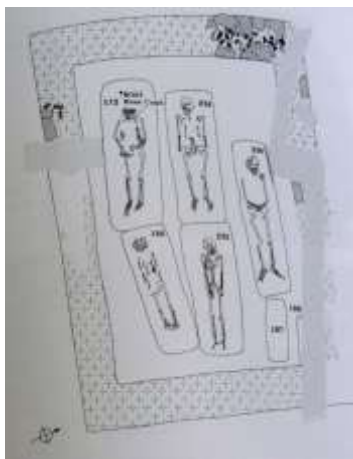

Obr. 150. Náhrobní kámen římského vojáka.

Obr. 151. Náhrobní kámen propuštěné otrokyně Reginy provdané za římského vojáka původem ze Sýrie.

Většina hrobů byla označena méně výrazně. Obložení hrobů, jaké nacházíme v Yorku nebo u skříňkových hrobů ze 4. stol. po Kr. bylo s největší pravděpodobností viditelné na povrchu. Jinde byly zachyceny stopy po dřevěných nebo kamenných označeních hrobů, např. na lokalitě Poundbury. Hůře archeologicky zachytitelným označením mohly být keramické nádoby nebo jen střepy, které jsou zmiňovány v písemných pramenech, nebo bílá látka, např. vápno, jehož užití se běžně vyskytuje např. v Palestině (*Taylor 2001, 113 - 118*).

Obr. 152. a 153. Mauzoleum a kamenná rakev z Poundbury.

Dispozice hrobů

Změny v orientaci hrobů a úbytek hrobové výbavy souvisí s faktem, že křesťanství slibuje znovuzrození bez potřeby hrobových přídavek včetně potravy. Zaměřuje se spíše na péči o tělo samotné, např. složité účesy doložené v Poundbury, používání standardních bílých plátěných rubášů a rakví orientovaných západ-východ.

Co se týče antropologických dat, můžeme jako příklad zmínit jedno z pohřebišť v Yorku, na kterém bylo od pol. 2. do zač. 5. stol. po Kr. pohřbeno kolem 350 těl. Bližší zkoumání ukázalo, že 50% těl bylo pohřbeno ve věku 20 – 40 let, 15% se nedožilo 20 let a jen malá část se dožila více než 45 let. Muži byli vysocí průměrně 170 cm a ženy 160 cm. Antropologický výzkum odhalil, že ženy byly místního původu, ale část mužů pocházela z východního Středomoří (*Scullard 1986, 111*).

Velký počet pohřebišť podél cest, datovaných od 1. do 5. stol. a obsahující více než 100 000 těl, se nachází v Londýně. Tato naleziště mohou sloužit k studiu způsobu postupné individuální adaptace od žárového ke kostrovému ritu. Často oba typy ritu přežívaly dlouhou dobu vedle sebe s překvapující směsicí zvyků uvnitř jednotlivých okrsků.

Také římský Colchester poskytuje velkou sbírku římských pohřbů (kolem 1400) z nejméně sedmi lokalit. Z počátku měly hroby smíšenou orientaci, která se řídila hranicemi pozemků, ale později byly hroby orientovány směrem východ-západ. Většina hrobů (90%) byla uložena v dřevěných rakvích, ostatky 21 jedinců byly uloženy v olověných schránkách a pár v kamenných sarkofázích. Několik nedbale uložených těl bez rakví v nepietních polohách se nacházelo mimo území pohřebišť.

Obr. 154. Olověná rakev z Colchesteru.

Z dalších lokalit můžeme uvést Butt Road, kde se od poloviny 2. stol. pohřbívalo zároveň. Později bylo pohřebiště ohrazeno příkopem a všechny pohřby ukládány v dřevěných rakvích s orientací sever – jih. Z této lokality pochází křesťanský kostel datovaný kolem roku 320/40 a 669 hrobů orientovaných západ-východ, které nenarušovaly starší pohřby. V několika hrobech byly zachyceny doklady roubených konstrukcí a v některých případech byly hrobové jámy vykopány záměrně větší, aby mohly být použity pro další členy rodiny. Kromě dětských hrobů a pohřbů umístěných mimo hlavní areál pohřebiště byly všechny kostry orientovány hlavou k severu a uloženy v natažené poloze na zádech s horními končetinami umístěnými podél těla u boků nebo v klíně. Jen několik hrobů obsahovalo milodary. Významný byl objev dětského hrobu, ve kterém se zachovaly otisky rubáše. Ostatky byly uloženy v olověné rakvi zdobené motivy mušlí hřebenatek a kříži sv. Ondřeje. Celkově zde bylo zachyceno devět fragmentů textilu, jeden hedvábný a zbytek lněný. (*Bédoyère 2002a*, 195).

Další lokalita Poundbury je příkladem pohřebiště projevujícího výrazné znaky křesťanství. Velké množství hrobů (okolo 4000) bylo orientováno západ-východ v pravidelných řadách, většinou s pohřby v dřevěných rakvích, někdy lemovaných kameny nebo uložených v olověném či kamenném sarkofágu. Z některých hrobů máme doklady speciálních úprav a olejování vlasů. Muži, ženy i děti byli pohřbíváni v rodinných skupinách. Díky užití vápenné omítky či sádry došlo u některých hrobů k uchování organických materiálů, jako vlasů či textilií. Podobné nálezy pochází hlavně z městských pohřebišť, např. Icklinghamu, Yorku a Londýna. Mimo areál křesťanského hřbitova pokračuje vcelku chaotické pohřbívání s orientací řízenou podle hranic pohřebiště. Na těchto okrajových pohřebištích se nachází doklady pohřbů s tváří obrácenou k zemi, koster ve skrčené poloze nebo se setnutou hlavou. Tyto doklady nacházíme i na jiných venkovských pohřebištích. Hrobová výbava zde často obsahuje obuv a jiné přídavky.

Dokonce i u městských pohřebišť přetrvávala místa, kde se udržely starší pohřební zvyklosti. Jako příklad můžeme uvést lokalitu Maiden Castle Road, kde se až do pozdního 4. stol. pohřbívalo podle durotrigiánské tradice kostrově ve skrčené poloze s hrobovou výbavou obsahující keramiku, šperky a zvířecí kosti.

Ve venkovském prostředí se objevovalo mnoho variant uvnitř pohřebišť a pokračovaly staré zvyky, jako např. přídavky pokrmů. Míšení ritů přetrvává napříč tímto obdobím. Z této doby pochází i nálezy znetvořených těl, často se setnutou hlavou,

ležící tváří k zemi či se svázanými končetinami s jen malými doklady úcty. Např. stěti hlavy se vyskytuje na každém pozdně římském venkovském pohřebišti v Oxfordshiru a na lokalitě Cassington dokonce tyto hroby tvořily 10% nálezů. Tyto pohřby indikují odlišné náboženské praktiky a postoje, které hojně pokračují i v anglosaském období. Dalšími pohřebními praktikami pozorovanými v Oxfordshiru a jiných lokalitách je odlišná orientace hrobů, často závisící na ohrazení a příležitostné pokračování v používání žárového ritu. Mnoho neformálních uložení ostatků pochází také z volné krajiny. Z lokality Odell (Bedfordshire) pochází nález kostrových pohřbů ve starých jamách nebo obdobné nálezy ze Sandy a Newnhamu. Sekundární pohřby do mohyl známe např. z Dunstable Downs, Galley Hill (Streatley, Berkshire), White Horse Hill z doby bronzové (Oxfordshire) a Waylands Smithy (Oxfordshire) a Hetty Pegler's Tump (Gloucestershire) z období neolitu.

Je běžné, že rozlehlá venkovská pohřebiště pokračují bez reorganizace zachycené ve městech. Např. pohřebiště v Guilden Morden pokračuje bez výrazných změn, některé žárové hroby patří do pozdějšího období a naopak kostrové jsou datovány do dřívějšího. Kostrové hroby jsou orientovány ve všech směrech kromě orientace západ-východ a vzájemně se náhodně narušují. Nejméně tři hroby nesou stopy po setnutí hlavy. Jedna z hlav byla uložena v klíně, další (jejíž tělo neslo stopy po ohni) u chodidel. Některé hroby byly uloženy v rakvích s rozmanitou hrobovou výbavou obsahující např. skleněnou lahvičku, náramek z bronzu, bridlece a kosti, spony, prsten, minci z dětského hrobu, která byla vložena do úst, kování a spálené zrní. Jiné obsahovaly amulety, např. zvonek na dětském zápěstí nebo závěsek s falickým symbolem. Byl zde také nalezen pohřeb ženy s uhlím rozptýleným v prostoru dolních končetin, což je zvyk, který se stejně jako spálené zrní opět objevuje v saském období. Několik kostrových pohřbů bylo uloženo v zatlučených rakvích, ale bylo zde také mnoho chudých hrobů a nejméně šest koster bylo pohozeno v příkopě. Celé pohřebiště obsahuje velké množství ritů a stupňů postavení během jeho dlouhého trvání, které bylo zakončeno několika ranými anglosaskými hroby. Stejně jako v předešlých staletích je zde protiklad v lokalitě Litlington, kde bylo žárové pohřebiště nahrazeno přibližně 250 úhlednými kostrovými hroby, často v zatlučených rakvích. Mnoho z nich obsahovalo mince, spony, korálky, náramky a jehlice.

V severní Anglii pokračuje žárový ritus jako běžný typ vojenských pohřbů. Z pevností Hadrianova valu pochází pozůstatky pohřební hranice. Kosti, často ještě

horké, byly uloženy do malé čtvercové jámy, někdy s fragmenty keramiky. Lokalita byla opětovně využívána a hroby se vzájemně narušovaly (Taylor 2001, 118 - 125).

Hrobová výbava

Ojedinelost hrobové výbavy, dokonce i oděvů, byla běžná v pohřbívání východních kultů i před křesťanstvím. V tomto období nejsou pravidlem ani přídavky šperků. Milodary se většinou objevují jen u dětí a mladých dívek. Občasná hrobová výbava zahrnovala jednu nádobu, pokrm (často nalézané jsou zvířecí a ptačí kosti, občas mušle nebo vejce), mince a osobní předměty. Poprvé, ačkoliv ve stále menším množství, je hrobová výbava běžnější na venkovských pohřebištích.

Výskyt rubáše eliminuje nálezy běžných předmětů související s oděvem v hrobové výbavě, ale náramky nošené během života u některých nedospělých dívek se s nimi ukládaly i do hrobu. Existují samozřejmě i výjimky, např. pohřeb ženy v Yorku, která je pokládána za křesťanku, ale její hrob obsahoval bohatou výbavu včetně náušnic, náramků, šperků na paži, zrcadla a skleněné konvice. Z hrobů pochází i výbava specificky křesťanská jako např. dřevěná nádoba zdobená bronzovými pláty s biblickými výjevy z dětského hrobu z Long Wittenhamu.

Obr. 155. a 156. Nádoba z Long Wittenhamu.

Kostrové hroby v pozdním 2. a 3. stol. jsou často stále ještě bohatě vybavené. V Butt Road (Colchester) měla více než polovina ranějších hrobů s orientací sever-jih hrobovou výbavu, která obvykle obsahovala keramickou nádobu nebo cvočky. Zajímavým zjištěním je, že některé keramické nádoby uložené do hrobů byly i o více než 200 let starší než pohřeb. Několik málo žen mělo šperky. Našla se také dvě rydla a dřevěná psací tabulka v nohou mužského pohřbu a řetízek s amulety. Zdá se, že přechod z žárového ritu na kostrový zde proběhl bez vlivu na hrobovou výbavu. Ve 4. stol. se

toto pohřebiště přesunulo ke kostelu. Počet pohřbů s hrobovou výbavou se snížil na 7%, jednalo se většinou o přídavky v hrobech mladých dívek, mužské hroby obsahovaly pouze prsteny. Všechny hroby byly orientovány západ-východ. Většina šperků byla uložena ve skříňkách nebo zabalena a uložena u hlavy (možná vědomě ukryta). Jen 13 hrobů (1,5%) obsahovalo keramické nebo skleněné nádoby. Ostatní ojedinělé výbavy zahrnovaly mince, v jednom případě obuv, cvočky v šesti jiných hrobech a několik amuletů jako korálky, staré mince nebo zvonek. V některých hrobech se vyskytovaly zdobené vlasové jehlice a hřebeny, které byly užívány jen k funerálním účelům.

Obr. 157. Raně křesťanský kostel v Butt Road.

Poundbury je dobrým příkladem pro ilustraci měnícího se trendu ukládání hrobové výbavy. Nejdříve bylo pohřebiště užíváno v době železné během 2. stol., poté bylo na čas opuštěno a znovu využíváno do 4. stol. Během tohoto období se zde separátně vyvíjel stabilní pohřební ritus bez projevů kulturních změn zachycených na jiných lokalitách. Od 4. stol. byly dvě plochy využívány pro křesťanské pohřebiště, na kterém bylo pohřbeno více než 1000 lidí a ve stejnou dobu pokračoval v jiné části místní ritus. Z křesťanského pohřebiště pochází jen velmi málo přídavků, objevují se většinou jen náramky a kostěné hřebeny, příležitostně skleněné korálky, přesleny, nože, jehlice atd. nalezené v hrobech mladých žen a dětí. Jediný nález spojovaný s mužským hrobem byla mince vložená do úst podle staré tradice. Z jiné lokality, kde byl zachycen více smíšený ritus, pocházejí nálezy keramiky, šperků, cvočků a zvířecích kostí. Tyto nálezy jsou srovnatelné s venkovskými hřbitovy.

Z tohoto období pochází také několik neobvyklých pohřbů nalezených v centrech jako Londýn, York, St. Albans a Colchester, kde můžeme očekávat přítomnost cizích civilních úředníků, vojenských důstojníků nebo kupců. Jako příklad můžeme uvést dětský hrob ze St. Albans, kdy byl zesnulý oblečen v plátěné tunice

zdobené zlatou nití a vlněném plášti. Výbava zahrnovala minci vloženou v ústech, zdobenou železnou hůl, dřevěnou skříňku zdobenou korálky, prsteny a mušle střeozemního původu. Z lokality Spitalfields (Londýn) pochází pohřeb dívky uložený v olověné rakvi zdobené motivy mušlí hřebenatek a datované kolem roku 350 po Kr. Hrobová výbava obsahovala několik skleněných nádob různého typu, naběračku a zazátkovanou skleněnou lahvičku, pravděpodobně obsahující parfém nebo masti. Všechny tyto nálezy byly uloženy vně rakve. Za povšimnutí stojí také oděv pohřbené, který se zachoval v olověné rakvi. Jeden kus oděvu byl z hedvábí tmavorůžové barvy pocházející ze Sýrie zdobený zlatým vyšíváním, jiný vlněný mohl být jejím rubášem. Dále byla v hrobě uložena malá skříňka z gagátu. Zemina kolem těla obsahovala semínka fiků a bobkové listy. Jinak se pohřebiště v Spitalfields nijak neodlišovalo od jiných nekropolí s řadami orientovanými západ-východ a s navzájem se nenarušujícími hroby, které známe u řady římských měst.

Obr. 158. Olověná rakev ze Spitalfields.

Obr. 159. Rekonstrukce ženy ze Spitalfields.

V kontrastu s dobře organizovanými městskými hřbitovy je pohřebiště v silně romanizovaném Cirencesteru. Odtud pochází z poloviny a konce 4. stol. 421 kostrových a tři žárové hroby, které až na pár výjimek patří k chudé vrstvě společnosti. Patologické nálezy dokládají, že mnoho z pohřbených byli gladiátoři a akrobati z nedalekého amfiteátru, lamači kamene z blízkého kamenolomu a vysloužilí legionáři. Z antropologicky rozpoznatelných hrobů patřilo 241 mužům, 96 ženám a 62 dětem. Doloženo je pouze pět kamenných sarkofágů, u ostatních hrobů chybí pro rakve důkazy.

Většina hrobů byla orientovaná sever-jih stejně jako blízká Fosse Way. Jeden z dětských hrobů obsahoval šperky, v ostatních se jen příležitostně vyskytovaly mince na očích nebo v ústech. Bylo nalezeno i několik pohřbů uložených na břiše nebo s uťatou hlavou, u jednoho případu se zdá, že mrtvý měl ruce za zády.

Na kostrách byla zachycena četná zranění a doklady neobvykle těžkého životního stylu. V jedné části pohřebiště se nacházelo několik pohřbů mužů se zhojenými zlomeninami, snad gladiátorů. Antropologové zjistili, že na tomto pohřebišti byla osteoporóza rozšířena více u mužů než u žen. Další zvláštností jsou doklady velmi těžké práce v mladém věku nalézané na mnoha ženských kostech. Mezi běžné nálezy patří také postižení kyčlí, zápěstí a ramen artritidou a osteoporóza kolen způsobené zvedáním těžkých předmětů a jinými fyzickými zátěžemi. Dalším dokladem těžkého životního stylu jsou fraktury zachycené nejméně u 53 mužů a šesti žen. Většinou jde o zlomeniny žeber, ale četné jsou i fraktury předloktí. Dále bylo doloženo šest metakarpálních zlomenin (vzniklých možná údery do hlavy protivníka nebo zvedání rukou při sebeobraně) a dva zlomené nosy. Objevují se také mnohá zranění hlavy a zlomená ramena způsobená násilným útokem. Některé ze sečných ran na hlavách a končetinách byla zhojená, jiná měla fatální důsledky. Doklady bojů se zdají být nepopíratelné. Ženy měly méně těchto poranění, ale dokonce i jejich kosti vykazují zranění, která vypadají spíše jako důsledek útoku než nehody. Některé z ostatků vykazují také záněty kostí, možná způsobené zatěžováním chodidel a kolen během dospívání, než bylo svalstvo dostatečně vyvinuté. Podobnými obtížemi trpí např. akrobati nebo gymnasti. Kromě jiných problémů byla tato populace těžce vystavena účinkům olova. Jeho obsah v těle byl u některých dětí tak vysoký, že způsobil jejich úmrtí. Možným důvodem otravy olovem by mohlo být jeho zpracovávání v této oblasti. Pro tuto teorii by svědčila poměrná blízkost zdrojů této suroviny a také nálezy olovených rakví, které byly objeveny v hrobech bohatých obyvatel Cirencesteru.

Obr. 160. Amfiteátr v Cirencesteru.

Na mnoha pohřebištích v malých městech jsou v tomto období opět doloženy nedbalé pohřby jednotlivců nebo skupin do příkopů nebo na okrajích sídlišť. Ve venkovském prostředí máme také doklady pohřbů v jamách, jak v ranějších tak i v pozdějších letech, zvláště na okrajích polí.

Daleko od urbanizovaných území dlouho přetrvávaly staré tradice, ačkoli i tato místa byla nakonec adaptována. Příkladem je malé rodinné pohřebiště objevené poblíž skromné vily ve Foxtonu (Cambridgeshire), které ukazuje pozvolný vývoj pohřebního ritu ve 3. a 4. stol. (zhruba v letech 250 – 400) uvnitř konzervativního venkovského osídlení. Na lokalitě bylo objeveno 23 koster uvnitř příkopu poblíž čtvercového chrámu. Dále zde bylo nalezeno osm dřívějších pohřbů datovaných do 3. stol., mužské hroby byly orientovány západ-východ, ženy východ-západ. Všechny pohřby byly uloženy v zatlučených rakvích v hlubokých hrobových jamách. Ze stejného století pochází dvě skupiny pozdější hrobů zahrnující dva hroby starších žen se setnutou hlavou. Krátce poté bylo pohřbeno pět těl do mělkých hrobů s hlavami k západu. Jedna ze setnutých žen měla náhrdelník a hřeben, jinak z poslední fáze nepochází žádné milodary, kromě kuřecích kostí z jednoho dětského hrobu. I na tomto místě se našly lidské ostatky v příkopech a jamách podle starého venkovského zvyku. Také další lokality, současné nebo o něco pozdější, odrážejí chaotičtější léta 5. stol. ve východní Británii (*Taylor 2001*, 125 - 131).

7.6 Náboženství

Jak již bylo zmíněno výše, objevují se v tomto období nová náboženství, která se v oblastech vystavených intenzivnímu římskému vlivu výrazně projevila na pohřebním ritu. Římané potlačili moc druidů a původní keltská božstva byla často spojována s římskými božstvy s podobnými atributy. Bohové byli uctíváni v klasických římských chrámech, ačkoliv jsou známy i svatyně galského typu. Přetrvává i uctívání pramenů a dalších přírodních míst. Rodiny také často uctívaly božstva v domácích svatyních. Ve 3. stol. se začínají šířit východní kulty jako křesťanství nebo mithraismus (*Haywood 2001*, 84). Tento výhradně mužský kult perského původu byl rozšířen mezi vojáky (*Williams 2011*, 85).

Počátky christianizace

Většina raně křesťanských nálezů pochází z prostředí měst, hlavně jižní Anglie, kde žila ve vilách s domácími svatyněmi nejvyšší vrstva obyvatel. Jako příklad můžeme uvést lokality Lullingstone (Kent) a Hinton St. Mary (Dorset). Jak se křesťanství šířilo, začalo být nutné zavést určitou formu organizace, která vycházela z římské civilní správy. Zpočátku měl biskup jen o něco málo významnější postavení než lokální duchovní představitel. Další složitější vývoj pokračoval po Arleském koncilu v roce 314. Z písemných pramenů vyplývá, že křesťanská Británie byla rozdělena do provincií, z nichž každá měla vlastní hlavní město v čele s biskupem. Jednalo se o biskupa Eboria z Yorku (*Britannia Secunda*), biskupa Restituta z Londýna (*Maxima Caesariensis*) a biskupa Adelphia, pravděpodobně z Lincolnu, jejichž přítomnost zde je nepopiratelná. Další provincie, tentokrát v písemných pramenech nezmiňovaná, mohla být umístěna na území provincie Britannia Prima s hlavním městem v Coriniu, dnešním Cirencesteru (Thomas 1971, 71 – 78).

Sakrální stavby

Z předkřesťanského období jsou nejtypičtějšími sakrálními stavbami chrámy galo-římského typu. Tyto stavby jsou tvořeny obvykle čtvercovou místností, ke které je často připojen boční přístavek. Jako příklad můžeme uvést lokalitu Lamyatt Beacon v Somersetu. Tento typ svatyní se objevuje až do 4. stol. po Kr. Mnoho z nově budovaných galo-římských chrámů se nachází v blízkosti vill a je často zdobeno mozaikami zachycující pohanské náboženské motivy (Béyodoyère 2002, 46 - 47).

Obr. 161. Rekonstrukce galo-římského chrámu z Danebury.

Známý jsou také sakrální stavby v klasickém římském stylu, které však nejsou na území Británie příliš časté. Jako jeden z nejznámějších příkladů lze uvést chrám zasvěcený bohyni Sulis (Minervě) v Bath. Jak již bylo zmíněno dříve, toto místo bylo uctíváno již v době železné. Chrám byl postupně přestavován, původní stavba z doby římské měla pravoúhlý půdorys o rozměrech 9 x 14 m s vchodem zdobeným čtyřmi korintskými sloupy a je datována do pozdního 1. stol. po Kr. Tato budova byla napojena na lázeňský komplex s reservoárem zachycující posvátný léčivý pramen.

Obr. 162. Chrám bohyně Sulis-Minervy v Bath.

Dalším významnou sakrální stavbou byl Claudiův chrám v Colchestru s osmi sloupy o rozměrech 33,2 x 23,5 m a obdobné stavby v St. Albans a Londýně.

Odlišné od výše uvedených typů svatyní jsou stavby zasvěcené bohu Mithrovi, které patří k tzv. bazilikálnímu typu chrámů. Jednalo se o malé stavby, pravoúhlého půdorysu s lavicemi umístěnými podél centrální chodby. Svatyně byla temná a částečně zahloubená, aby připomínala jeskyni a v blízkosti vchodu se často nacházela jáma. Tento chrám je známý například z Carrawburghu a Rudchesteru v Northumberlandu (Potter – Johns 2002, 107 - 109) a Londýna.

Obr. 163. Mithraeum z lokality Carrawburgh poblíž Hadriánova valu.

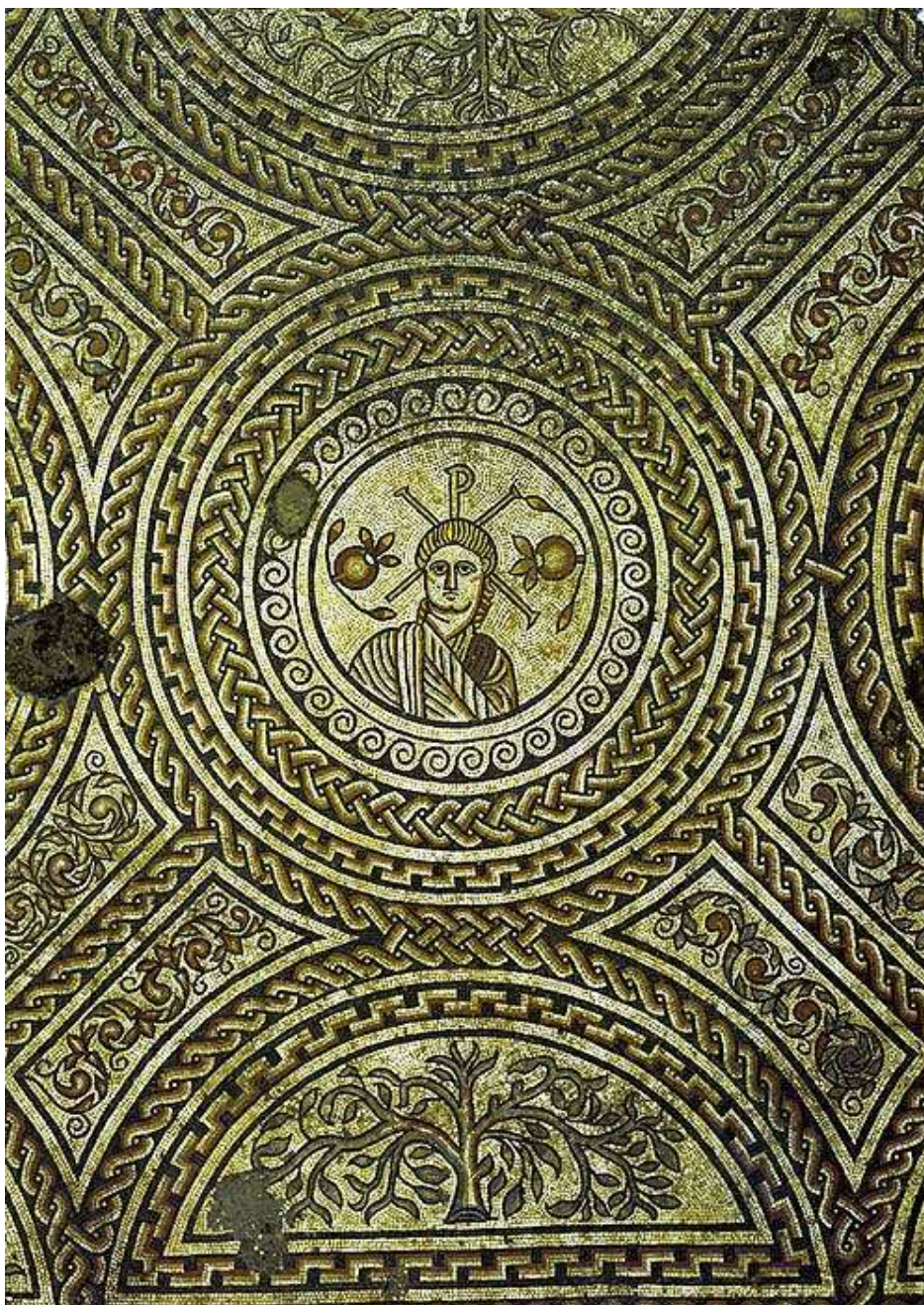
Příklad sakrální stavby, která se vymyká výše uvedeným kategoriím je Apollonův chrám v Nettletonu (Wiltshire), který je datován do pozdního 3. stol. a má neobvyklý oktogonální půdorys (*Béyodoyére 2002*, 48 - 51).

Obr. 164. Apollonův chrám v Nettletonu.

V případě křesťanských kostelů nemáme pro jejich existenci v době římské mnoho důkazů, přesto můžeme díky nálezům předpokládat, že se tyto stavby vyskytovaly např. v Icklinghamu, Lincolnu, Colchesteru nebo Silchesteru. Nejčastěji byly kostely budovány u hrobů mučedníků uvnitř pohřebišť, např. v St. Albans

nebo Icklinghamu, odkud pocházejí nálezy olověných nádržek (snad křtitelnic?). Stavby s nástěnnými malbami, které nevyvratitelně sloužily ke křesťanským obřadům, jsou známy z villy v Lullingstonu z pozdně 4. stol. Sakrální stavby s nálezy mozaik máme doloženy z lokalit Hinton St. Mary (Dorset) a Framptonu. Je možné, že obě vytvořil stejný autor. Mozaiky znázorňovaly množství mytologických scén a christogramy.

Obr. 165. Mozaika z Hinton St. Mary.

Obr. 166. Nástěnná malba z Lullingstone.

Doklady kostelů z počátku 4. stol. nacházíme také v písemných pramenech. Z nich se např. dozvídáme o existenci tří britských biskupství (v Yorku, Londýně a Lincolnu nebo Colchesteru), která musela mít své kostely. Další doklady nalézáme v Gildově spisu *De Excidio Britonum* z poloviny 6. stol., ve kterém se zmiňuje o znovuvybudování zničených kostelů nebo popisu misie sv. Augustina v Canterbury (r. 567) od Bedy Ctihodného z 8. stol., který obsahuje množství zmínek o opravách římských kostelů ve městě i jeho okolí. Přestože máme tyto písemné prameny, je velmi těžké nálezy archeologicky doložit. Např. u budovy v Silchesteru, tradičně označované jako kostel, chybí dostatečná evidence a je tedy možné, že se jedná o martyrium, tj. stavbu nad hrobem mučedníka, který byl na daném místě pohřben a uctíván. Nesmíme také zapomínat, že křesťanské kostely v tomto období vycházejí z římské stavební tradice, takže je někdy obtížné je odlišit od pohanských chrámů. Jeden z velmi dobře doložených kostelů v areálu pohřebiště, který zde byl již zmiňován, se nachází v Butt Road nedaleko Colchesteru. Budova měla pravoúhlý půdorys o rozměrech 7,4 x 24,8 metrů s jednoduchou apsidou na východním konci. Východní část obsahovala chrámovou loď se dvěma uličkami. Mince nalezené uvnitř i vně objektu datují budovu do období mezi r. 320 a raným 5. stol. Nenacházely se zde nástěnné malby nebo nápisy, které by potvrdzovaly, že jde o kostel, ale kombinace nepřímých důkazů ukazuje, že se

s největší pravděpodobností jednalo o pohřební kapli (*Bédoyère 2002a*, 193 – 195, *Rogers 2011*, 96 - 101).

Významní křesťanští představitelé: sv. Ninian, sv. Patrik a Palladius

První kusá zmínka o Ninianovi pochází z 20. let 8. stol. od Bedy Ctihodného, který informuje o Whithornu na gallowayském pobřeží. Ninian byl britský biskup žijící pravděpodobně v letech 360 – 432 po Kr., který postavil ve Whithornu kamenný kostel, ve kterém byl také pohřben, podle římské tradice (pro domorodé stavitelství byly typické dřevěné stavby), který byl nazvaný *Candida Casa* (tedy bílý dům). Nedaleko kostela se nachází křesťanský hřbitov, který, jak se zdá, narušoval starší žárové hroby s několika keramickými fragmenty, které mohou datovat hroby snad do doby římské.

V případě sv. Patrika se nám dochovalo více písemných pramenů. Jedná se o dvě díla, která pravděpodobně můžeme považovat za dílo samotného sv. Patrika. Jedná se o dílo *Confessio*, částečnou autobiografii psanou na sklonku jeho života, a *Epistola* zaměřená proti domorodému králi Coroticiovi. Patrik se pravděpodobně narodil na konci 4. stol. v křesťanské rodině na západě země, která byla vystavena irským nájezdům. Byl zajat a převezen otrokáři do Irska. Po několika letech v zajetí uprchl na kontinent. Po návratu do Británie byl vysvěcen na biskupa a poté odešel do Irska, aby zde šířil křesťanství. Zemřel roku 461.

Křesťanství se na jih Irska šířilo ze západu Británie, pravděpodobně z jižního Walesu. Podle Galské kroniky z r. 452 (*Chronica Gallica*) poslal papež Celestin v r. 431 do Irska dalšího Brita, Palladia, jako jejich prvního biskupa.

Obecně se zdá, že církevní organizace byla na britském území (které nebylo pod vlivem Sasů) a v Irsku rozšířena na přelomu 5. a 6. stol. Křesťanství pokračovalo v pozdně románské tradici ovlivněné jen místními vlivy (*Thomas 1971*, 78 – 84).

První kláštery

První impulsy vedoucí k vzniku klášterů nacházíme v římských provinciích v Egyptě a na Blízkém východě, odkud se tato myšlenka ve 4. stol. rozšířila do Evropy. Individuální poustevnictví spojené s úmyslným zřeknutím se materiálních statků spolu se slibem cudnosti a chudoby nepřímo zmiňuje ve svých spisech sv. Patrik. V Británii nacházíme odlišný fenomén a to společně žijící komunity mnichů v čele s opatem. (*Thomas 1971*, 84 – 94).

7.7 Hadriánův a Antoninův val

Kolem r. 105 donutily nepokoje císaře Trajána stáhnout severní hranici k linii Tyne – Solwey a opevnit cestu strážními věžemi a malými pevnostmi, přestavět legionářské tábory v Yorku, Chesteru a Caerleonu a vybudovat nové pevnosti ve Walesu a možná i v Londýně.

Obr. 167. Hadriánův val.

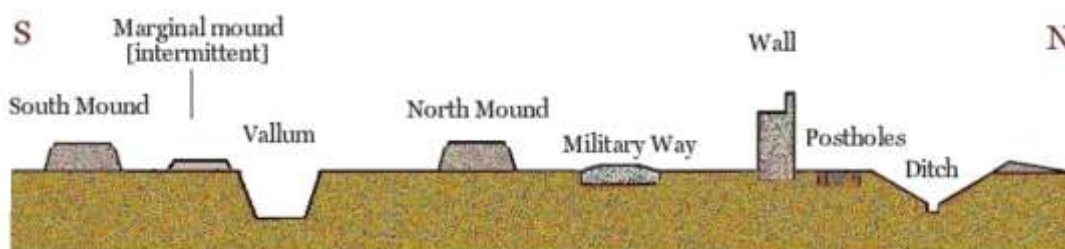
I když byly tyto nepokoje potlačeny v r. 118, nový císař Hadrián pokračoval v obranné politice svého předchůdce. Ritus odvozený od zvyků středozemního světa, na jehož stavbu bylo třeba kolem 2 000 000 tun kamene a zeminy. Vybudování 117 km dlouhé hradby trvalo římským vojákům 7 let. Na stavbu byl po celé délce použit kámen, ačkoliv na počátku byly v západní části použity v konstrukci drny. Pouze strážní věže a velké pevnosti byly již od počátku kamenné. Do roku 163 byla celá část přestavěna do kamene. Zeď nebyla nikdy užší než 8 a nižší než 15 stop. Po každé míli stála malá pevnost (tzv. „mílový hrad“ – *milecastle*) a mezi nimi byly vždy dvě strážní věže. Fortifikační systém byl doplněn 17 pevnostmi, z nichž se některé nacházely za hradbou. Do komplexu byly začleněny i starší pevnosti jako Vindolanda a Carvoran (Williams 2011, 58 – 59). Před zdí byl vybudován 27 stop široký a 10 stop hluboký příkop. Na

jižní straně hradby pak bylo *vallum*. Mezi hradbou a valem vedla silnice. *Vallum* bylo postaveno později kvůli větší bezpečnosti. Přechody přes něj byly pouze u pohraničních pevností, u kterých vedla přes oba náspy cesta, hlídaná mohutnou branou. Pevnosti s bránami poskytovaly ubytování pro obránce a obsahovaly skladovací prostory. Nejlepším příkladem takovéto stavby je dnes západní brána v South Shield, která byla kompletně rekonstruována (Bédoyère 2002, 29, Breeze 1982, 73 – 96; Embleton – Graham 2003).

Obr. 168. Hadriánův a Antoninův val.

Obr. 169. Pevnosti na Hadrianově valu.

Obr. 170. Řez Hadriánovým valem

Hadriánův val však nepředstavoval uzavřenou hranici, každá mílová pevnost chránila opevněnou bránu. K obsazení celého pevnostního systému bylo zapotřebí přibližně 9 500 mužů. Pevnosti byly doprovázeny civilním osídlením, obchody, hospodami a nevěstinci. Ženy a děti vojáků většinou žily v blízkých osadách nebo někdy přímo v kasárnách.

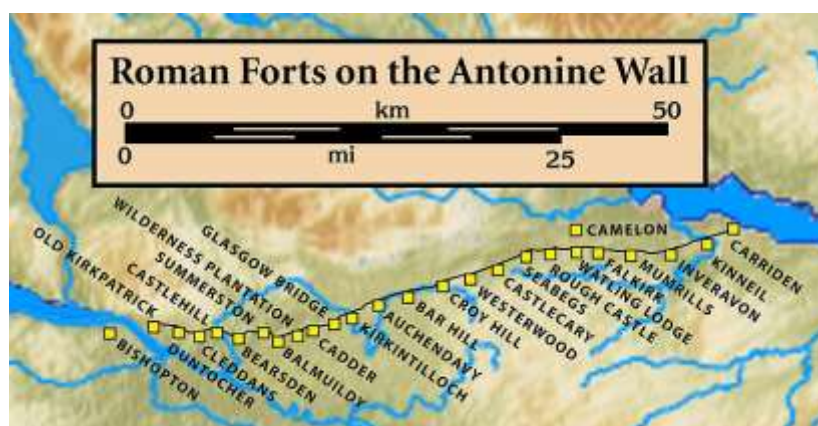

Obr. 171. Rekonstrukce strážní věže.

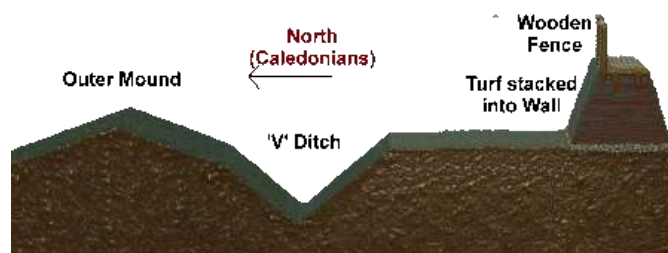

Obr. 172. Rekonstrukce vstupní brány.

Krátce po svém nástupu v r. 138 se Antoninus Pius rozhodl posunout hranici zpět k Forth – Clyde. Toto rozhodnutí měly způsobit nepokoje v jižním Skotsku. Antoninus nechal vybudovat 37 mil dlouhou hradbu z drnů s kamennými základy, v přední části s valem a vojenskou cestou, spojující 19 pevností různých velikostí, mezi kterými byla vzdálenost 2 míle (tj. kratší než u Hadrianova valu). V průběhu druhé poloviny 2. stol. byl Antoninův val několikrát opuštěn a znovu obsazen. Při posledním ústupu za vlády Marca Aurelia byly pevnosti Antoninova valu spáleny, aby nemohly být využity nepřítelem (*Breeze 1982, 97 – 112*).

Obr. 173. Pevnosti na Antoninově valu.

Obr. 174. Průřez Antoninovým valem.

Velmi významný pramen poskytující nám informace o životě vojáků byl objeven v pevnosti Vindolanda (dnešní Chesterholm v Northumberlandu), která se nachází na jižní straně Hadrianova valu. Jedná se o dřevěné tabulky datové do let 90 – 120 po Kr., které pocházejí od vojenských úředníků, obyčejných vojáků, obchodníků, žen i otroků a zaznamenávají mimo jiné kopie dopisů, oficiální vojenská hlášení, rozpisy služeb, rady, seznamy zásob a stavebních prací, žádosti o propustky a soukromou korespondenci. Jedna z nejznámějších tabulek obsahovala např. pozvánku na oslavu narozenin Claudie Severy, která byla určena Sulpicii Lepidině, manželce velitele Vindolandské pevnosti (*Potter – Johns 2002, 54 – 55*).

Obr. 175. Dřevěná tabulka z Vindolandy.

Navzdory častým bojům v hraniční oblasti máme v tomto období četné doklady obchodních kontaktů mezi římskou provincií a severní Británií. Římské importy se nachází až na Shetlandských ostrovech.

V 80. letech 2. stol. musel císař Commodus v Británii čelit jak útokům ze severu, tak vzpourám vlastních vojsk. Obnovením pořádku byl pověřen Publius Helvius Pertinax, který však neuspěl a vrátil se zpět do Říma, kde byl v r. 192 po Commodově smrti prohlášen císařem. Místodržícím v Británii se stal Clodius Albinus (191 – 193), který byl římským císařem v letech 193 – 197 spolu se Septimiem Severem. Krátce poté co Albinus spáchal sebevraždu, rozdělil r. 197 Severus Británii na provincie Britannia Superior spravovanou z Londýna a Britannia Inferior, s hlavním městem v Yorku. Na počátku 3. stol. prolomily Hadriánův val kmeny ze Skotska a vpadly do severní Anglie. Situace se vyostřila také ve Walesu. Císař Severus r. 208 přijel v doprovodu svých synů Caracally a Gety a dal rozkaz k útoku na sever. Poté, co v roce 210 uzavřel Severus s Kaledonany mír, se vrací do Yorku, kde následujícího roku umírá. Po smrti svého otce evakuuje Caracalla posádky ve Skotsku a Hadriánův val zůstává hranicí provincie (Scullard 1986, 59 - 69). V průběhu 2. poloviny 3. stol. nabývají na intenzitě nájezdy v oblasti jižního a východního pobřeží, které měly za následek vybudování systému pobřežních pevností. V tomto období byly postupně opouštěny a ničeny vojenské pevnosti jak na severu území, tak i ve Walesu, kde se jednalo i o legionářské tábory v Chesteru a Caerleonu, odkud se II. legie přesunula v 80. letech 3. stol. do pobřežní pevnosti v Richborough. Existují ale i výjimky, např. pevnosti Wallsend, Housesteads, Vindolanda nebo South Shields, které byly přestavovány ještě na konci 3. nebo začátkem 4. stol.

Obr. 176. Lokalita Housesteads.

Obr. 177. Pozůstatky latrín z lokality Housesteads.

V důsledku nestabilní situace v římské říši byla Británie do roku 274 součástí tzv. galského císařství, které bylo založeno Postumem v roce 259. V roce 286 se vládcem Británie a severní Galie prohlásil Carausius, bývalý velitel římského loďstva. Carausius

byl později zavražděn Allectem, který nastoupil na jeho místo. Po Allectově porážce přijíždí do Londýna v roce 296 císař Constantius. V rámci reforem císaře Diokleciána bylo rozděleno území Británie na čtyři provincie: Britannia Prima s hlavním městem Cirencestrem (Corinium), Britannia Secunda, jejíž hlavní město byl York (Eboracum), Maxima Caesariensis s hlavním městem Londýnem (Londinium) a Flavia Caesariensis s hlavním městem Lindum, dnešním Lincolnem (*Potter – Johns 2002*, 185 – 180).

Obr. 178. Mapa Británie v letech 300 – 550 po Kr.

8. Británie v letech 300 – 550 po Kr.

V roce 306 se císař Constantius opět vrací do Británie, aby vedl armádu proti nově vzniklé federaci Piktů (první zmínka pochází z r. 297) ve Skotsku, ale umírá 25. června téhož roku v Yorku. Po zavraždění císaře Constanta (337 – 350) podporovaly britské provincie uzurpátora Magnentia, což vedlo po jeho porážce Constantiem II. k popravám Magnetiových přívrženců. Přestože v průběhu 4. stol. čelila Británie nájezdům Sasů a Piktů, díky 12 římským pobřežním pevnostem (např. Brancaster, Reculver, Richborough, Lympne), které se táhly podél pobřeží od Norfolkku na východě a k Hampshiru na jihu, byla země ušetřena vážných invazí až do r. 368. V tomto roce čelila Británie vpádu aliance Sasů, Piktů a Irů, kterou odrazil Flavius Theodosius. Velká část obyvatel se stáhla do malých měst a vesnic, která se stala prosperujícími obchodními a výrobními centry, a vrstvy elity většinou sídlily ve svých villách. V 80. letech vedl úspěšné tažení proti Skotům a Piktům Flavius Magnus Maximus, který byl ale v r. 388 popraven, a Británie byla výrazně oslabena stažením vojsk kvůli občanské válce na kontinentu. V této době byl opuštěn Chester a další vojenské pevnosti, což usnadnilo Irům další invazi do severního Walesu. Na počátku 5. stol. pokračovaly další útoky a vzpoury zbývajících vojáků (*Potter – Johns 2002*, 191 - 194). Archeologické výzkumy potvrzují, že většina velkých i menších měst byla v průběhu pozdního 4. a počátkem 5. stol. stále osídlena, počet jejich obyvatel se však výrazně snížil a nové stavby jsou budovány ze dřeva (*Potter – Johns 2002*, 210). Po stažení římských vojenských jednotek zpátky na kontinent v r. 410 byla provincie stále více nechráněná a římský správní aparát se zhroutil. Další vývoj v 5. stol. je nejasný. Vlády se pravděpodobně ujala místní romanizovaná šlechta. Británie byla rozdělena do několika malých království, z nichž některá, jako Dumnonie, byla založena na staré kmenové identitě.

Od 5. stol. čelili Britové útokům Anglosasů na jižní a východní části území. Pozdější tradice vypráví, že je pozval podle římského vzoru jako vojenskou posilu král Vortigern, ale Anglosasové se vzbouřili a začali zemi zabírat. Britský odpor, který vedl Ambrosius Aurelianus po bitvě u Mount Badon přibližně v roce 500 po Kr. (později byla připisována legendárnímu králi Artušovi) sice zastavil anglosaskou expanzi na dalších 70 let, přesto velká část Britů přesídlila do Bretaně a země, až na okrajové oblasti, byla postupně osídlena anglosaskými nájezdníky (*Haywood 2001*, 88; *Jones 1998*; 244 - 257).

9. Závěr

Přestože bylo objeveno mnoho archeologických dokladů o kontaktech a vlivu z pevninské Evropy v průběhu doby halštatské a laténské, považují dnešní badatelé Britské ostrovy za část území, kde se keltské kultura původně vyvinula a nebyla sem přinesena nově příchozími obyvateli z kontinentu, jak se předpokládalo dříve. Díky své geografické poloze se zvláště západní a severní části země vyvíjely individuálně a zůstaly kontinentálním vlivem relativně nedotčené.

Ačkoliv byla tedy Británie oblastí, kde kultura doby železné vznikla, máme pro 2. půli posledního tisíciletí př. Kr. poměrně velké množství dokladů o migraci z kontinentu a to jak z písemných pramenů (G. I. Caesar), tak i archeologických nálezů. Jedná se např. o nálezy mincí kmene Belgů, kteří měli na Britské ostrovy připlout v polovině 2. stol. př. Kr. a později Atrebatů kolem r. 51 př. Kr. Další vlna migrace souvisela s vytvořením římské provincie Gallia Transalpina v r. 120 př. Kr.

Pro Británii v průběhu doby železné jsou typické domy kruhových půdorysů, které se výrazně liší od laténských polozemnic a nadzemních staveb pravoúhlých tvarů známých z kontinentu. Nejrozšířenějším typem osídlení pro toto období jsou hradiště, dvorce a aglomerace vesnického typu. Od konce 2. století se objevují oppida, která se považují za doklad politické centralizace, sídelního a industriálního rozvoje a řemeslné specializace. Zde nacházíme rozdíly v definici pojmu oppida ve srovnání s pevninskou Evropou. Na rozdíl od území Čech jsou oppida v Británii bezpečně doložena jako sídla kmenových vládců a to jak písemnými prameny, tak i archeologickými, včetně nálezů bohatých pohřbů, které bývají označovány jako královské. Odlišná je také lokalizace oppid. Zatímco pro Čechy je jednou ze základních podmínek umístění oppida na vyvýšeném místě, v Británii se běžně vyskytují oppida v nížinách. Oppida v Británii a Čechách mají shodné znaky z hlediska funkce, ale na základě fyzických znaků jsou oppida v Čechách srovnatelná pouze s britskými ohrazenými oppidy. Typ britských teritoriálních oppid se na našem území nevyskytuje. Společnost v době železné v Británii byla tvořena komplexními sociálními skupinami v čele s náčelníky, které vykazovaly určité stupně sociální hierarchie. Je doložena specializovaná výroba, hlavně v oblasti zpracování kovů a keramické produkce. V pohřbívání převládá kostrový ritus s tělem ve skrčené poloze a hlavou orientovanou k severu, jsou známy však i lokální skupiny s jinými pohřebními zvyky. Výrazně se odlišující pohřby se objevují od 4. stol.

před Kr. v Yorkshiru. Jedná se o arraskou kulturu. Velmi podobné, ale obecně bohatší hroby můžeme najít ve Francii v oblasti Champagne.

V letech 55 – 54 př. Kr. podnikl G. I. Caesar na území Británie dvě výpravy, které neměly na obyvatele Británie příliš výrazný dopad. Větší význam se přisuzuje dobytí Galie, což mělo za následek rozvinutí obchodu a diplomacie s jihovýchodní Británií, která se tak otevřela římskému vlivu. V tomto období zaznamenáváme zvýšený výskyt luxusních importů, zvláště vína a římských mincí. Římský vliv také urychlil formování místních kmenových království, jejichž vůdci někdy sami aktivně vyhledávali podporu Říma. Také z augustovského období pochází mnoho dokladů úzkých kontaktů mezi Británií a kontinentální Evropou. Do popředí se v této době dostává Colchester. Okolo r. 50 př. Kr. se v jihovýchodní Anglii nově objevuje aylesfordská kultura s pro ni typickým žárovým ritem a specifickou pohřební výbavou s paralelami ve středním Porýní, severní Francii a Belgii. Bohaté hroby této kultury (welwynská a lexdenská typ) považují někteří badatelé za výsledek diplomatických vztahů s Římem.

Po dalším tažení do Británie na jaře r. 44. si Římané podmaňují území Durotrigů a Dumnonii a budují mnoho pochodových táborů a vojenských pevností. Na místě některých pevností vznikají později *coloniae*, které se výrazně podílejí na šíření romanizace. Ačkoliv přítomnost Římanů v Británii přinesla politické, ekonomické a kulturní změny, bylo toto území méně romanizované než ostatní římské provincie. Na většině území přežívá původní keltský jazyk a také mnoho aspektů keltské kultury a náboženství přetrvává. Římská nadvláda však bezesporu způsobila prudký rozvoj urbanizace. Nejvíce se tyto změny projeví v tzv. „civilní zóně“ na uspořádání měst a rozšířením vill ve venkovském prostředí. Dochází také k prudkému rozvoji hospodářství, zejména industriální činnosti (metalurgie a hrnčířství), nárůstu importů (amfory, mortaria a terra sigillata, skleněné nádoby atd.) a šíření římského životního stylu, který se projevuje např. v architektuře, odívání, stravování či trávení volného času (lázně, divadla, amfiteátry). Římský vliv se projevuje i v pohřbívání a šíření nových náboženství (kult bohyně Isis, Kybely, mithraismus, křesťanství atd.). Ke starším pohřebním tradicím se přidává žárový ritus odvozený od zvyků středozevního světa a od konce 2. stol. uniformní kostrový ritus související s křesťanstvím, které se rozšířilo i do okrajových oblastí, které nebyly příliš romanizovány. Římský vliv se také výrazně

projevil rozvržení městské zástavby, budování cest, mostů, akvaduktů či Hadrianova a Antoninova valu na severní hranici provincie. Tyto stavby, jejichž pozůstatky jsou na některých místech viditelné do dnešních dnů, se staly významným svědectvím přítomnosti Římanů v Británii.

Jak je patrné z předchozího shrnutí, přítomnost Římanů měla hlavně v jihovýchodní Británii zásadní vliv na vývoj osídlení, politického uspořádání, hospodářství, pohřbívání, náboženství a další aspekty každodenního života. Naproti tomu v některých okrajových oblastech na severu a západě území stále přežívaly místní tradice, které se odrážejí v osídlení, pohřebním ritu i hmotné kultuře, a zůstaly římským vlivem relativně nedotčeny. Těmto oblastem však není badateli věnována přílišná pozornost, což pravděpodobně pramení z povahy archeologických dokladů, které jsou hůře dochovatelné a méně atraktivní než nálezy z romanizovaného území.

Jakoliv byla v některých oblastech byla romanizace intenzivní a její pozůstatky jsou viditelné dodnes, lze předpokládat, že nebyla zakořeněna příliš hluboko, jelikož po odchodu Římanů v roce 410 se území jižní Británie opět rozdělilo do malých království, z nichž některá, jako Dumnonie, byla založena na staré kmenové identitě a po invazi Anglosasů kromě nového pohřebního ritu přivezeného nájezdníky přetrvávají nejen pohřební rity pozdní doby římské, ale objevují se i staré předřímské pohřební zvyky, tedy kostrový ritus s tělem ve skrčené poloze (*Jupp – Gittings 1999, 65*).

10. Seznam obrázků

Obr. 1. Schéma vytvořené Ch. Hawkesem pro dobu železnou v jižní Británii. *Cunliffe 2009* – Fig. 1.8.

Obr. 2. Schéma vytvořené Hodsonem pro kulturu Woodbury. *Cunliffe 2009* – Fig. 1.9.

Obr. 3. Mapa Británie v letech 600 – pol. 1. stol. př. Kr. *Haywood 2001*, 79.

Obr. 4. Mapa Velké Británie. *Brožková - Jirásek a spol. 1999*, 31.

Obr. 5. Rozdělení Británie podle přírodních podmínek. *Cunliffe 2009* – Fig. 4.2.

Obr. 6. Rozdělení Británie podle zón kontaktu. *Cunliffe 2009* – Fig. 21.2.

Obr. 7. Názvy krajů v jižní Británii.

<http://www.itraveluk.co.uk/maps/england/> 30.11. 2013 20:14.

Obr. 8. Rekonstrukce domu z doby železné (*roundhouse*). *Cunliffe 2009* – Fig. 12.28.

Obr. 9. Rekonstrukce domu z doby železné (*roundhouse*).

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=com7648b.jpg&retpage=22259 30.11. 2013 20:19.

Obr. 10. Půdorysy domů z doby železné v jižní Británii. *Cunliffe 2009* – Fig. 12.28.

Obr. 11. Butser Ancient Farm, Hampshire – rekonstrukce.

<http://www.butserancientfarm.co.uk/> 30.11. 2013 20:22

Obr. 12. Typy osídlení v Británii v průběhu 2. stol. př. Kr. *Cunliffe 2009* – Fig. 21.6.

Obr. 13. Mapa hradišť v jižní Británii a Walesu. *Cunliffe 2009* – Fig. 15.1.

Obr. 14. Typy opevnění s dřevěnou a kamennou konstrukcí. *Cunliffe 2009* – Fig. 15.3.

Obr. 15. Typy opevnění s dřevěnou a kamennou konstrukcí. *Cunliffe 2009* – Fig. 15.8.

Obr. 16. Hradiště Danebury.

<http://www.english-heritage.org.uk/professional/research/landscapes-and-areas/aerial-survey/investigations/flint-farm/> 30.11. 2013 20:29.

Obr. 17. Hradiště Danebury. *Cunliffe 2009* – Fig. 15.18.

Obr. 18. Maiden Castle.

<http://ads.ahds.ac.uk/newsletter/issue17/natinv.html> 30.11. 2013 20:53.

Obr. 19. „Benjo enclosures“. *Cunliffe 2009* – Fig. 12.6.

Obr. 20. Rozšíření osídlení včetně „cliff castle“ v Cornwallu. *Cunliffe 2009* – Fig. 13.1.

Obr. 21. Palisádou ohrazená sídliště ze severovýchodní Británie. *Cunliffe 2009* – Fig. 14.7.

Obr. 22. Kruhové kamenné domy z Jarlshofu. *Cunliffe 2009* – Fig. 14.23.

Obr. 23. Kruhové kamenné domy z Jarlshofu. *Cunliffe 2009* – Fig. 14.24.

Obr. 24 a 25. Clickhimin broch, Lerwick, Shetland. *Haywood 2001*, 80.

Obr. 25. Brochs. *Cunliffe 2009* – Fig. 14.18.

Obr. 26. Rekonstrukce crannogu Loch Tay v Perthshiru.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Loch_Tay_Crannog.jpg 1. 12. 11 11:24

Obr. 27. Crannog Milton Loch v regionech Dumfries a Galloway. *Cunliffe 2009* – Fig. 14.29

Obr. 28. Zrcadlo s kružnicovou výzdobou z Desborough (v. 36 cm).

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=24457&objectid=828309 1.12. 11:34

Obr. 29. Zrcadlo s kružnicovou výzdobou z Desborough (v. 36 cm).

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?partid=1&assetid=760609&objectid=828309 1.12. 11:39.

Obr. 30. Hengistbury Head. *Cunliffe 2009* – Fig. 8.6.

- Obr. 31. Hengistbury Head.** *Cunliffe 2009* – Fig. 8.5.
- Obr. 32. Model obchodu s Hengistbury.** *Cunliffe 2009* – Fig. 17.27.
- Obr. 33. Mapa rozšíření urbánních sídlišť v Británii.** *Cunliffe 2009* – Fig. 15.39.
- Obr. 34. „Ohrazená oppida“.** *Cunliffe 2009* – Fig. 15.38.
- Obr. 35. „Ohrazené oppidum“ Dyke Hills.** *Cunliffe 2009* – Fig. 15.37.
- Obr. 36. „Teritoriální oppidum“ Colchester.** *Cunliffe 2009* – Fig. 7.11.
- Obr. 37. „Teritoriální oppidum“ Colchester.** *Cunliffe 2009* – Fig. 7.12.
- Obr. 38. „Teritoriální oppidum“ Chichester.** *Cunliffe 2009* – Fig. 7.18.
- Obr. 39. „Teritoriální oppidum“ St. Albans.** *Cunliffe 2009* – Fig. 7.10.
- Obr. 40. Sídlíště Gussage All Saint.** *Cunliffe 2009* – Fig. 12.4.
- Obr. 41. Kmeny na území jižní Británie v době železné.** *Cunliffe 2009* – Fig. 8.1.
- Obr. 42. Systém raně koaxiálních polí přerušovaných lineárními příkopy v Choldertonu, Hampshire.** *Cunliffe 2009* – Fig. 16.6.
- Obr. 43. Zásobní jámy a půdorysy nadzemních sýpek z hradiště Danebury.** *Cunliffe 2009* – Fig. 16.2.
- Obr. 44. Rozdělení podle typu ekonomiky.** *Cunliffe 2009* – Fig. 16.15.
- Obr. 45. Hřebeny z parohu pocházející lokality Danebury používané při tkaní.** *Cunliffe 2009* – Fig. 18.2.
- Obr. 46. Dřevěné nádoby z lokality Glastonbury Lake Village, Somerset.** *Cunliffe 2009* – Fig. 18.4
- Obr. 47. Mapa s nálezy železných ingotů.** *Cunliffe 2009* – Fig. 18.10.
- Obr. 48. Mapa s nálezy železných ingotů.** *Cunliffe 2009* – Fig. 18.10.
- Obr. 49. Železné ingoty ve tvaru meče z Danebury.** *Cunliffe 2009* – Fig. 18.11
- Obr. 50. Koňské udidlo.** *Vitali 2008*, 138.

- Obr. 51.** Mapa s výskytem keramických nálezů. *Cunliffe 2009* – Fig. 5.10.
- Obr. 52.** Keramické skupiny ve střední době železné. *Cunliffe 2009* – Fig. 5.11.
- Obr. 53.** Keramické skupiny v pozdní době železné. *Cunliffe 2009* – Fig. 5.12.
- Obr. 54.** Bronzový štít zdobený emaillem z Temže u Battersea. *Vitali 2008*, 136.
- Obr. 55.** Bronzová přilba z Temže poblíž Waterloo Bridge.
http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/h/horned_helmet.aspx 1.12. 2013 11:51
- Obr. 56.** Depot obsahující torquesy ze zlata a elektronu objevený ve Snettishamu.
http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=loan1418b.jpg&retpage=21273 1.12. 2013 11:53
- Obr. 57.** Mapa zachycující výskyt torquesů ze zlata a elektronu. *Cunliffe 2009* – Fig. 18.34.
- Obr. 58.** Zlaté torquesy z depotu objeveného na lokalitě Ipswich v Suffolku. *Cunliffe 2009* – Fig. 18.33.
- Obr. 59.** Koňská čapka z Kirkcudbrightshire.
http://en.wikipedia.org/wiki/Torrs_Pony-cap_and_Horns 1.12. 2013 11:57
- Obr. 60.** Ukázka mincí z doby železné v Británii. *Cunliffe 2009* – Fig. 6.6.
- Obr. 61.** Ukázka mincí z doby železné v Británii. *Cunliffe 2009* – Fig. 6.9.
- Obr. 62.** Pohřby arraské kultury v Yorkshiru. *Cunliffe 2009* – Fig. 20.2.
- Obr. 63.** Kostrový pohřeb na voze z Wetwang Slacku. *Haywood 2001*, 74.
- Obr. 64.** Rekonstrukce pohřbu na voze.
http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=com9994c.jpg&retpage=22957 1.12. 2013 12:02.
- Obr. 65.** Rekonstrukce pohřbu na voze. *Cunliffe 2009* – Fig. 20.5.
- Obr. 66.** Součást hrobové výbavy bojovníka z Kirkburnu.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps229559.jpg&retpage=21264 1.12. 2013 12:05.

Obr. 67. Součást hrobové výbavy bojovníka z Kirkburnu. *Stead 1996*, 13.

Obr. 68. Hroby bojovníků se zbraněmi. *Cunliffe 2009* – Fig. 20.10.

Obr. 69. Hroby bojovníků se zbraněmi. *Cunliffe 2009* – Fig. 20.10.

Obr. 70. Mapa pohřbů s hrobovou výbavou obsahující meče či zrcadla. *Cunliffe 2009* – Fig.20.11.

Obr. 71. Muž z Lindow.

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=808672&partId=1&searchText=Lindow 1.12. 2013 12:18.

Obr. 72. Nálezy votivních depotů v Temži. *Cunliffe 2009* – Fig.20.19.

Obr. 73. Půdorysy svatyní v době železné v Británii. *Cunliffe 2009* – Fig.20.13.

Obr. 74. Svatyně čtvercového půdorysu z Danebury. *Cunliffe 2009* – Fig.20.14.

Obr. 75 Mapa obsazení Británie Římany v letech 55 př. Kr. – 84 po Kr. *Haywood 2001*, 83.

Obr. 76. Lokalizace Belgů. *Cunliffe 2009* – Fig.6.1.

Obr. 77. Mince kmene Belgů. *Cunliffe 2009* – Fig.6.3.

Obr. 78. Rozšíření mincí kmene Atrebatů. *Cunliffe 2009* – Fig.7.16.

Obr. 79. Rozšíření mincí kmene Atrebatů. *Cunliffe 2009* – Fig.7.16.

Obr. 80. Calleva Atrebatum. *Cunliffe 2009* – Fig. 7.19.

Obr. 81. Nálezy depotů datovaných do období Caesarovi invaze. *Cunliffe 2009* – Fig. 6.8.

Obr. 82. Pevnosti místního i římského původu na území kmene Durotrigů. *Cunliffe 2009* – Fig. 10.1.

Obr. 83. Mapa rozšíření aylesfordské a jihobelgické kultury. *Cunliffe 2009* – Fig.7.1.

Obr. 84. Hrobová výbava z Welwyn Garden City. *Vitali 2008*, 145.

Obr. 85. Hrobová výbava z Welwyn Garden City - část kování vědra.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/b/bronze_model_of_a_human_head.aspx 1.12.2013 12:31.

Obr. 86. Rozšíření pohřbů welwynského typu. *Cunliffe 2009* – Fig. 7.6.

Obr. 87. Rošt na opékání z lokality Capel Garmon.

<http://www.thehistoryblog.com/wp-content/uploads/2011/12/Capel-Garmon-Firedog.jpg> 1.12.2013 12:36.

Obr. 88. Výbava hrobu z lokality Baldock. *Cunliffe 2009* – Fig.7.4.

Obr. 89. Hrobová výbava Lexdenské mohyly.

http://www.sheshen-eceni.co.uk/trino_vantes.html 1.12.2013 12:38

Obr. 90. Hrobová výbava Lexdenské mohyly.

http://www.sheshen-eceni.co.uk/trino_vantes.html 1.12.2013 12:39

Obr. 91. Hrobová výbava Lexdenské mohyly.

<http://www.cimuseums.org.uk/collections/archaeology-colchester/the-iron-age.html>
1.12.2013 12:43

Obr. 92. Postup římské invaze v jižní Británii. *Cunliffe 2009* – Fig.10.3.

Obr. 93. Situace v jižní Británii po římské invazi v r. 43 po Kr. *Cunliffe 2009* – Fig.10.2.

Obr. 94. Plán římské pevnosti Inchtuthil.

http://www.principialegionis.org/images/DRAWING_-_Inchtuthill_copy.jpg 1.12.2013
12:48

Obr. 95. Mapa římských cest v Británii. *Dyčka 2013a*, 14.

Obr. 96. Struktura římské cesty.

<http://www.the-romans.co.uk/g6/32.roads.jpg> 1.12.2013 12:52.

Obr. 97. Struktura římské cesty.

<http://www.pavementinteractive.org/article/pavement-history/> 1.12.2013 12:55.

Obr. 98. Římská cesta vedoucí z dnešního Manchesteru do Yorkshiru.

http://www.bbc.co.uk/schools/primaryhistory/romans/defence_of_britain/ 1.12.2013 12:57.

Obr. 99. Postup římské invaze v severní Británii. Cunliffe 2009 – Fig.10.4.

Obr. 100 Mapa římské Británie v letech 43 – 410 po Kr. Haywood 2001, 85.

Obr. 101. Tabula Peutingeriana – část zachycující provincii Britannia.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Part_of_Tabula_Peutingeriana_showing_Britannia.jpg 1.12.2013 12:59.

Obr. 102. Pozůstatky římských hradeb v Lincolnu. Williams 2011, 30.

Obr. 103. Římský Colchester.

<http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=21969> 1.12.2013 13:03.

Obr. 104. Claudiův chrám v Colchestru. Bédoyère 1993, 30.

Obr. 105. Londýnské fórum.

<http://www.historic-uk.com/HistoryMagazine/DestinationsUK/Londons-Roman-Basilica-Forum/> 1.12.2013 13:08.

Obr. 106. Londýn kolem r. 400 po Kr.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_Londinium_400_AD-en.svg 1.12.2013 13:10.

Obr. 107. Římské termální lázně v Bath. Williams 2011, 60.

Obr. 108. Villa bazilikálního typu z lokality Stroud.

<http://www.humanitiesweb.org/spa/sg/ID/1886> 1.12.2013 13:18.

Obr. 109. Vila dvorového typu z lokality Woodchester.

<http://www.humanitiesweb.org/spa/sg/ID/1886> 1.12.2013 13:20.

Obr. 110. Hypocaust ve ville Chedworth.

http://www.vanderbilt.edu/AnS/Classics/roman_provinces/britain/image6.htm

1.12.2013 13:24.

Obr. 111. Model villy chodbového typu v Chedsworthu.

http://www.vanderbilt.edu/AnS/Classics/roman_provinces/britain/image10.htm

1.12.2013 13:27.

Obr. 112. Mozaika z villy v Chedsworthu.

http://www.vanderbilt.edu/AnS/Classics/roman_provinces/britain/image8.htm

1.12.2013 13:30.

Obr. 113. Mozaiky z villy v Cirencesteru.

<http://www.romansociety.org/nc/imago/searching-saving/page/36.html> 1.12.2013 13:34.

Obr. 114. Mozaiky z villy v Cirencesteru. *Williams 2011a*, 6.

Obr. 115. Freska z villy v Lullingstone.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Lullingstone_paintings2.jpg 1.12.2013 13:41.

Obr. 116. Rekonstrukce římské villy v Lullingstone. *Williams 2011a*, 10.

Obr. 117. Model villy ve Fishbourne.

http://www.roman-britain.org/places/images/fishbourne_model.jpg 1.12.2013 13:45.

Obr. 118. Mozaika z villy ve Fishbourne.

<http://sussexpast.co.uk/wp-content/gallery/fishbourne-roman-palace-gardens/dolphin-mosaic-fishbourne-roman-palace.jpg> 1.12.2013 13:49.

Obr. 119. Železné zemědělské nástroje. *Potter – Johns 2002*, 88.

Obr. 120. Mapa těžebních areálů a industriální produkce v římské Británii.

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e0/Roman.Britain.Mining.jpg>

1.12.2013 13:56.

Obr. 121. Mapa těžebních areálů a industriální produkce v římské Británii.

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:Roman.Britain.Production.jpg> 1.12.2013 13:57.

Obr. 122. Castorská keramika.

http://www.romansociety.org/index.php?eID=tx_cms_showpic&file=fileadmin%2Fimages%2Fimago%2F1577.jpg&md5=6814f5689802cd0ff824efda1b9eacbb98899a0a&par

[ameters\[0\]=YTozOntzOjU6IndpZHRoIjtzOjQ6IjYwMG0iO3M6NjoiaGVpZ2h0IjtzOjQ6IjYw¶meters\[1\]=MG0iO3M6NDoid3JhcCI7czo0NzoiPGEgaHJIZj0iamF2YXNjcmlwdDogd2luZG93¶meters\[2\]=LmNsb3NIKCk7Ij4gfO%2B%2FvTwvYT4iO30%3D](http://www.whitehallvilla.co.uk/materialculture/galleries/recon_pots/recon_pots.html#ene1) 1.12.2013 14:03.

Obr. 123. Keramika z New Forestu.

http://www.whitehallvilla.co.uk/materialculture/galleries/recon_pots/recon_pots.html#ene1 1.12.2013 14:05.

Obr. 124. Samianská keramika

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Samian_ware_bowl_by_Mercato.JPG
1.12.2013 14:09.

Obr. 125. Stříbrný talíř lokality Mildenhall.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps248876.jpg&retpage=21266 1.12.2013 14:12.

Obr. 126. Stříbrný lžičky z lokality Mildenhall.

https://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps248551.jpg&retpage=21228 1.12.2013 14:16.

Obr. 127. Skleněná nádoba Bayfordu.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps008856.jpg&retpage=21109 1.12.2013 14:19.

Obr. 128. Dračí spona.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/pe_prb/d/dragonesque_brooch.aspx 1.12.2013 14:23.

Obr. 129. Gagátový závěsek s hlavou Medúzy.

<http://archive.museumoflondon.org.uk/Londinium/Lite/classifieds/Southwark.htm>
1.12.2013 14:29.

Obr. 130. Depot ze Snettishamu z pol. 2. stol. po Kr

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps206197.jpg&retpage=21151 1.12.2013 14:34.

Obr. 131. Socha lučištníka.

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0d/Figure_of_an_archer_BM_1882.4-5.1.jpg 1.12.2013 14:37.

Obr. 132. Socha Merkura.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps079370.jpg&retpage=21053 1.12.2013 14:46.

Obr. 133. Rekonstrukce městského domu z lokality Caerwent. *Bédoyère 2002*, 60.

Obr. 134. Střešní tašky z villy na lokalitě Fishbourne.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Tiles_Fishbourne.JPG 1.12.2013 14:49.

Obr. 135. Plán římských lázní v Bath.

<http://www.british-history.ac.uk/image.aspx?compid=117309&filename=fig53.gif&pubid=1247> 1.12.2013 14:53.

Obr. 136. Pozůstatky lázní ve Wroxeteru.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Viroconium_Cornoviorum_08.jpg 1.12.2013 14:59.

Obr. 137. Pozůstatky amfiteátru z lokality Cearleon.

<http://www.royalforestofdean.info/monmouthshire/caerleon.shtml> 1.12.2013 15:04.

Obr. 138. Pozůstatky divadla z lokality St. Albans.

<http://en.wikipedia.org/wiki/File:RomanTheatreVerulamium-PS1.jpg> 1.12.2013 15:08.

Obr. 139. Hrací set z Corbridge. *Williams 2011*, 20.

Obr. 140. Lampy.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Roman_lamps_Firmalampen.jpg 1.12.2013 15:15.

Obr. 141. Hrobová výbava z Litlingtonu.

<http://maa.cam.ac.uk/maa-highlights/cambridgeshire/camroman/210/> 1.12.2013 15:19.

Obr. 142. Lampa z lokality Guilden Morden.

<http://maa.cam.ac.uk/maa-highlights/cambridgeshire/camroman/40/> 1.12.2013 15:23.

Obr. 143. Fragmenty deskové hry z pohřebiště Stanway.

<http://news.discovery.com/history/us-history/board-games-beginnings-photos-111206.htm> 1.12.2013 15:29.

Obr. 144. Nálezy z pohřebiště Stanway.

<http://www.archaeology.co.uk/specials/the-timeline-of-britain/ad-43-colchester-roman-camulodunum.htm> 1.12.2013 15:31.

Obr. 145. Nálezy z pohřebiště Stanway - sada chirurgických nástrojů.

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/15/Surgical-tools.jpg> 1.12.2013 15:36.

Obr. 146. Fragment drátěné košile z Folly Lane.

<http://www.stalbansmuseums.org.uk/Media/Museum-Images/Folded-iron-mail-armour-from-Folly-Lane-burial-c.-AD-55/> 1.12.2013 15:40.

Obr. 147. Mohyly v Bartlow Hills.

http://news.bbc.co.uk/local/cambridgeshire/hi/people_and_places/history/newsid_8692000/8692856.stm 1.12.2013 15:46.

Obr. 148. Hrobová výbava z lokality Boscombe Down - boty s cvočky.

<http://www.wessexarch.co.uk/book/export/html/651> 1.12.2013 15:49.

Obr. 149. Hrobová výbava z lokality Boscombe Down.

<http://www.wessexarch.co.uk/book/export/html/651> 1.12.2013 15:52.

Obr. 150. Náhrobní kámen římského vojáka. Williams 2011, 61.

Obr. 151. Náhrobní kámen propuštěné otrokyně Reginy provdané za římského vojáka původem ze Sýrie.

<http://www.bbc.co.uk/ahistoryoftheworld/objects/EBvs4GUaT8KnfhlsSpGWw> 1.12.2013 15:58.

Obr. 152. Mauzoleum z Poundbury. Taylor 2001, 115.

Obr. 153. Kamenná rakev z Poundbury.

www.dorsetaonb.org.uk 1.12.2013 16:04.

Obr. 154. Olověná rakev z Colchesteru.

www.pms45.user.srcf.net 1.12.2013 16:08.

Obr. 155. Nádoba z Long Wittenhamu.

<http://www.longwittenham.com/history/> 1.12.2013 16:11

Obr. 156. Nádoba z Long Wittenhamu.

<http://www.longwittenham.com/history/> 1.12.2013 16:12

Obr. 157. Raně křesťanský kostel v Butt Road.

<http://www.flickr.com/photos/16162181@N05/8683010340/> 1.12.2013 16:17

Obr. 158. Olověná rakev ze Spitalfields.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/319833.stm> 1.12.2013 16:24

Obr. 159. Rekonstrukce ženy ze Spitalfields.

www.higgglepeahomeed.blogspot.com 1.12.2013 16:28

Obr. 160. Amfiteátr v Cirencesteru.

<http://www.englishheritageprints.com/r1/chester-roman-amphitheatre-040018/print/4484677.html> 1.12.2013 16:24

Obr. 161. Rekonstrukce galo-římského chrámu z Danebury. *Bédoyère 2002*, 46.

Obr. 162. Chrám bohyně Sulis-Minervy v Bath. *Bédoyère 2002*, 37.

Obr. 163. Mithraeum z lokality Carrawburgh poblíž Hadriánova valu.

<http://ancientworldsmanchester.files.wordpress.com/2012/09/carrawburgh-mithraeum.jpg> 1.12.2013 16:34

Obr. 164. Apollonův chrám v Nettletonu. *Bédoyère 2002*, 51.

Obr. 165. Mozaika z Hinton St. Mary.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps148544.jpg&retpage=21261 1.12.2013 16:39

Obr. 166. Nástěnná malba z Lullingstone.

<http://www.bmimages.com/preview.asp?image=00033621001> 1.12.2013 16:45

Obr. 167. Hadriánův val.

<http://archaeologynewsnetwork.blogspot.cz/2011/06/hadrians-wall-dig-unearths-roman.html> 1.12.2013 16:55

Obr. 168. Hadriánův a Antoninův val.

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0e/Hadrians_Wall_map.png
1.12.2013 16:58

Obr. 169. Pevnosti na Hadrianově valu.

<http://www.crystalinks.com/hadrianswall.html> 1.12.2013 17:06

Obr. 170. Řez Hadriánovým valem

<http://structuralarchaeology.blogspot.cz/2012/01/hadrians-first-wall-part-2-of-3.html>
1.12.2013 17:03

Obr. 171. Rekonstrukce strážní věže.

http://www.ancientvine.com/hadrianswall_new.html 1.12.2013 17:09

Obr. 172. Rekonstrukce vstupní brány.

http://www.ancientvine.com/hadrianswall_new.html 1.12.2013 17:14

Obr. 173. Pevnosti na Antoninově valu

<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Antonine.Wall.Roman.forts.jpg> 1.12.2013
17:18

Obr. 174. Průřez Antoninovým valem.

<http://www.antoninewall.co.uk/> 1.12.2013 17:27

Obr. 175. Dřevěná tabulka z Vindolandy.

http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_image.aspx?image=ps240191b.jpg&retpage=21306 1.12.2013 17:32

Obr. 176. Lokalita Housesteads.

<http://www.english-heritage.org.uk/about/news/actor-narrates-new-housesteads-film/>
1.12.2013 17:36

Obr. 177. Pozůstatky latrín z lokality Housesteads.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Housesteads_latrines.jpg 1.12.2013 17:41

Obr. 178. Mapa Británie v letech 300 – 550 po Kr. Haywood 2001, 89.

11. Seznam literatury

ARMIT, I. *Broch building in northern Scotland: the context of innovation*. World Archaeology, Vol. 21, No. 3. Architectural Innovation. Oxon: Taylor & Francis 1990, str. 435-445.

BÉDOYÉRE, G. *Roman towns in Britain*. London: Batsford, 1993.

BÉDOYÉRE, G. *The Buildings of Roman Britain*. London: Batsford, 2002a.

BÉDOYÉRE, G. *Architecture in Roman Britain*. Princes Risborough: Shire Publication Ltd., 2002.

BEWLEY, R. *Prehistoric Settlement*. London: The History Press Ltd., 2003.

BREEZE, D. J. *The Northern Frontiers of Roman Britain*. London: Batsford, 1982.

BROŽKOVÁ, H. – JIRÁSEK, J. *Encyklopedie zeměpisu. Země a lidé. Evropa*. Praha: Svojtka & Co., 1999.

CAESAR, G. I. *Válečné paměti*. Překlad Ivan Bureš a kol. Praha: Svoboda, 1974.

CLARUSOVÁ, I. *Keltské mýty*. Praha: Vyšehrad, 2001.

COLLIS, J. *European Iron Age*. London: Batsford, 1997.

CUNLIFFE, B. *Danebury Hillfort*. London: Batsford, 2003.

CUNLIFFE, B. *The Celts. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2003a.

CUNLIFFE, B. *Iron Age Britain*. London: Batsford, 2004.

CUNLIFFE, B. *Iron Age communities in Britain: An account of England, Scotland and Wales from the Seventh Century BC until the Roman Conquest*. London: Routledge, 2009.

DYČKA, M. 4. *Města a infrastruktura*. Z přednášky Římská provincie Britannia. Ústav pro klasickou archeologii. FFUK. Praha, 2013.

- DYČKA, M. 7. *Proměny krajiny provincie Britannia*. Z přednášky Římská provincie Britannia. Ústav pro klasickou archeologii. FFUK. Praha, 2013a.
- EMBLETON, R. – GRAHAM, F. *Hadrian's Wall in the days of the Romans*. Newcastle upon Tyne: F. Graham, 2003.
- GREEN, M. *Dictionary of Celtic Myth and Legend*. London: Thames and Hudson, 1992.
- GREEN, M. J. *The Celtic World*. London: Routledge, 1995.
- HARDING, D. W. *The Archaeology of Celtic Art*. Oxon: Taylor & Francis, 2007.
- HAYWOOD, J. *The Historical Atlas of the Celtic World*. London: Thames and Hudson, 2001.
- HILL, J. D. *The Pre-Roman Iron Age in Britain and Ireland (ca. 800 B.C. to A.D. 100): An Overview*. Journal of World Prehistory 9/1, 1995, str. 47 – 98.
- JONES, M. E. *The End of Roman Britain*. Ithaca: Cornell University Press, 1998.
- JUPP, P. C. - GITTINGS, C. *Death in England: An Illustrated History*. Manchester: University Press, 1999.
- KOUDELA, D. *Římské villy v provincii Britannia*. Brno, 2008. Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity na katedře klasické archeologie. Vedoucí práce Prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.
- KRUTA, V. et al., *The Celts*. Venice: Hachette Illustrated, 2005.
- LAYCOCK, S. *Britannia - The Failed State: Tribal Conflict and the End of Roman Britain*. Stroud: History Publishing Group, 2008.
- MEGAW R. - MEGAW V. *Celtic Art*. London: Thames and Hudson, 2001.
- McOMISH, D. *Oppida*. London: English Heritage, 2011.
- POTTER, T. W. – JOHNS. C. *Roman Britain*. London: British Museum Press, 2002.
- ROGERS, A. *Late Roman Towns in Britain. Rethinking Change and Decline*. Cambridge: University Press, 2011.

- SCULLARD, H. H. *Roman Britain. Outpost of the Empire*. London: Thames and Hudson, 1986.
- SHARPLES, N. M. *Maiden Castle*. London: English Heritage, 1991.
- SHARPLES, N. M. *Social relations in Later Prehistory: Wessex in the first milénium BC*. Oxford: University Press, 2010. Chapter 4.
- STEAD, I. M. *Iron Age Cemeteries in East Yorkshire: Excavations at Burton Fleming, Rudston, Garton-on-the-Wolds and Kirkburn*. London: English Heritage in association with British Museum Press, 1991.
- STEAD, I. M. *Celtic Art in Britain before the Roman Conquest*. Harvard: University Press, 1996.
- STEAD, I. M. *British Iron Age Swords and Scabbards*. London: British Museum Press, 2006.
- TAYLOR, A. *Burial practice in early England*. London: Tempus Pub Ltd., 2001.
- THOMAS, Ch. *Britain and Ireland in early Christian times, AD 400-800*. London: Thames and Hudson, 1971.
- TODD, M. (ed.). *A Companion to Roman Britain*. Oxford: Wiley, 2007.
- VITALI, D. *Keltové. Poklady starobylých civilizací*. Praha: Universum, 2008.
- VLČKOVÁ, J. *Encyklopedie keltské mytologie*. Praha: Libri, 2002.
- WACHER, J. *Roman Britain*. London: Routledge, 1998.
- WILLIAMS, B. *Life in a Roman Villa*. Andover: Pitkin Guides, 2011.
- WILLIAMS, B. *The Romans in Britain*. Andover: Pitkin Guides, 2011a.